

**Universitat de les
Illes Balears**

Facultat d'Economia i Empresa

Memòria del Treball de Fi de Grau

Turisme a la Mediterrània

Àngel Lull Rivero

Grau d'Economia

Any acadèmic 2016-17

DNI de l'alumne: 41573014P

Treball tutelat per Carles Manera Erbina
Departament d'Economia Aplicada

S'autoritza la Universitat a incloure aquest treball en el Repositori Institucional per a la seva consulta en accés obert i difusió en línia, amb finalitats exclusivament acadèmiques i d'investigació	Autor		Tutor	
	Sí	No	Sí	No
	X	☐	X	☐

Paraules clau del treball:

Turisme, Creixement, Crisi Econòmica, Mediterrani, Turisme de Masses

Índex

1. Resum	5
2. Introducció	6
3. El Terrorisme i la Crisi de les “puntcom”	7
3.1. El Mediterrani Nord (2000-2004)	7
3.1.1. Albània, Croàcia i Eslovènia	7
3.1.2. Espanya, França, Itàlia i Grècia	9
3.1.3. Bòsnia-Hercegovina, Macedònia, Montenegro i Sèrbia	10
3.2. El Mediterrani Sud (2000-2004)	12
3.2.1. Marroc, Algèria i Tunísia	12
3.2.2. Egipte, Líbia i Malta	14
3.3. El Mediterrani Est (2000-2004)	15
3.3.1. Xipre, Israel i Líban	15
3.3.2. Síria i Turquia	17
4. La Gran Recessió al turisme	18
4.1. El Mediterrani Nord (2005-2010)	18
4.1.1. Albània, Croàcia i Eslovènia	18
4.1.2. Espanya, França, Itàlia i Grècia	19
4.1.3. Bòsnia-Hercegovina, Macedònia, Montenegro i Sèrbia	21
4.2. El Mediterrani Sud (2005-2010)	24
4.2.1. Marroc, Algèria i Tunísia	24
4.2.2. Egipte, Líbia i Malta	25
4.3. El Mediterrani Est (2005-2010)	27
4.3.1. Xipre, Israel i Líban	27
4.3.2. Síria i Turquia	28
5. Els problemes de la Zona Euro i dels Països Àrabs	30
5.1. El Mediterrani Nord (2011-2015)	30
5.1.1. Albània, Croàcia i Eslovènia	30
5.1.2. Espanya, França, Itàlia i Grècia	32
5.1.3. Bòsnia-Hercegovina, Macedònia, Montenegro i Sèrbia	33
5.2. El Mediterrani Sud (2011-2015)	35
5.2.1. Marroc, Algèria i Tunísia	35
5.2.2. Egipte, Líbia i Malta	36
5.3. El Mediterrani Est (2011-2015)	38
5.3.1. Xipre, Israel i Líban	38
5.3.2. Síria i Turquia	40
6. Conclusió	41
7. Bibliografia	43
8. Bibliografia Electrònica	56
9. Annex Gràfics	57
10. Annex Taules	79

Annex gràfics

A1. Nombre de llits als Establiments Turístics	57
Gràfic A1.1: Nombre de llits al Mediterrani Nord	57
Gràfic A1.2: Nombre de llits al Mediterrani Sud	57
Gràfic A1.3: Nombre de llits al Mediterrani Est	58
A2. Arribades als Establiments Turístics	58
Gràfic A2.1: Arribades al Mediterrani Nord	58
Gràfic A2.2: Arribades al Mediterrani Sud	59
Gràfic A2.3: Arribades al Mediterrani Est	60
A3. La despesa turística	61
Gràfic A3.1: La despesa turística al Mediterrani Nord	61
Gràfic A3.2: La despesa turística al Mediterrani Sud	61
Gràfic A3.3: La despesa turística al Mediterrani Est	62
A4. Variacions del Producte Nacional Brut (PNB)	62
Gràfic A4.1: PNB al Mediterrani Nord	62
Gràfic A4.2: PNB al Mediterrani Sud	63
Gràfic A4.3: PNB al Mediterrani Est	63
A5. Pernoctacions	64
Gràfic A5.1: Pernoctacions al Mediterrani Nord	64
Gràfic A5.2: Pernoctacions al Mediterrani Sud	65
Gràfic A5.3: Pernoctacions al Mediterrani Est	65
A6. Pernoctacions Mensuals	66
A7. Propòsits del viatge	67
Gràfic A7.1: Personal	67
Gràfic A7.2: Negocis	67
Gràfic A7.3: Visita amics	68
Gràfic A7.4: Vacances, temps lliure i recreatiu	68
A8. Arribades per mitjà de transport	69
Gràfic A8.1: Avió	69
Gràfic A8.2: Vaixell	70
Gràfic A8.3: Ferrocarril	71
A9. Procedència dels turistes	72
Gràfic A9.1: Europa	72
Gràfic A9.2: Països Àrabs	74
Gràfic A9.3: Amèrica	74
Gràfic A9.4: Oceania	75
Gràfic A9.5: Àsia	76
Gràfic A9.6: Àfrica	77
A10. Arribades, Pernoctacions i PNB totals	78
Gràfic A10.1: Arribades	78
Gràfic A10.2: Pernoctacions	78
Gràfic A10.3: PNB	79

Annex Taules

B1. Taula 1: Percentatge de l'agricultura sobre el PIB	79
B2. Taula 2: Percentatge de la indústria sobre el PIB	79
B3. Taula 3: Percentatge dels serveis sobre el PIB	80

1. Resum

Amb l'objectiu d'analitzar com ha evolucionat el turisme en els països del Mediterrani, hem realitzat una recerca de diversos indicadors relacionats en aquest sector entre el període 2000-2015.

Veurem com diferents esdeveniments, tant generals com més particulars, succeïts en aquest cronograma, han afectat al turisme a diferents graus depenent del país, i com les conseqüències d'esdeveniments interns s'han acabat convertint amb problemes de països veïns.

A més, el turisme no ha aturat de créixer en termes generals a pesar del que ha succeït, gràcies a l'aportació de països amb molta força en aquest sector, com podria ser Espanya, o Turquia, un país que s'ha anat fent més competitiu al llarg del període, mentre que d'altres, essent països més petits (en termes de PIB) aporten manco, o no tenen intenció de diversificar la seva economia o de realitzar reformes per impulsar la seva economia interna.

Our aim is to analyze the tourism evolution throughout the Mediterranean countries. We have done a research using a range of different variables related to this sector between 2000-2015.

We will observe to which extent general and internal events affect tourism, and how these internal events in a country have turned into obstacles and troubles for the nearby countries.

Notwithstanding the bad events in some countries, tourism has increased in general terms due to the contribution of strong countries in this sector as Spain and Turkey.

Turkey has become more competitive in the last years, meanwhile small countries (in terms of GDP) contribute less, or do not have the intention to diversify their economies in order to boost their internal economy.

2. Introducció

Durant els darrers anys, el turisme s'ha convertit en un sector imprescindible per a moltes economies ja que a pesar de diversos esdeveniments succeïts, no ha aturat d'incrementar-se. Per aquest motiu, decidim realitzar una recerca de diversos indicadors relacionats al turisme per als països localitzats al Mar Mediterrani, amb l'objectiu de poder explicar com aquests esdeveniments han afectat a aquests indicadors, i si els països han realitzat reformes per que ajudin a impulsar el turisme i l'economia, ja que molts, a l'entrada de l'any 2000, es troben en una situació de transició política i econòmica.

Amb l'objectiu de facilitar la comprensió de les dades i fer l'explicació més rica, hem dividit els països en tres gran blocs, i els hem subdividit: Mediterrani Nord (Albània, Bòsnia-Hercegovina, Croàcia, Eslovènia, Espanya, França, Grècia, Itàlia, Macedònia, Mònaco, Montenegro i Sèrbia) , Mediterrani Sud (Algèria, Egipte, Líbia, Malta, Marroc i Tunísia) i Mediterrani Est (Israel, Líban, Síria, Turquia i Xipre). Les subdivisions estan basades en dos criteris. El primer criteri es basa en com el turisme ja es troba "arrelat" en els països, pel que hem ajuntat Espanya, França, Itàlia i Grècia. Per altra banda, el segon criteri es basa en la proximitat dels països, ja que molts esdeveniments interns han acabat convertint-se en un problema per als veïns, i per que hi ha països (com Sèrbia o Montenegro) que comparteixen diversos fets històrics anteriors a la cronologia estudiada.

El treball s'ordena de la següent forma. En primer lloc, en el primer bloc, que comprèn els anys 2000-2004, s'explicarà com l'atemptat terrorista a les Torres Bessones i la crisi de les "puntcom" van afectar a les economies i al turisme. En un segon bloc, comprès entre el 2005-2010, es parlarà sobre la Gran Recessió, i com aquesta va acabar afectant als indicadors. En tercer lloc, un tercer bloc comprès entre el 2011-2015 abordarà diversos temes, com les successives recessions a molts països a causa de la crisi a la Zona Euro, i els problemes polítics i socials que molts països àrabs vivien (Primavera Àrab), amb atacs terroristes inclosos. I per acabar, es realitza una conclusió on es respondrà als arguments exposats.

El text es divideix en tres etapes, per poder així, profunditzar més en com els esdeveniments han afectat a cada país, i s'explicarà la situació de cada país en el període concret, i les dades cercades, a través de diferents gràfics que es troben a l'annex dient en cada moment a quin gràfic es fa referència mitjançant el símbol (G.).

Finalment, amb resposta negativa per part de la Organització Mundial del Turisme a cedir totes les dades per realitzar el treball, ens hem vists obligats a cercar-les a les diverses webs dels instituts d'estadística de cada país, a part del Eurostat i Banc Mundial, el que ha causat certs problemes, com barreres idiomàtiques (p. Ex. Egipte) o que el contingut de la web sigui molt pobre (motiu pel qual no parlem de Mònaco ja que no hi ha dades), el que ha limitat el nombre de dades trobades, i per tant, l'explicació.

3. El terrorisme i la crisi econòmica de les puntcom¹

Des de l'atac terrorista a les Torres Bessones per part del grup Al Qaeda a l'any 2001, s'ha convertit com a requisit imprescindible per part del turista tenir un cert grau de seguretat a l'hora de viatjar, el que provoca que destins on es mostri que no es compleix aquesta seguretat, siguin substituïts per altres (Backer, 2014, p. 58)

A més, hem de dir que una persistència prolongada d'atacs terroristes en una zona geogràfica concreta acaba afectant a llarg termini molt negativament en aquesta, i encara més, si el turisme té un pes molt gran sobre el PIB d'aquest país (Backer, 2014, p. 59), ja que el terrorisme té costos directes i indirectes com per exemple bens tangibles com fàbriques, cases, estructures, mercaderies... (Enders & Olson, s.f, p. 6) causant així una gran despesa per a la reconstrucció.

Apart de l'atemptat als Estats Units, és important parlar de la crisi econòmica anomenada "*puntcom*". Les Nacions Unides i el Departament d'assumptes socials i econòmics (NU & DESA en anglès respectivament) (2002) estipulen que el creixement del Producte Brut Mundial va minvar al 2001 a causa d'aquesta crisi, però especialment als països desenvolupats, mentre que els països en transició no van sofrir gaires conseqüències.

3.1. El Mediterrani Nord (2000-2004)

3.1.1. Albània, Croàcia i Eslovènia

Durant els anys noranta es va produir un canvi de govern a Albània amb una transició, a partir de la qual es van començar a realitzar una sèrie de reformes estructurals, com la reforma econòmica (Comunicat de premsa, 2010).

Si observem els nombres de llits (G.A1.1) i les pernoctacions (G.A5.1) vegem que hi ha hagut un augment progressiu fins a l'any 2002, d'un 35% i 64% respectivament. D'aquesta manera, aquest canvi de govern produït als anys noranta pareix que afecta positivament a l'economia albanesa.

Es pot observar (G.A4.1) com les variacions percentuals han estat per damunt del 8%, excepte l'any 2002. Des de la transició d'una economia comunista a una més liberal, Albània ha estat testimoni d'un creixement progressiu del PIB fins a l'any 2009 (Kota, 2009, p. 106) gràcies a les reformes esmentades anteriorment, què es veu reflectit en el PNB.

Per altra banda, a més, aquest augment progressiu del PIB ha suposat que els sectors de l'economia vaguin tenint més pes. Així doncs, els servicis representaven un 33% al 1990, i al 2009 un 63% (Kota, 2009, p.107) demostrant així què les reformes estructurals de creació de feina p. ex. van estar destinades a la creació d'una economia basada en aquest sector.

¹ En aquesta etapa quan es parla de terrorisme i atemptat fa referència a l'atemptat a les Torres Bessones

Per altra banda, a les arribades (G.A2.1), en el cas d'Albània en aquest espai temporal són arribades als hotels. Les dades mostren una tendència negativa pronunciada entre el 2002 i el 2004, però si ens fixem en la procedència dels turistes al país, s'observa, que només amb els europeus, aquestes xifres són molt superiors a les anteriors.

Backer (2014) va observar que els atacs terroristes provoquen que els turistes decideixin no viatjar, però també es va observar que després de l'atac a les Torres Bessones, la demanda de passatges d'avió va caure. Aplicant-ho al cas d'Albània, podem observar que es va veure afectat, ja que el nombre d'arribades en avió va caure en 10.000 passatgers, però, el nombre de turistes no va caure ja que va ser compensat per les arribades en vaixell.

Finalment, s'observa que els turistes procedents d'Amèrica en comptes de disminuir, van augmentar. Segurament és a causa de que no només es té en compte a EEUU, sinó tot el continent. Si les dades fossin més concretes, i especificant el país, és molt probable que el nombre de viatgers procedents d'Estats Units hauria disminuït.

En quant a Croàcia, durant els anys noranta també va passar per un canvi important de govern després d'una guerra civil. Aquest, va començar a dur a terme unes sèries de reformes encaminades a les millores dels drets humans i una descentralització del govern. A més, una sèrie de reformes econòmiques van tenir lloc juntament amb l'ajuda del Fons Monetari Internacional promovent la creació de llocs de treball i augmentar les condicions de vida mentre es reforçava l'estabilitat macroeconòmica ja que per exemple el dèficit era del 6.5% sobre el PIB al 2000. (European Commission, s.f.)².

A més, en una situació similar trobem a Eslovènia, el qual als anys noranta va començar a canviar el model econòmic del país. Igual que Croàcia, tenia l'objectiu d'una major liberalització del mercat, reduir la inflació per aconseguir més estabilitat macroeconòmica i així poder començar a comercialitzar amb els països veïns amb unes condicions més favorables. Però així com a Croàcia li estava costant més dur a terme les condicions, Eslovènia, excepte per una crisi de curt termini al 1992, estava aconseguint consolidar-se al mercat exterior i unes xifres de PIB molt favorables, 4% de mitja anual. (Government of Slovenia, 2002)

Si ens fixem en el nombre de llits (G.A1.1) vegem que a Croàcia entre els cinc anys augmenten en un 2.4% a pesar d'haver sofert disminucions, demostrant així que el turisme comença a ser important, mentre que a Eslovènia no hi ha variacions pronunciades.

Per altra banda, en quant a les pernoctacions, si que hi ha un creixement constant en aquest període, un 19.2% per a Croàcia i un 29.7% per a Eslovènia.

² A més, es va dur a terme una democratització dels mitjans de comunicació. I el programa de reforma econòmica es va basar en: un únic sistema de tresoreria, futures privatitzacions de institucions del sector financer, creació de sistemes de pensions i salut, etc.

Ja què en termes absoluts hi ha una gran divergència entre els dos països, si observem les variacions percentuals, entre el 2000-2001 hi va haver un gran augment en les pernoctacions (de quasi el 12%) (G.A5.1), però que es debilita en els anys posteriors, podent ésser una possible causa el terrorisme³. A més, si ens fixem en de les arribades (G.A2.1) a tot tipus d'establiments podem veure que segueixen gairebé la mateixa tendència que les pernoctacions, un augment brusc entre el 2000-2001 i un creixement més pausat als següents anys.

Com podem veure al G.A3.1, la despesa turística ha anat augmentant en els dos països, però d'una forma més progressiva a Eslovènia. La caiguda de l'any 2002 que provoca que la despesa a Croàcia sigui menor a la d'Eslovènia pot estar relacionat a la forta caiguda en les pernoctacions esmentades anteriorment, ja què es pot observar que la caiguda a Croàcia va ser molt pronunciada. Per tant, aquesta caiguda en la despesa, pot ser un dels principals causants en la disminució de les pernoctacions a Croàcia.

Finalment, al mitjà de transport avió (G.A8.1) no hi ha hagut fortes variacions després de l'atemptat a les Torres Bessones, ja què a Eslovènia només va disminuir un 0.76%, mentre que els turistes procedents d'Amèrica (G.A9.3) en comptes de disminuir va augmentar en uns 3000 viatgers aproximadament.

3.1.2. Espanya, França, Itàlia i Grècia

A principis dels anys 2000, aquests quatre països es troben en una etapa en què s'incorpora la moneda única europea i alguns d'ells des de finals dels noranta han estat duent a terme una sèrie de reformes estructurals per poder així adaptar-se als objectius de la Unió Europea. Per exemple, al 2000, Espanya va començar a dur a terme un paquet de desregulacions que va desembocar en una liberalització del sector de l'electricitat i el gas al 2003, i de les telecomunicacions al 2005 (Secretaría de Estados de Presupuestos y Gastos, SEPG, s.f, p. 8)

Com podem observar, es veu un clar creixement en el nombre de llits disponibles, a raó per tant d'un augment d'establiments d'allotjament. És de destacar el gran increment percentual de França perquè va aconseguir augmentar el nombre de places ofertades en un 27.4%, però que en termes absoluts es tradueix en un increment de més d'un milió de llits.

Sí ens fixem en el PNB (G.4.1) podem veure clarament com la crisi si va afectar a alguns països. En aquest cas serien Itàlia i França, sofrint les conseqüències al 2002-2003 arribant a variacions negatives, i per altra banda, Espanya i Grècia quasi no es van veure afectats per la crisi gràcies a una robusta demanda interna en el cas de Grècia (OECD, 2002, p. 21). Però, s'observa que al 2004 el PNB ja creix a taxes positives gràcies al creixement del PIB mundial dels anys 2003 i 2004 creixent a un 2.8 i 4% respectivament (DESA, UNCTAD, ECA, ECLAC, ESCAP, ESCWA, 2005, p. 2).

³ L'atac a les Torres Bessones

En les arribades (G.A2.1) i les pernoctacions (G.A5.1), vegem com la crisi i el temor creat per l'atemptat als EEUU van causar que els turistes viatgessin manco, ja què provoca una disminució en el consum destinat en aquests tipus de béns. Per exemple, en les arribades, la caiguda percentual a Espanya del 0.59% pot ser causat per la disminució dels turistes procedents d'Amèrica (uns 100.000 aproximadament) (G.A9.3) després de l'atemptat.

Per altra banda, la caiguda del 5.07% a Grècia i del 3.71% a Itàlia segurament són causades principalment per la crisi més que per la caiguda dels turistes americans, igual que la forta contracció a França al 2003.

Finalment, mentre Grècia seguia en taxes negatives al 2004, Itàlia i França es varen recuperar a taxes molt elevades degut a què l'economia mundial ja estava creixent a taxes positives com s'ha esmentat anteriorment.

En el cas dels mitjans de transport utilitzat pels turistes alhora de viatjar, vegem clarament com l'ús de l'avió (G.A8.1) es va veure afectat a l'any 2002, just després de l'atemptat. Això es va traduir en una disminució del 1.6% de viatgers a Espanya i del 4.1% a Itàlia. Però, si ens enfoquem en el nombre de viatges produïts per negocis (G.A7.2), en general hi va haver una disminució entre els dos anys, segurament produïda tant per la crisi econòmica com per l'atemptat.

A més, ja què les arribades quasi no van variar, ens fa pensar que aquests turistes que no vingueren en avió degueren venir en un altra mitjà. En el cas d'Espanya, vegem (G.A8.3) que l'augment en termes absoluts de tren quasi coincideix amb les pèrdues d'avió.

Finalment, a Grècia, des de l'any 2000 fins al 2002, l'ús del vaixell (G.A8.2) va augmentar abruptament en un 263.2% degut a què el transport marítim té molt de pes en l'economia grega ja què la gran part d'exportacions i importacions és realitzada a través d'aquest mitjà, representant així un 80% del total de l'intercanvi de mercaderies (Prandeka y Zarkos, 2014).

3.1.3. Bòsnia-Hercegovina, Macedònia, Montenegro i Sèrbia

A principi dels anys 2000, aquests països es troben en una situació de transició difícil què prové dels diferents problemes dels anys noranta en el qual es van produir diferents enfrontaments entre aquests.

Durant els anys noranta, Bòsnia-Hercegovina va dur a terme la creació d'una nova constitució dissenyada principalment per poder acabar amb la guerra (Economics Institute Sarajevo, 2001, p. 15), ja què a causa d'aquesta l'economia es va veure afectada, el que provocà què organismes internacionals com el Banc Mundial i la UE duguessin a terme una sèrie de donacions en infraestructures valorades en US\$ 3.5 bilions (Economics Institute Sarajevo, 2001, p. 17).

Per altra banda, Macedònia, a l'any 2001 va sofrir una forta crisi política que va afectar tant a l'àmbit poblacional com a l'àmbit econòmic. Per aquest any, s'esperava que el PIB creixés a una taxa del 6%, però finalment aquesta crisi va desembocar en una contracció d'aquest del 4.6%, afectant així de forma negativa a la majoria dels sectors de l'economia (Commission Staff, 2002, p. 14).

A més, va realitzar diferents reformes estructurals sobre la privatització i sobre el sector financer, amb el clar objectiu de poder tenir així més facilitats alhora de negociar i comercialitzar amb els altres Estats membres de la Unió Europea (Commission Staff, 2002)

Finalment, en quant a Sèrbia i Montenegro, des dels any vuitanta, Sèrbia va començar un període de transició marcat per sancions impostes per organismes internacionals, i quan es van abolir a finals dels noranta, va començar una recuperació econòmica perduda per la guerra de Kosovo, destruint-se així molta infraestructura. A més, durant tot aquest temps, s'haurien d'haver dut a terme una privatització de les empreses, però què es va fer de forma errònia, i encara no ha acabat el procés (Nikolic, Fedajev & Svrkota, 2012). Però, així i tot, a partir del 2000, el PIB aconsegueix una tendència alcista moderada i en el que la hostaleria representa un 1.24%. (Nikolic et al., 2012, p. 7).

A diferència de Sèrbia, Montenegro va realitzar un canvi de política en l'àmbit econòmic i polític orientat a fer reformes i obrir el mercat a l'exterior (igual que Macedònia (Commission Staff, 2002)). Això va provocar que Sèrbia el pressionés tancant el comerç, però que la UE va haver d'intervenir donant-li suport mitjançant ajudes. Així, va aconseguir superar les expectatives de creixement obtenint: 1.7% al 2002, 2.3% al 2003, i 3.7% al 2004 (WTO, 2004).

En referència a les arribades (G.A2.1), hi ha una disminució a Bòsnia-Hercegovina i a Macedònia a l'any 2001. Aquesta caiguda és molt pronunciada a Macedònia, a més de la contracció del 50% aproximadament de les pernoctacions (G.A5.1), i és causada per la crisi política que va sofrir en aquest any, però que comença a compensar-se al 2002.

A més, les despeses (G.A3.1) i les arribades "van de la mà" ja què tenen una tendència positiva molt semblant, és a dir, tornen a venir més turistes, el que es tradueix en un augment de la despesa en el sector turístic degut probablement a què Bòsnia-Hercegovina i Macedònia ja havien començat a realitzar les reformes, el que donaria certa confiança al consumidor.

Per altra banda, al PNB (G.A4.1) observem com la crisi política a Macedònia li va passar factura ja què només va créixer un 0.22%, mentre que el PIB va caure un 4.6%, però amb una recuperació robusta gràcies a les reformes dutes a terme.

És de destacar el creixement del 13.58% que va obtenir Montenegro. Aquest creixement és degut a que el Govern va decidir canviar totalment la política

econòmica i orientar-la a "l'obertura de fronteres" el que va significar el suport de la Unió Europea.

Finalment, Sèrbia va començar a posar-se més estricta massa tard al hora de realitzar el mateix tipus de reformes estructurals que els altres països, però tot i així va aconseguir taxes positives. Però és important dir que no gràcies al turisme, ja que, l'hostaleria només representa un 1.24% com s'ha dit anteriorment.

A més, observant la procedència dels turistes (A9) a Macedònia, vegem que hi va haver una caiguda en general de més de la mitat en termes absoluts de cada origen al 2001. Per altra banda, vegem com els de procedència americana no va disminuir entre el 2001-2002, el que pot significar que l'atemptat de les Torres Bessones no va afectar a Macedònia, però no ho podem afirmar perquè no tenim dades sobre l'avió, el que ens ajudaria en la decisió.

3.2 El Mediterrani Sud (2000-2004)

3.2.1 Marroc, Algèria i Tunísia

En primer lloc, a principis de segle, Marroc era una economia on l'agricultura tenia un pes molt important, però a causa de problemes climatològics el creixement del PIB es podia veure afectat, pel que el Govern va començar a intentar trobar alternatives. Gràcies al pes del 27.5% de l'agricultura sobre el PIB, l'economia marroquí va créixer un 6.5%, el que explicaria també perquè entre el 2000-2001 el PNB va augmentar en un 9.89% (G.A4.2), (AfDB & OECD, 2003, p. 219)

Per poder mantenir aquest creixement va haver de seguir amb el programa de reformes, ja que al 2012 s'havia de firmar el tractat de lliure comerç amb la UE. A més, al principi dels anys 2000, va començar a cercar solucions a les desastroses dades dels indicadors socials intentant lluitant contra la pobresa, la corrupció, democratitzant la vida política,... (AfDB et al., 2003, p. 219).

Al 2002, el sector servicis representava un 38.8% del PIB, creixent un 3.2 respecte al any anterior gràcies al transport i al comerç, que van compensar la caiguda en les arribades i pernoctacions dels turistes (OECD & AfDB, 2004, p. 223).

Per altra banda, Algèria ja des del 1995 estava realitzant ajusts per poder estabilitzar l'economia (baixar l'atur p .ex.), el que li va permetre començar el segle amb una millor situació macroeconòmica, i un creixement continu arribant a ser al 2003 del 6%. Però aquest creixement no només és degut al sector del gas i del petroli, sinó també als esforços del Govern per impulsar la competitivitat, liberalitzar el mercat exterior, la privatització d'empreses,... (OECD et al., 2004, p. 55).

En aquella etapa, gràcies al creixement econòmic que vivia l'economia, l'Estat va decidir començar un programa amb la finalitat de millorar les condicions

socials i disminuir l'atur. Al 2004, era una economia que depenia més del sector de la construcció, el petroli i el gas, que no pas de l'agricultura a causa de les condicions climatològiques esmentades. Però també, els serveis tenien un pes molt important en Algèria ja que representaven quasi un 40% del PIB al 2003, el que es tradueix en que donava treball al 53% de la població activa (OECD & AfDB, 2006, p. 95).

En tercer lloc, al 1995, Tunísia va ser un dels primers països en firmar el tractat de lliure comerç amb la UE perquè el país havia optat per orientar-se a una economia de mercat, a més d'aconseguir un creixement basat en un equilibri entre els temes econòmics i socials, el que li va permetre guanyar competitivitat. A més, es va convertir en una economia més diversificada, el que ajudà a que la contracció global de l'economia no afectés de forma molt pronunciada. Però encara així, va causar una caiguda en els ingressos procedents del turisme (OECD et al., 2004, p. 311).

Finalment, al 2004, el creixement econòmic va ser del 6% i s'esperava del 4.2% al 2005 i del 5.3% al 2006, impulsat principalment pel turisme (OECD et al., 2006, p. 493), ja que el sector serveis representava un 55% del PIB (OECD et al., 2006, p. 496).

Observem que la capacitat del nombre de llits (G.A1.2) en ambdós països dels que tenim dades van augmentar al llarg dels cinc anys, el que ens pot indicar que aquestes economies comencen a dur un model econòmic encaminat a promocionar el turisme.

Per altra banda, no és el mateix cas en les arribades (G.A2.2). Algèria va viure un creixement moderat però continu, mentre que els altres dos països van veure com les arribades tenien una tendència baixista ja des del 2000, que es va traduir al 2003 en una caiguda del 17.26% per a Marroc, i del 16.64% a Tunísia.

La principal caiguda va ser al 2002 causada per l'atemptat als EEUU (AfDB & OECD, 2003, p. 222)⁴, que va enllaçar en una caiguda pronunciada de les pernoctacions (G.A5.2), 17.48% al Marroc i 20.64% a Tunísia entre el 2000-2003. A més, gràcies al creixement constant del PIB de Tunísia i la fortalesa que demostrava, la crisi global no va afectar de forma molt pronunciada, però sí el suficient com per disminuir els ingressos procedents del turisme. Per tant, la caiguda de les pernoctacions pot ser més alta a Tunísia per: l'atemptat als Estats Units, i per la recessió global.

En tercer lloc, a través de la despesa turística (GA3.2) observem com a Algèria i al Marroc augmenta progressivament gràcies al augment de visitants, mentre que a Tunísia al 2002 decreix. Aquesta caiguda s'explica per la recessió global, és a dir, hi va haver manco turistes, i els que hi anaren van gastar una proporció menor.

⁴ Al Marroc, l'atemptat va afectar al turisme a principis de segle, però ja que era un sector que tenia molt de potencial, el Govern va decidir invertir en més infraestructura orientada al turisme.

En quant a la procedència (A9), Tunísia es va veure molt afectada per l'atemptat de les Torres Bessones i la recessió global, ja que va provocar que entre el 2000 i 2003, l'arribada dels europeus decreixés en un 13.56%. A més, si ens centrem en el mitjà de transport, igual que a països anteriors, l'avió (G.A8.1) va ser el gran perjudicat a causa del temor creat per l'atemptat, però sobretot a Tunísia, al qual el nombre de passatgers va disminuir en un 18.6%, mentre que al Marroc l'efecte no va ser tan greu, un 4.3%.

3.2.2. Egipte, Líbia i Malta

Entre el 1992-1997, Egipte va sofrir uns anys turbulents causats per atacs terroristes del grup Al-Gama's Al-Islamiya que va provocar moltes pèrdues en el turisme amb una caiguda en les arribades al 1997 que es va prolongar cap als 2000 (Gure Diriye, 2015, pp. 42-43). A més, a causa de diversos problemes de l'exterior, sumat a l'atemptat als EEUU, va provocar una disminució en els ingressos procedents del petroli i del turisme (20% en el turisme), essent el creixement econòmic a l'any 2002 només del 2.3% (AfDB et al., 2003).

Per altra banda, a partir del 1999, Líbia va començar a implementar un programa de reformes econòmiques sota l'estructura de la privatització per passar d'una economia planificada a una de mercat per poder estabilitzar-la. A més, va implementar mesures per obrir-se a l'exterior, el que va implicar que el creixement domèstic estàs acompanyat d'un augment en les exportacions de productes del sector primari, que creixen a taxes anuals del 13% (Najeb, 2013).

Finalment, Malta és un país que va acabar els anys noranta amb un creixement ràpid de l'economia gràcies a diversos suports internacionals, a més de per si mateixa haver començat a impulsar el turisme. A l'any 2004, es va unir a la Unió Europea, ja que havia establert diverses reformes estructurals orientades a una economia de mercat. A més, al llarg dels anys, el sector servicis s'ha convertit en un dels majors contribuents al PIB tenint el turisme un paper fonamental tant en termes de creació de treball, com en beneficis en el tipus de canvi (Economic Policy Division, 2004, p. 125).

Els factors esmentats anteriorment expliquen perquè el PNB d'Egipte només creixés un 2,93% al 2002 (G.A4.2). Per un dels mateixos motiu, l'atemptat, Malta també va sofrir una caiguda en el creixement del PNB que es va veure ampliat per la recessió econòmica, el que va causar que al 2003 només creixés al 1,85%. I finalment, Líbia, observem un fort creixement del 16,13% que segurament és causat pel fort creixement en les exportacions de productes primaris.

Per altra banda, encara que Egipte sofrís una reducció en el creixement, no va impedir que els turistes continuessin consumint en turisme, i en comptes de disminuir, va augmentar durant els anys, igual que a Líbia. Però no va ser així amb Malta, que els turistes, a causa de la crisi, van decidir gastar manco, el que va provocar una disminució en aquest indicador (Economic Policy Division, 2004, p. 125).

En les arribades(G.A2.2), a Egipte vegem que augmenten dràsticament mentre que les pernoctacions(G.A5.2) es mantenen al 2002. Aquest fenomen és a causa de que les arribades estan maquillades per un augment de persones procedents de països del Golf, a causa de la guerra, i a més, els turistes procedents d'Europa van disminuir, el que explicaria per que les pernoctacions baixessin al 2001 (AfDB et al., 2003, p. 126).

Finalment, en quant al mitjà de transport utilitzat, a Egipte, l'atemptat no va afectar a l'avió, però si la crisi del 2000-2001, ja que el nombre de passatgers va caure en un 12.2%, i en l'ús del ferrocarril entre el 2000-2003, que va caure en un 47.36%.

3.3 El Mediterrani Est (2000-2004)

3.3.1. Xipre, Israel i Líban

En primer lloc, Xipre és un país que des del 1997 va aconseguir una fortalesa econòmica creixent a taxes del 4.2%, impulsada per una robusta i creixent demanda interna, però també gràcies al turisme, que ja començava a ser important per a aquesta economia, ja que va arribar als anys 2000 amb una mitja d'arribades de turistes del 6.7% anual (EC, 2002, p. 34).

Però al 2001, a causa de la recessió global, el PIB real es va veure reduït, i amb l'atemptat als EEUU, manco turistes van decidir viatjar a Xipre, un 12.6% aproximadament (G.A2.3). Però així i tot, els ingressos procedents del turisme no es van veure gaire afectats ja que creixien a taxes del 7% (EC 2002, p.30).

En segon lloc, Líban va entrar al segle amb una sèrie de reformes econòmiques, per poder reconstruir el país després de la guerra viscuda a principis dels noranta, principalment impulsades al bon comportament del sector privat (Gaspard, 2004, p.212).

Així i tot, va començar el segle amb taxes positives del PIB real gràcies a accions del Govern, com la modernització del sistema legal o el mantenir estable la política monetària amb una inflació moderada (Republic of Lebanon, s.f). A més, és important anomenar que des de finals dels anys noranta el Govern, amb l'ajuda de diverses organitzacions, va començar a promoure el turisme sostenible (UNWTO, s.f, p. 65).

Finalment, Israel, durant els anys noranta, es va caracteritzar per un augment anual de mitja del 4.7% del PIB, aconseguint a més, taxes de fins al 7.7% a principis de segle, gràcies a les exportacions i al consum, però també, a la ràpida expansió de indústries punteres i del turisme. Però, al 2001, el crack sobre les empreses tecnològiques va afectar en gran mesura en aquesta indústria, pel que l'activitat econòmica va caure i es va mantenir constant durant tres anys (WTO, s.f, p.3).

A més, abans de la recessió global, Israel ja sofria problemes interns a partir del 2000, causats per la coneguda: *Segona Intifada*, el que va causar, sumat a la crisi, un decreixement en el PIB (Shalem-Cohen & Dizahav, 2013, p. 3).

En el nombre de llits (G.A1.3) i estàncies mensuals (A6), podem observar a Xipre que des del 2000, el nombre de llits, han anat augmentant gradualment, essent el creixement entre els cinc anys del 8.88%. Aquest fet ens afirma l'esmentat anteriorment, és a dir, el turisme comença a ser un dels principals impulsors de l'economia.

Per altra banda, vegem una clara estacionalitat en el turisme xiprès que entre el 2002-2004 ha anat decreixent en termes de pernoctacions. Aquesta afirmació es complementa amb les arribades(G.A2.3), on es veu que entre els cinc anys van caure en un 22.49% degut principalment a la crisi global, i a l'atemptat.

A més, Xipre no és l'únic que sofreix un decreixement important en les arribades, ja que Israel a partir del 2000 viu una reducció en aquestes causada majorment per la segona intifada, que implicava molta inestabilitat política, i després per la recessió, mentre que a Líban, les arribades augmenten de forma progressiva.

Així i tot, encara que Xipre sofrís aquesta reducció en les arribades i en les pernoctacions(G.A5.3) (igual que Israel), la despesa turística (G.A3.3) es va mantenir constant els dos primers anys, augmentant abruptament al 2003, el que explicaria perquè els ingressos procedents del turisme van seguir augmentant a pesar de la recessió i l'atemptat.

Per altra banda, no succeeix el mateix amb Israel, que veu com la despesa decreix a la entrada del 2002, causat majorment per la segona intifada i la recessió, el que explicaria perquè els ingressos van caure (Romano & Ostrovsky, 2012, p. 12).

A més, les arribades per procedència (A9) donen suport a l'esmentat anteriorment, ja que hi ha una caiguda generalitzada en Xipre i Israel, però essent la més important la disminució del europeus a Israel al 2001.

Si ens enfoquem al mitjà de transport (A8), excepte a Líban, al 2002, l'avió va sofrir, com a molts països anteriors, una caiguda pronunciada a Xipre i Israel del 5.5 i 26.6% respectivament. El principal causant va ser el temor de la gent a viatjar en aquest mitjà a causa del que havia succeït als EEUU.

Finalment, en el PNB (G.A4.3) observem dos escenaris. El primer, protagonitzat per Xipre, amb un augment constant durant els cinc anys, gràcies en gran part a que el turisme començava a ser important, i els ingressos van seguir augmentant a pesar dels problemes exteriors.

Per altra banda, Israel i Líban, que viuen una caiguda al 2003. Aquesta disminució a Israel pot esser causada tant pels problemes interns com pels externs esmentats anteriorment, mentre que a Líban, en aquest any, es va notar una falta de continuïtat en les reformes estructurals, i una aturada en el procés de privatització (Casero, A. & Paloma et al [editors]; Ramanda, B & El Khalil, Z., 2003, p. 10).

3.3.2. Síria i Turquia

Com molts altres països, Síria també es va sumar al procés de la privatització d'una forma gradual per atreure la inversió estrangera. P. Ex., al 2003, tres bancs privats van ser legalitzats. A més, en aquella època era una economia que depenia en gran mesura de l'agricultura (25.9% s/PIB), dels servicis (47.1%) i del sector de petroli, les exportacions del qual representaven el 45% del total (Galdo, s.f.).

Per aquesta etapa s'esperaven creixements positius del PIB, però el resultat no va ser l'esperat a causa de factors exteriors com la "Segona Intifada" al 2000, i la Segona Guerra d'Iraq al 2003 (Galdo, s.f, p. 6).

Per altra banda, durant els anys noranta, Turquia va ser un país que es comportava per sota del seu potencial a causa de conflictes polítics, el que va tenir una forta repercussió en l'economia. A més, al 2001, a causa d'aquest problema, i uns indicadors macroeconòmics dèbils, van causar la major crisi econòmica fins en aquella època. Al 2002, es va realitzar un canvi de govern que va començar a organitzar reformes en la política, l'economia, en la política exterior, i altres sectors clau, el que va impulsar l'economia en els anys següents, 17.37% de creixement del PNB al 2004 respecte al 2003 (G.A4.3) (Karagöl, 2013, p. 115).

En quant al nombre de llits (G.A1.3), a Síria, aquests augmenten de forma progressiva, el que ens indica que el turisme de cada vegada anava essent més protagonista en aquesta economia.

Per altra banda, en una visió general de Síria, observem que a totes les variables (excepte la procedència i el nombre de llits) hi ha un decreixement en el 2003. Aquesta disminució és segurament a causa de la guerra d'Iraq esmentada anteriorment. Per exemple, les arribades van caure un 10.7%, i les pernoctacions un 7.5%.

En canvi, la crisi econòmica interna a Turquia pareix que no va afectar al turisme ja que quasi totes les variables mostren una tendència positiva entre el 2000 i el 2004. Si ens fixem, observem que quan l'economia turca es comença a recuperar de la crisi, és quan el turisme encara s'impulsa molt més, és a dir, quan les reformes estructurals comencen a tenir efecte. Per exemple, les arribades al 2004 van augmentar un 25.7%(G.A1.3), i les pernoctacions 17.6% (G.A5.3), el que demostra que el turisme comença a ser un dels principals potenciadors d'aquesta economia.

Finalment, en el mitjà de transport de l'avió(GA.8.1) no s'observen disminucions, ni després de la crisi ni després de l'atemptat, però el que si s'observa és una disminució en les arribades d'individus procedents d'Europa, Amèrica i Oceania a Turquia (A9).

Per tant, en aquesta etapa vegem diversos escenaris. El primer, països en una transició política i econòmica, en la que comencen a realitzar reformes estructurals encaminades a la liberalització dels mercats. I per altra banda,

tenim països que són més desenvolupats, i què en qüestió, són els que més van sofrir els efectes de la crisi econòmica causada per les “puntcom” (p .ex. França). A més, vegem com un atemptat terrorista de tal magnitud com el de les Torres Bessones és capaç d'afectar al turisme mundial, però sobretot al mitjà de transport com l'avió.

4. La Gran Recessió al turisme

El període 2005-2010, és un període que com veurem a continuació, va estar caracteritzat per un creixement dels indicadors en termes generals, però que es van veure afectats per la crisi financera del 2008 causant diversos desequilibris macroeconòmics. A més, veurem com hi va haver països que aquestes situacions van acabar afectant als indicadors turístics, però també veurem com d'altres van tenir una certa resistència a la recessió global.

4.1. El Mediterrani Nord (2005-2010)

4.1.1. Albània, Croàcia i Eslovènia

Al 2006, Albània encara es trobava en una situació d'expansió econòmica (5%) gràcies majorment a les exportacions de béns i serveis que eren del 21%, superant així a les importacions (19.5%) degut a la depreciació del “lek” enfront al euro, i a més essent la Unió Europea el principal comerciant. Però a pesar del creixement robust, l'entorn empresarial era feble pel que se li recomanava dur a terme més reformes estructurals (Commission Staff, 2007, p. 19).

Encara que la crisi econòmica reduís les exportacions, l'economia va ser capaç de créixer al 8% al 2008 gràcies a una política fiscal expansiva orientada a la inversió pública en infraestructura p. ex, el que va implicar que la crisi tingués un impacte limitat (Commission Staff, 2009, p. 20). A més entre el 2007-2009 el turisme va augmentar la seva contribució al PIB, però al 2010 els ingressos procedents d'aquests van caure per la disminució en la mitja d'estàncies i pernoctacions (OECD, 2012, p.324).

A diferència d'Albània, Croàcia també va començar l'etapa amb un creixement però no sòlid, ja què tenia problemes en les exportacions, i a més, unes vulnerabilitats externes, el que causava que el creixement econòmic no donés molta confiança (Moore & Vamvakidis, 2007, p. 5). A més, a pesar de les reformes estructurals realitzades i acordades a principi de segle amb la UE, encara no havia aconseguit els objectius de la transició necessaris per aconseguir “agafar als grans” quedant-se així endarrerit respecte a altres països en la mateixa situació. (Moore & Vamvakidis, 2007, p. 6). Aquest fet va deixar més debilitada a Croàcia per fer front a la crisi, el que va provocar una disminució del PIB del 8.8% al 2009, pel que al 2010 es va plantejar un programa de recuperació econòmica (Commission Staff, 2010, p. 18).

A pesar d'aquesta situació, el govern croata va decidir augmentar la inversió en turisme com p. ex la construcció de noves infraestructures, o de nous hotels o la reestructuració dels mateixos (Mičić, 2007).

Igual que Croàcia, Eslovènia va continuar creixent a taxes elevades durant el 2006 (5.8%) i el 2007 (6.7%) (Government of the Republic of Slovenia, s.f.), però al 2009 l'economia es va contreure un 8%, pel que va haver de començar a impulsar reformes orientades a l'augment de la productivitat per anar tancant la diferència del 30% en relació als països de la OECD (OECD, 2011).

Per altra banda, en aquesta etapa, Eslovènia va començar a dur a terme inversions en el turisme basades en la renovació d'establiments turístics existents, i la construcció de nous, així com també, un desenvolupament dels punts turístics principals (Government of the Republic of Slovenia, 2008, p. 6).

Si observem el nombre de llits (G.A1.1), vegem com entre el 2005-2010, Albània els ha augmentat en un 76,92% i Eslovènia en un 41,94%, mentre que a Croàcia han disminuït en un 11,93%. Aquestes dades demostren com la bonança econòmica albanesa, amb un augment progressiu del turisme sobre el PIB, i les inversions al turisme d'Eslovènia, han tingut efectes positius, mentre que a Croàcia possiblement, la crisi ha provocat que s'haguessin de reduir el nombre de llits disponibles.

Per altra banda, la despesa turística (G.A3.1) va estar en un constant creixement fins al 2009, però al 2010 vegem com es van reduir en gran mesura a Albània i Croàcia, 14,12% i 17,37% respectivament, i a Eslovènia en un 5,43%.

Aquest fet pot esser degut a la crisi econòmica, és a dir, els turistes decideixen consumir manco, el que es tradueix per exemple en la reducció de la mitja d'estàncies i pernoctacions a Albània comentat anteriorment, però no necessàriament implica que disminueixin el nombre de pernoctacions i arribades totals, ja que si les observem(G.A2.1)(G.A5.1) es veu clarament que han augmentat entre el 2005-2010.

Aquest fet, al manco a Albània, es suporta amb el nombre de turistes procedents d'Europa(G.A9.1), ja que aquests, entre el 2009-2010 van augmentar en un 48,01% convertint-se en el principal consumidor. Per altra banda, observem en aquest any que hi va haver una reducció a Albània i Eslovènia dels turistes procedents d'Àsia(G.A9.5), mentre que amb els africans va succeir el contrari(G.A9.6).

En quant al mitjà de transport(A8), al 2008, a Eslovènia hi va haver una reducció en el nombre de viatgers d'avió, que es va veure substituït pel vaixell i el ferrocarril.

Finalment, el PNB(G.A4.1)) és comporta amb la mateixa tendència descrita en el PIB anteriorment, i en l'estància mensual(A6), vegem que predomina una forta estacionalitat als mesos de juliol i agost.

4.1.2. Espanya, França, Itàlia i Grècia

Fins al 2007, Espanya va viure un creixement espectacular gràcies al procés de liberalització, a l'obertura dels mercats interns, però també per un fort consum

alimentat pel “crèdit fàcil” causat en part per un tipus d’interés massa baix (Etxezarreta, Navarro, Ribera & Soldevila, 2011, p. 4).

Amb la crisi, Espanya es va veure molt afectada entrant en recessió al 2009 amb una reducció del PIB del 4%, ja que la demanda interna era molt feble, i les exportacions es veren afectades per la caiguda del comerç internacional (European Commission, s.f., p. 14). I a més, les exportacions del turisme també van caure notablement degut a la recessió que vivien els principals “clients” (European Commission, s.f., p. 15).

Com molts altres països, França també es va veure afectada per la crisi financera. Venia d’una etapa de prosperitat i creació de treball (en part al turisme, 900.000 al 2005 (Federal Research Divison, 2007, p. 17)), però amb diversos problemes estructurals, com un atur persistent, que es van agreujar amb el shock (OECD, 2007, p. 8).

Al segon semestre del 2009 va sortir de la recessió, actuant així millor que la mitja europea, ja que va ser manco afectat per la crisi gràcies a la resistència del consum privat, al grau relativament baix d’obertura de l’economia, i a una mida limitada del sector manufacturer (European Commission, 2010, p. 95).

Per altra banda, al 2007 es va augmentar la despesa en turisme en un 8% respecte al 2006, per promoure-lo com a destinació per als estrangers amb l’objectiu de que augmentessin la durada d’estància, i es va implementar el programa “Tourism Quality Plan” per augmentar la qualitat de l’oferta turística (OECD, 2008, p. 130).

Itàlia va ser molt vulnerable al shock perquè tenia una estructura de producció basada en productes tradicionals de poc valor afegit, en comptes de productes relacionats a les noves tecnologies, el que va causar, que es quedés enrederit dels altres països de la OECD. A més, la pèrdua del 50% de les exportacions entre el 1995-2005, sumat a un augment dels costos laborals unitaris, va provocar que amb la crisi, es trobés en una posició clarament en desavantatge (OECD, 2007, p. 2).

Per altra banda, el govern va decidir dur a terme polítiques orientades a millorar el turisme com: Assegurar una competitivitat, viabilitat i prosperitat de les empreses i destins turístics a llarg termini, millorar la qualitat del treball, minimitzar la contaminació... (Government of Italy, 2011, p. 6).

Grècia també es va caracteritzar al 2006 per una forta recuperació lligada al augment de la inversió i de les exportacions, a més d’un augment del 1,7% en la creació de treball (Ministry of Economy and Finance, 2006, p. 5).

Però el problema d’aquest creixement va ser que no estava basat en un model que n’assegurés un de sostenible. Només es va basar en un model de consum en comptes d’inversió privada i estalvi, i per tant, aquest creixement basat en la demanda interna, s’alimentava de prestacions tant públiques com privades, fent-se tot insostenible quan la crisi esclatà (Bank of Greece, 2014, p. 5).

Al observar el nombre de llits(G.A1.1) podem dir que hi ha hagut un augment progressiu de la demanda turística en general ja que aquests han augmentat entre el 2005-2010 a Espanya (7,76%), a Itàlia (8.01%) i a Grècia (56,78%), mentre que a França al 2009 es va contreure durament reduint-se així en un 14,40%.

En quant a les arribades(G.A2.1) i les pernотacions(G.A5.1) hi ha una tendència alcista des de principi de l'etapa però que es veu interrompuda al 2008 a Espanya, França i Itàlia degut a la crisi econòmica. Veient la procedència (A9), podem dir que la quantitat major de turistes provenen d'Europa. Si tenim en compte que països molt afectats per la crisi eren propensos a viatjar a aquests destins, explicaria la reducció de les arribades. Per exemple, en el cas d'Espanya vegem que la caiguda en les arribades de turistes europeus entre el 2008-2009 va ser d'un 6.59% i el de les arribades un 10.33%. Per tant, la reducció en les arribades d'europeus afecta a les arribades.

A més, en quant en aquesta reducció al 2008-2009, també va caure la despesa turística(G.A3.1), excepte a Grècia que va ser al 2010. Aquí és important veure que al 2010, la despesa a Espanya, Itàlia i Grècia seguia disminuint, però com hem dit abans, no les pernотacions i les arribades (que ja es recuperaven). Aquest fet ens indicaria que arribaven més turistes però dels quals l'estància mitja era menor.

Per altra banda, a França tenim el cas contrari, al 2010 les arribades no s'acabaven de recuperar però la despesa turística augmentava. Així doncs, podem dir que el turisme procedent era de "més qualitat" i l'estància mitja anava en augment, i que l'augment de despesa del govern en turisme del 8% començava a tenir efecte.

En quant al PNB (G.A4.1), es veu clarament com la crisi econòmica hi va afectar ja que al 2009 i 2010 es trobava en taxes negatives excepte a França al darrer any. Això ens indica que en aquests anys el valor de la producció del bens i serveis produïts pels nacionals era menor.

A més, en el propòsit de viatge personal (G.A7.1) va començar a disminuir al 2007-2008, fet que estaria explicat per la crisi financera, mentre que el propòsit de negocis entre el 2005-2010 va caure dràsticament a països com Espanya, Itàlia o Grècia, i augmentava a França.

Finalment, en el mitjà de transport (A8), segueix creixent l'ús de l'avió entre 2005-2010, i s'observa una forta estacionalitat en els quatre països en els mesos de d'estiu (A6), però que no va poder fer front a la reducció de la demanda turística ja que al 2009 les estàncies mensuals foren menors als altres anys.

4.1.3. Bòsnia-Hercegovina, Macedònia, Montenegro i Sèrbia

Al 2006, Bòsnia-Hercegovina va continuar amb l'expansió de l'economia a taxes del 6.2%, impulsat per la demanda interna i per un increment en les

exportacions del 29%, però que ja al 2007, aquestes no foren tan favorables per l'augment de les importacions i dels desequilibris externs, a pesar de l'increment en la Inversió Estrangera Directa (FDI en anglès). A més, el procés de privatització es va reduir a causa de les eleccions, el que va causar que es reduís el procés de recorregut cap a països més desenvolupats (Commission Staff, 2007, pp. 23-24).

Al 2009, va entrar en recessió (-2.9% PIB real) per una caiguda en el consum privat, en la inversió i per una contracció en la demanda externa, ja que el comerç va declinar dràsticament. El que sí hi va haver, va ser una millora alhora de facilitar als estrangers poder entrar al país, ja que es requerien manco documents, facilitant així l'entrada de turistes (Commission Staff, 2010, pp. 25-26).

Però així i tot, a Bòsnia-Hercegovina encara li quedava molt de recorregut en aquest sentit perquè per exemple, hi havia una baixa quantitat i qualitat en quant a infraestructures, una insuficient promoció del país com a destí, una baixa qualitat en els serveis d'hostaleria, entre d'altres (Pandurevic, s.f.).

Macedònia va continuar amb les reformes estructurals, i partir de 2008 les va intensificar reformant així el sector sanitari i educatiu p. ex. Al 2007 aconseguí el creixement més elevat (5.9%) gràcies al increment de les exportacions (28.3%) i al crèdit del sector privat. A més, el sector serveis va créixer un 6.7% i un 7.9% al 2006 i 2007 respectivament, passant a contribuir al creixement del PIB d'un 3.3% a un 4%. Per tant, del 5.9% del creixement, un 4% està explicat pel sector serveis (Government of The Republic of Macedonia, 2009, p. 5)

També, el turisme al 2007 ja contribuïa un 2% del PIB amb expectatives de seguir creixent, el que ens indica que s'estava convertint en un destí atractiu, en part gràcies també a que el Govern va decidir ampliar els establiments d'allotjaments i infraestructures, augmentar la qualitat dels serveis, promocionar Macedònia com a destí turístic, etc (Government of The Republic of Macedonia, 2009, pp. 54-56).

Al 2007, Montenegro va créixer a una taxa del PIB real del 10.7% degut a un augment de la demanda a través del sector de la construcció (principalment establiments d'allotjament turístic), del turisme, del sector bancari i al FDI. El turisme va tenir un efecte "contagiós" positiu ja que va potenciar el sector de la construcció, del comerç, de l'agricultura i de l'alimentació (Ministry of Finance of Montenegro, 2009, p. 10).

Al 2009, la crisi va afectar durament en general, inclòs el sector de transports i el turisme, el volum dels quals es van veure reduïts. Aquest fet va causar que el Govern hagués de canviar el model i començar a dur a terme plans d'inversió i desenvolupament en sectors específics (Mujevi & Nukovic, s.f., p. 180).

En canvi, a Sèrbia l'economia va frenar al 2006, creixent només al 5.7%, però això no va impedir que al 2007 aconseguís un 7% (Dickson, Brown, Taylor & Townsend, 2009, p. 9) gràcies als ingressos que provenien del transport, del sector financer i del manufacturer. A més, a la primera meitat del 2007, les

exportacions van créixer en un 43.3% superant així a les importacions (Commission Staff, 2007, p. 19).

Però el problema radicava en un creixement sobre un context d'inflació, dèficit comercial, despesa pública en excés i baixa competitivitat, pel que quan esclatà la crisi, va haver d'orientar-se cap a l'estalvi, la inversió i el desenvolupament del sector real (Veselinovic & Miletic, 2011, p. 154).

Observant el nombre de llits(G.A1.1) podem dir que Bòsnia-Hercegovina i Sèrbia pareixen no veurer-se ressentits per la crisi ja que aquests varen augmentar durant tota l'etapa, mentre que Macedònia sí que es va veure afectat perquè es van reduir en un 20.73%.

Per altra banda, el PNB al 2009 (G.A4.1) va entrar en resultats negatius excepte a Macedònia, i el país més afectat va ser Montenegro amb una caiguda del 6.7%, que podria ser degut al sector de la construcció esmentat anteriorment, ja que quan hi ha una crisi és un dels sectors més afectats.

En quant a les arribades (G.A2.1), observem una tendència positiva en els quatre països, en part gràcies a les relacions i accés que tenen amb la Unió Europea (Cerovic, Knezevic, Matovic, & Brdar, 2015, p. 168), però essent el qui més es beneficia Montenegro. El fet de que Montenegro obtingui més arribades, en comparació a Macedònia o Sèrbia, és degut a que té accés al mar, oferint així més possibilitats d'accés (Cerovic, et al., 2015, p. 166).

En relació a la despesa turística (G.A3.1) i a les pernoctacions (G.A5.1), observem com a principis d'etapa, aquests països, i en concret Sèrbia, pareix que comencen a enlairar com a destins turístics perquè per exemple, a Sèrbia la despesa turística augmenta en un 273.6%. Per altra banda, aquesta, és redueix en general després de la crisi, però afectant de forma diversa a les pernoctacions.

En primer lloc, a Bòsnia-Hercegovina i Montenegro, les pernoctacions augmenten, però la despesa disminueix, el que ens indica que els turistes possiblement estan d'estància manco dies, però n'han vingut més en termes absoluts, el que podria ser a causa, per exemple, de la facilitat alhora d'entrar a Bòsnia-Hercegovina per l'exigència de manco documents.

En segon lloc, a Sèrbia vegem que tant la despesa com les pernoctacions disminueixen, senyal de que és un país que encara li queda molt de recorregut per ser un punt turístic important per la falta de coordinació entre el sector públic i les empreses del sector turístic, limitat accés als punts turístics... (Jelocnik, Zubovic, & Subic, s.f., p. 18). I per altra banda, a Macedònia, augmenta la despesa, però no les pernoctacions, el que ens pot indicar que els turistes que s'allotgen als establiments hi estan més temps de mitja.

Finalment, els turistes procedents d'Europa (G.A9.1) són els que més predominen, segurament pel fàcil accés i per les bones relacions entre aquests quatre països i la UE, i en quant transport (A8), l'ús de l'avió segueix en

augment, igual que el de carretera, mentre que el ferrocarril és el més perjudicat.

4.2. El Mediterrani Sud (2005-2010)

4.2.1. Marroc, Algèria i Tunísia

Al 2006, Marroc comença a ser una economia que ja no depèn tant de l'agricultura, ja que els altres sectors tenen més pes al creixement del PIB, i a més, gràcies a diverses reformes establertes a principi de segle, ha aconseguit que aquest creixement sigui manco volàtil i posicionar-se com un país robust contra l'exterior en part pel turisme (IMF, 2007).

A pesar de la recessió global, Marroc va decidir continuar amb les reformes introduïdes en els darrers anys (OECD, AfDB & UNECA, 2009, p. 449), i es va mantenir amb una bona actuació al 2009 creixent al 5% a pesar de les preocupacions a curt termini de la competitivitat en les exportacions per la forta relació amb Europa (OECD, AfDB & UNECA, 2010, p. 188).

Per altra banda, Algèria, a pesar d'obtenir beneficis del sector hidrocarburs, al 2007 té una taxa d'atur molt elevada, especialment dels joves, i encara era una economia poc diversificada amb una contribució del sector privat feble (OECD, AfDB & UNECA, 2008, p. 107).

Al 2009 va poder fer front a la recessió global amb una fortalesa relativa alimentada per les exportacions d'hidrocarburs. Però el problema radicava en que era molt dependent a aquest sector, fent-se així més vulnerable enfront als competidors (Tahari & Marston, 2009, p. 4).

A més, en quant al turisme, és un país que té molt de potencial però no ho aprofita situant-se així el nº147 de 174 en destins turístics segons The Euro-Mediterranean Network of Investment Promotion Agencies, fet causat per una falta de professionalitat, establiments d'allotjament modestos, lentitud alhora de complir les reformes,... i a més, el 80% dels hotels no compleix els estàndards internacionals (Bouadam, 2011).

En canvi, a Tunísia, abans de la crisi, creixia a taxes del 6.3% (2007) gràcies a l'agricultura i a l'increment de la inversió i les exportacions, i al 2008 es va fer oficial l'acord de lliure comerç amb la UE (OECD et al., 2008, p. 587). L'únic aspecte negatiu era que la falta d'un major suport al sector privat per així augmentar la competitivitat i crear treball (OECD et al., 2008, p. 589).

Finalment, a pesar de la recessió global, l'economia va seguir en una tendència positiva (4.6% al 2008 i 3.1% al 2009) a pesar que anés minvant la demanda europea (OECD et al., 2010, p. 280).

Observem un clar augment durant els cinc anys tant del nombre de llits (G.A1.2), com de la despesa turística (G.A3.2). Aquest fet ens pot indicar que es van obrint més establiments turístics i que la crisi no ha afectat en gran mesura

als turistes ja que gasten més, i que per tant, a poc a poc, es van consolidant com a destins turístics importants.

Per altra banda, a Algèria i Marroc, les arribades augmenten en un 29.39% i 21.89% respectivament (G.A2.2), amb les pernотacions e una similar tendència (G.A5.2), mentre que a Tunísia es mantenen, fet que podria ser causat per la reducció de turistes d'origen europeu, ja que existeix una forta relació entre Tunísia i Europa.

En tercer lloc, existeix una tendència positiva en les variacions percentuals del PNB (G.A4.2) en els tres països durant l'etapa, que en el cas d'Algèria es podria explicar per les exportacions d'hidrocarburs, Marroc pel fort pes de l'agricultura i Tunísia pel sector serveis, el qual representava el 40% del PIB al 2006 (OECD et al., 2008, p. 589).

Finalment, podem dir l'ús de l'avió com a mitjà de transport (G.A8.1) és el que millor evoluciona (al alça als tres països), sobretot a Marroc (69.56% entre 2005-2010), ja que encara que les xifres del ferrocarril (G.A8.3) siguin més elevades, ja que es té en compte a tots els passatgers, i segurament és més utilitzat per als nacionals, ja que deu ser més assequible.

4.2.2. Egipte, Líbia i Malta

Entre el 2005-2007, a Egipte el PIB real va créixer de mitja un 7% impulsat pel sectors: manufacturer, de la construcció, del immoble i el turístic (OECD et al., 2008, p. 273). A més, els ingressos procedents del turisme van ser del 11%, i la inversió en el sector ja augmentava al 27% (OECD et al., 2008, p. 275).

Fins al 2010, el creixement de l'economia es va mantenir a pesar de la reducció aproximada del 3% al 2009 (OECD, AfDB & UNECA, 2012), fet que en part s'explicaria per la reducció dels ingressos procedents del turisme del 13.2% només ja al primer semestre del 2009 (Dziadosz, 2010).

Per altra banda, el comportament de Líbia amb l'exterior (diverses sancions en el passat) provocaven que s'aïllés, i amb una inexistent Inversió Estrangera Directa va causar que fos un país molt dependent del sector energètic (74.1% del PIB al 2006 i 63.6% al 2007 (OECD et al., 2009, p. 366)) (OECD et al., 2008, p. 375).

El creixement que vivia es basava en inversions i despesa pública del govern i per les exportacions d'energia més que per la poca privatització existent que només explicava aproximadament el 26% del PIB. A més, es va veure afectada moderadament per la crisi quan els preus del petroli van disminuir, pel que es va decidir dur a terme reformes per impulsar més el sector privat i no ser tant dependent de l'energètic (OECD et al., 2010, p. 178).

En quant a Malta, al 2007 l'economia va créixer un 3.6% al primer semestre, gràcies a un augment en el consum intern, i per un sector exterior positiu a pesar de que les exportacions reals es van contreure un 4.7% (Economic Policy Division, 2007, p. 6).

Al 2009, es va veure afectada per la contracció del comerç internacional i per les recessions dels països amb què més comerciava. Així i tot, el sector extern va contribuir positivament a l'economia, i a més, el turisme continuava essent el major contribuent, pel que la reducció de la demanda global va afectar-hi, però especialment el mercat britànic (major client a Malta) a causa de la fortalesa del euro sobre la lliure esterlina. Així, el Govern va decidir començar a donar suport al turisme nacional en vista del panorama internacional (Economic Policy Division, 2010, p. 25).

En aquesta etapa, s'observa com Egipte i Líbia comencen a guanyar terreny com a destí turístic ja què en cinc anys han augmentat el nombre de llits en un 19.41% i 26.09% respectivament a pesar de la crisi econòmica mundial (G.A1.2). A més, un altra bon indicador és la despesa turística (G.A3.2), que vegem que augmenta més del doble a Líbia, mentre que a Malta decreix.

Sembla que Malta en aquesta etapa perd poder enfront als competidors en el sector turístic ja què les pernoctacions(G.A5.2) i arribades(G.A2.2) no varien en els cinc anys mentre que a Egipte per exemple, les pernoctacions totals van augmentar en un 26.5%.

A més, essent el turisme un sector molt important per a Malta, i veure que perd poder, també va afectar al PNB(G.A4.2), arribant a una taxa negativa al 2009 del 1.99%, mentre que Egipte i Líbia viuen un creixement robust durant l'etapa, excepte per la contracció causada per la crisi econòmica. A més, Malta és un país en el que el sector turístic depèn molt dels països europeus, però sobretot dels britànics, i com hem comentat abans, la depreciació de la lliure esterlina va causar que manco britànics viatgessin, el que explicaria la reducció en les arribades.

Per altra banda, el ferrocarril(G.A8.3) és el mitjà de transport més utilitzat a Egipte, però les dades són els passatgers totals, per tant, les xifres inclouen passatgers no turistes, i a més, aquestes xifres deuen ser molt elevades perquè Egipte és l'entrada al continent Africà per mitjà terrestre. En quant a l'avió(G.A8.1), a Egipte és el que més ha augmentat, passant d'uns 12 milions al 2005 a 20 milions. Per arribar a Malta només es pot per avió i vaixell, i a pesar de el mitjà marítim el més utilitzat, l'ús de l'avió és el que més ha augmentat en aquesta etapa.

Finalment, en quant al propòsit de viatge(A7), a Malta han anat en augment tant els de motius personals com els de visita a amics a pesar de la recessió, i per altra banda, s'observa una clara estacionalitat als mesos d'estiu que es va veure molt pronunciada al 2007, però que a causa de la crisi, es veu com inclús en els mesos d'estiu, es van allotjar manco turistes.

4.3. El Mediterrani Est (2005-2010)

4.3.1. Xipre, Israel i Líban

En aquesta etapa, Xipre va continuar amb el creixement robust, inclús per sobre de la mitja europea, i a més, al 2008 es va fer oficial l'ús de l'euro com a moneda oficial. Però així i tot, a causa de la crisi, els sectors de la construcció, el turisme i els negocis són els que es van veure més afectats per una reducció tant de la demanda externa com interna. (Orphanides & Syrichas, 2012, p. 31).

Per altra banda, a causa de la crisi fiscal grega, i la forta relació entre els sectors bancaris dels dos països, Xipre va sofrir una falta de confiança que repercutí en les perspectives de creixement. (Orphanides et al., 2012, p. 32).

A més, en la darrera dècada, Xipre ha sofert problemes en quant al turisme, i per tant necessita millorar-lo per exemple amb una expansió i millora de les infraestructures (hotels construïts als anys vuitanta i noranta) per atreure turistes amb rentes més elevades, i començar a deixar el turisme de masses predominant en els darrers anys, i alhora descongestionar la repercussió d'aquest turisme sobre el medi ambient (Orphanides et al., 2012, p. 57).

En quant a Israel, el període 2004-2007 en va ser un de ràpid creixement, amb mitja del 5,5% per any, impulsat pel comerç internacional i a la relativa seguretat. Però, aquest creixement es va veure frenat al 2009 al créixer només un 1.1% a causa de la crisi global, però així i tot, al 2010 ja tornava a les taxes del 5% (Shalem-Cohen & Dizahav, 2013, p. 3).

Per altra banda, el turisme israelita destaca pel que s'anomena turisme de pelegrinatge gràcies als seus llocs de culte i la cultura predominant al país (ATG, 2013). El turisme al 2010 aportava un 2% al PIB i donava treball al 3.2% de la població activa, el que ens indica que el turisme no és el sector predominant en aquesta economia, i que s'hauria de promocionar-lo més.

A principi d'etapa, Líban va veure com l'economia es ressentia a causa de diversos esdeveniments com l'assassinat de Mr. Hairi al 2005, i la guerra civil al 2006, motius pels quals organismes internacionals i altres països li van donar suport per poder recuperar-se. (Ministry of Finance of Lebanon, 2008, pp. 18-19)

D'aquesta manera, durant el període entre 2007-2010, el creixement va ser del 8% demostrant així, ser un dels països que va poder fer font a la recessió global del 2008-2009.

Per altra banda, el turisme entre el 2008-2010 va passar de representar un 24% del PIB, a un 29%, incrementant el nombre de treballadors contractats en aquest sector al 9.3% al 2010, i el nombre de llits per l'augment de la demanda existent. (European Commission, s.f., p. 110)

Observant el nombre de llits(G.A1.3) tant de Israel com Xipre veiem que s'han reduït en el període de cinc anys, indicant que qualche hotels han tancat. En el

cas d'Israel, vegem que disminueixen després del shock econòmic, pel que podria estar explicat per aquest fet. Però en el cas de Xipre, és una reducció constant. Abans hem dit que el model xiprès en aquesta etapa es basava en reestructuració per atreure a clients de rendes altes, per tant, té sentit tancar hotels obsolets, reestructurar els altres, i disminuir la capacitat hotelera per així no atreure al turisme de masses.

En quant al PNB, Líban demostra la fortalesa esmentada anteriorment amb taxes de creixement elevades en base en part, al bon funcionament del turisme i la seva elevada contribució a l'economia. Per altra banda, Israel i Xipre al 2009 es veuen afectats per la crisi el que es tradueix en taxes molt baixes del PNB degut a la caiguda en el comerç internacional, i les seves fortes relacions amb països durament afectats per la recessió.

A les arribades (G.A2.3) trobem un fort creixement a Líban entre els cinc anys, mentre que Israel i Xipre augmenten de forma gradual. Alhora, observem que als tres països augmenta la despesa turística (G.A3.3), però sobretot a Líban, un 36.55%. Per tant, vegem que de cada vegada van essent destins turístics més importants, a pesar de la poca contribució del turisme en alguns d'ells. A més, tenim dos escenaris en les pernoctacions(G.A5.3).

A Israel augmenten en 2 milions aproximadament, el que ens indica que hi predominaria un turisme més de massa, tenint en compte també el turisme de pelegrinatge. Per l'altra banda, a Xipre disminueixen en 1.5 milions, a pesar de que augmenta en consum turístic, el que ens dona una senyal de que aconseguix el que s'havia proposat: un turisme de més qualitat.

Finalment, (A9)el principal client d'Israel i Xipre són els Europeus, mentre que a Líban són els de procedència de països Àrabs, i en els mitjans de transport(A8), l'avió és el més utilitzat a Líban i Xipre, mentre que a Israel, és el ferrocarril, i segurament és així per la seva posició geogràfica, ja que els turistes procedents d'Europa, per exemple, segurament utilitzen l'avió.

4.3.2. Síria i Turquia

A Síria, la recuperació iniciada al 2004 seguia el seu camí en aquesta etapa amb taxes de creixement, de la part del PIB que no depèn del petroli, del 6-7%, reduint així l'atur per sota del 10%, a més d'augmentar la inversió privada i les exportacions. A més, ja es començaven a notar les reformes estructurals: per exemple, la contribució del sector privat al PIB no energètic ja sobrepassava el 80% (IMF External Relations Department, 2007).

Ja al 2009, la crisi global va tenir-hi un efecte limitat, ja que encara era una economia molt dependent del sector del petroli, i d'aquesta manera, la crisi afectà amb més força al sector manufacturer, de la construcció i dels serveis.

A pesar de créixer al 2009, encara hauria de dur a terme més reformes estructurals com modernitzar el marc legal i regulatori per incentivar la inversió privada, i augmentar la competitivitat (IMF External Relations Department, 2010).

En aquesta etapa Turquia seguia creixent a taxes molt positives a pesar de la reducció en el creixement entre el 2005-2007 a causa de les turbulències financeres al 2006. A pesar d'això, per primera vegada, la creació de treball en el sector industrial i de serveis va superar la destrucció d'aquest en l'agricultura, i a més, els serveis ja representaven el 60% del PIB (Commission Staff, 2007).

La crisi del 2008 va afectar de forma severa a les exportacions causant una disminució en la producció, però no va provocar un col·lapse, ja que el shock (per a Turquia) va ser de baixa magnitud (Cömert & Çolak, 2014, p. 2)

Per altra banda, al 2009, el turisme representava un 7% del PIB, però degut a la crisi va arribar a una taxa negativa al 2010 del 6% aproximadament. La caiguda severa en les exportacions explicaria en part aquesta reducció en al contribució (Deloitte, 2013)

Observem com els nombres(G.A1.3) de llits a Turquia han augmentat de forma positiva, essent la variació del 30.25%, mentre que les dades de Síria també ens mostren una tendència al alça fins al 2008.

Juntament al augment dels nombres de llits, en aquesta etapa també van seguir el mateix camí els indicadors d'arribades (G.A2.3), pernoctacions (G.A5.3) i despesa turística (G.A3.3). Observem que a Turquia les arribades augmentaren en aproximadament en uns 7 milions i les pernoctacions en 15, mentre que a Síria, les arribades augmentaren en un 35.78% sense tenir en compte als països àrabs entre els cinc anys. Així doncs, sumat al creixement de la despesa turística, podem dir que aquests dos països es troben en una situació d'expansió en el sector turístic, convertint-se en destins més competitius, encara que es basin en un turisme més de massa, sobretot Turquia.

Per altra banda, abans hem dit que el turisme a Turquia es va veure afectat arribant a taxes negatives, el que explicaria el -2.44% del PNB al 2009 ja que el sector serveis té una gran importància.

En quant a la procedència dels turistes(A9), als dos països hi ha un augment generalitzat essent els mercats que més s'expandeixen els asiàtics i els europeus, sense tenir en compte els de procedència àrab

Finalment, el mitjà de transport(A8) preferit per arribar a Turquia és l'avió, que en cinc anys han augmentat en 5 milions el nombre de passatgers, mentre que a Síria predomina el ferrocarril però s'ha de tenir en compte que són els totals de passatgers, el que no deixa clar com prefereixen anar-hi els turistes.

En aquesta etapa vegem com la Gran Recessió va tenir fortes repercussions a la gran majoria de països, el que va acabar afectant també al turisme, causant decreixements en els indicadors entre el 2007-2009, depenent del país, ja que la crisi provocà que la gent decidís consumir manco en viatjar. Però, així i tot, s'observa una ràpida recuperació del turisme, el que ens indica que és un sector molt robust i important per a les economies. Finalment, s'ha de destacar

la bona actuació d'alguns països com Líban o Egipte, entre d'altres, que ja comencen a convertir-se en destins turístics importants i més competitiu.

5. Els problemes de la Zona Euro i dels països àrabs

Aquest període, com veurem, està caracteritzat per dues recessions a molts països de la Zona Euro a causa dels problemes de confiança, augmentant així el deute. Per altra banda, els problemes que sorgeixen a Síria i que s'expandeixen a altres països, a més de diversos atacs terroristes, així com diversos problemes interns en l'àmbit polític.

5.1. Mediterrani Nord (2011-2015)

5.1.1. Albània, Croàcia i Eslovènia

En aquesta etapa, Albània viu un procés en què l'economia es frena al 2012 (3.1% al 2011 i 1.5% al 2012) fins al 2015, que és quan torna recuperar valors del 2011. La desaceleració va ser causada per una dèbil confiança que afectà al consum i a la inversió, a més de les recessions que qualcuns dels socis d'Albània vivien, Itàlia i Grècia entre d'ells (Directorate-General for Economic and Financial Affairs, 2013, p. 12).

Per altra banda, la falta de confiança es comença a resoldre al 2015 amb un augment del consum de les llars i de la liquiditat de les empreses (Directorate-General for Economic and Financial Affairs, 2015, p. 9).

Al 2011 el turisme aportava de forma directa i indirecta al PIB un 21.7% creant així 183000 llocs de treball. A més, l'objectiu al 2013 era expandir la temporada a més de tres mesos, crear noves rutes turístiques, i millorar les infraestructures i l'accés a llocs establerts com a monuments culturals (Republic of Albania, 2013, p. 78).

Des del 2009, l'economia croata va anar en decadència fins a estancar-se al 0% al 2011, i declinant un 2% al 2012 (acumulant en total així una caiguda del 12% al 2013 (Staff of the Directorate-General for Economic and Financial, 2013, p. 15), causat pels components del PIB que varen impulsar l'economia fins al 2009: el consum de les llars, i la formació fixa de capital; a més d'unes finances públiques desastroses, i un mercat laboral pobre, el que implicaria grans reformes (The Republic of Croatia, 2013, p. 8).

La contribució total del turisme al PIB era del 28.3% al 2014 amb unes expectatives cap al 2025 del 36.2%. A més, al 2014, el turisme ja començava a tornar a donar treball (139500 llocs de treball) després d'un període d'estancament. Per altra banda, un del principal problema és la dràstica reducció de la inversió en turisme després de la crisi (WTTC, 2015).

En quant a Eslovènia, la profunda recessió del 2009 i la contracció al 2012-2013 van provocar desequilibris macroeconòmics, i com a conseqüència, pèrdua de treball. Així i tot, al 2014 l'economia va començar a repuntar amb

una taxa del 2.6%, gràcies principalment a les exportacions (Boštjan, 2015, p. 15).

Apart de les exportacions, després de la crisi el Govern va decidir prendre mesures a través de grans reformes estructurals (per exemple el mercat de treball) i augmentant la privatització, el que va retornar la confiança als mercats (OECD, 2015, p. 2).

Per altra banda, el turisme contribuïa un 12.7% a l'economia creant així 103500 llocs de treball, i la inversió en turisme va disminuir dràsticament al 2009, però que es va anar recuperant de forma gradual, el que demostra les reformes estructurals esmentades (WTTC, 2015).

Al gràfic 1.1, observem que el nombre de llits han augmentat espectacularment a Croàcia doblant la quantitat de 2011, mentre que a Eslovènia han crescut de forma notable, i a Albània al 2013 va tocar terra, però pareix que es va recuperant tornant a valors de 2012.

Si, a més, afegim l'augment de les arribades als establiments turístics(G.A2.1) i les pernoctacions(G.A5.3) (les quals augmenten abruptament als mesos de juliol i agost G.A6) vegem que el turisme a les tres economies està agafant molta força perquè aquestes xifres ens indicarien que de cada vegada es construeixen més hotels per satisfer la demanda.

Al cas d'Albània, no ha estat un augment constant al llarg dels cinc anys, sinó que al 2013, en termes generals a tots els indicadors, comença recuperar-se positivament sobretot al 2014.

Per altra banda, la despesa turística (G.A3.1) es redueix als tres països, el que ens indicaria que els turistes es troben d'estància manco dies, ja que els principals clients són europeus, i com veurem, molts països van entrar en recessió al 2013.

En quant a la variació anual del PNB (G.A4.1), a diferència del PIB, es manté durant els cinc anys a taxes positives, el que ens indica que el valor de la producció dels bens i serveis finals dels residents dels tres països va en augment.

Per altra banda, en els gràfics de propòsits del viatge(A7), vegem que els més afectats per la crisi són el personal, el de visita a amics, i els de oci i temps lliure, el que té sentit ja que amb la crisi la gent gasta manco en aquests tipus de bens.

Finalment, els europeus són els que més viatgen a aquests destins(G.A9.1), però és important veure com els americans(G.A9.3) i els asiàtics(G.A9.5) també comencen a decidir-se per viatjar a aquests països, i ens adonem que el sistema terrestre i l'aeri són els preferits per arribar a Albània(A8), mentre que a Eslovènia el més utilitzat és l'avió.

5.1.2. Espanya, França, Itàlia i Grècia

Al 2013, l'economia espanyola va començar a donar signes de recuperació després de dues recessions causades per grans desequilibris que l'economia havia anat acumulant fins al 2008. A pesar de les reformes per mitigar els efectes de la crisi, l'economia era dèbil com per poder assegurar un creixement sostenible, ja que per exemple, l'atur era massa elevat. Així i tot, al segon semestre de 2013, va tornar a taxes positives impulsades per les exportacions, amb una recuperació gradual del consum, i una estabilització en la inversió (OECD, 2014, pp. 9-10).

A diferència dels països veïns, França va tenir la relativa resistència per fer front a la crisi al 2008 i 2009, disminuint a taxes menors a la de la Zona Euro. Per exemple, al -3.1% al 2009 mentre que la Zona Euro al -4.4%. Així, al 2010, l'economia va rebotar al 1.7% el mateix any i al següent, però que encara així, existia una falta de confiança i un atur elevat (Directorate-General for Economic and Financial Affairs, 2013, p. 13).

Els anys següents es van basar en un creixement molt moderat, amb un atur del 10.2% al 2014 i un elevat deute, el que incrementava la vulnerabilitat davant un possible esdeveniment (Commission Staff, 2015, p. 1).

Igual que a Espanya, Itàlia va viure dues recaigudes a causa de la Gran Recessió, i la crisi de deute sobirana de la Zona Euro. Al 2012, l'economia es va contreure un 2.4% a causa d'una depressió en la demanda interna, i a més, el problema que radicava era un estancament dels factors de producció totals. Així i tot, al 2013 va començar a mostrar signes de millora gràcies a les exportacions netes (European Commission, 2013, p. 13).

Al 2010, Grècia va acceptar préstecs de diversos organismes internacionals i altres països a canvi de realitzar mesures d'austeritat per controlar el dèficit, el que va provocar que l'economia s'enfonsés a taxes del -7.1% (2011) i -6.4% (2012), molt majors que abans de les reformes (-3.1% al 2009 i -4.9% al 2010), acumulant així, una caiguda del PIB del 19.9% en cinc anys (Petralias, Petros & Prodromídis, 2013, p. 1).

En quant a la contribució total del turisme al PIB real, el 2009 va ser un any difícil per als quatre, però sobretot a Espanya, Itàlia i Grècia (-6.8%, -7.6% i -9.2% respectivament). Als dos anys següents van tornar a taxes positives molt baixes, però la recessió del 2012 ho va fer insostenible, i la contribució va caure als quatre països, afectant greument a Grècia(WTTC, 2015)⁵.

I a la contribució total al treball, i ha hagut diversos escenaris. Per exemple, a Espanya, fins al 2013, la contribució havia estat negativa, en el qual ha predominat una taxa negativa de la creació de treball de forma indirecta. En canvi a França i a Itàlia hi ha hagut alts i baixos, però destacant que la segona recessió a França va destrossar quasi per complet la contribució del 2011 del 10.5%.

⁵ Mirar a la bibliografia per al link dels quatre països a la WTTC

En quant al comportament del nombre de llits (G.A1.1), observem que des de la Gran Recessió existeixen dos escenaris diferents. El primer, Espanya, Grècia i Itàlia, que segueixen amb un constant creixement, molt menor però a Itàlia. I el segon, a França, que vegem com des del 2010 és incapaç de tornar a valors precedents a la crisi.

Quan pareixia que l'economia europea es recuperava entre el 2010-2011, amb la recessió a molts països el mateix any explicaria perquè la despesa turística va disminuir als quatre països(G.A3.1). Així i tot, va continuar augmentant la quantitat de turistes que arribaven(G.A2.1): 16.31% a Espanya, 12.48% a França, 23.52% a Grècia i 15.96% a Itàlia. A pesar d'aquests augments tan elevats, entre el 2014-2015 s'observa una reducció pronunciada tant de les arribades com de les pernoctacions a França, el que podria estar causat per l'atac terrorista a París el Novembre de 2015 (Hernández, 2015, Novembre 14)

Per altra banda, a la procedència dels turistes, vegem que els europeus (G.A9.1)són els que més visiten als quatre, a pesar d'una disminució en Espanya i Grècia al 2012 per la recessió de l'any anterior segurament. Però, és important destacar el potencial del mercat asiàtic(G.A9.5), ja que per exemple a Grècia entre 2011-2015 van augmentar en més de tres milions de turistes en termes absoluts.

A més, aquests turistes tenen com a mitjà preferit l'avió(G.A8.1), que segueix alçada, ja que el ferrocarril no ens serveix per indicar com prefereixen arribar perquè inclou a tots els passatgers. Per altra banda, el vaixell a Grècia ha perdut molta aquests darrers anys(G.A8.2).

Finalment, segueix havent una persistència en la estacionalitat(A6) que va en augment als mesos de juliol i agost, mentre que per altra part, els motius de viatge per motius personal, visita d'amics o oci, han anat perdent pes des de 2011.

5.1.3. Bòsnia-Hercegovina, Macedònia, Montenegro i Sèrbia

Després de la crisi, a Bòsnia-Hercegovina, les vulnerabilitats nacionals i externes es van donar a conèixer, el que causà forts desequilibris macroeconòmics, minorant així el creixement de l'economia, que no es va començar a recuperar fins al 2013 (2.5%). Aquesta millora va ser gràcies a la producció d'electricitat, al bon funcionament del turisme, al comerç minorista,... (IMF Staff, 2015). A pesar d'això, al 2014, un desastre natural va provocar una contracció de l'economia (Bosnia and Herzegovina, 2014, p. 8).

El turisme contribuïa al 2014 un 9.3% del PIB, esperant-se que sigui del 11% al 2025, donant treball així, al 10.7% del treball total de l'economia(WTTC, 2015).

Per altra banda, al 2008, Macedònia tenia un deute del 23% sobre el PIB, el que li va permetre dur a terme una política fiscal expansiva per fer front a les recessions (World Bank, 2015, p. 11), aconseguint que l'economia creixés al

2.7% al 2013 i al 3.8% al 2014, gràcies a la inversió orientada a la tecnologia i a la infraestructura pública, així com també al consum privat (IMF, 2015, p. 1).

En aquesta economia, el turisme té una importància menor que a l'anterior país al 2014, un 5.2%. Així i tot, la inversió de capital en turisme ha anat en un constant augment des del 2005, amb expectatives de doblar les quotes al 2025 sobrepasant així el 6% sobre el PIB(WTTC, 2015).

Al 2012, en canvi, Montenegro va entrar en recessió (-2.5%), després de dos anys de creixement estable, a causa de la contracció en la indústria, la construcció, el transport, els serveis financers, i l'agricultura, essent l'únic indicador positiu les exportacions netes, però sobretot les procedents del turisme (Commission Staff, 2013, p. 12).

Al 2013, va repuntar a un 3.5%, consolidant així un creixement del 2.3% al 2014 i del 3.4% al 2015 (Government of Montenegro, 2015, p. 9)

A diferència dels altres, el turisme sí que contribueix amb molt de pes, 20% al 2014, esperant-se que sigui del 31.9% al 2025. A més, dona treball al 18.5% del treball total, i la inversió a partir del 2011 es recupera superant quasi al 2015 els valors precedents a la crisi, representant així més del 30% del PIB (WTTC, 2015).

Igual que Montenegro, Sèrbia també va entrar en recessió al 2012 (-1.7%) degut a una contracció en la demanda interna principalment (Commission Staff, 2013, p. 14).

La falta de reformes en els darrers anys han provocat un increment del dèficit i del deute. Sèrbia, al 2014, va reiniciar les negociacions amb la UE per poder ser membre, el que li va implicar estar obligat a realitzar aquestes reformes, i per aquest motiu, va començar a dur polítiques per reduir el dèficit i el deute, i per incrementar la inversió (EKN, 2015).

Igual que a Macedònia, el turisme a Sèrbia té una proporció molt menor a la d'altres (6.1%), donant treball així a només al 2.6% del total. Així i tot, la inversió es va incrementar a partir de 2010, arribant a valors d'abans de la crisi al 2015 (WTTC, 2015).

Als nombres de llits(G.A1.1) en general existeix un increment entre el 2011-2015, destacant sobretot Macedònia, amb un augment del 30.94%, el que ens ho podria corroborar l'increment de la inversió de capital en el turisme dels darrers anys, mentre que a Sèrbia, els nombres de llits s'han reduït, el que podria estar explicat per la falta de reformes dels darrers anys i la situació econòmica.

A més (G.A2.1), s'observa un increment global en el nombre d'arribades però no només en aquesta etapa, sinó que des de principi de segles, el que ens indica, que a poc a poc es van convertint en destins més atractius, mentre que les pernoctacions(G.A5.1), a Montenegro i Bòsnia-Hercegovina també han estat en constant creixement, i en canvi, a Macedònia i Sèrbia, s'han trobat en

una situació d'alts i baixos causats segurament per les diverses situacions econòmiques viscudes.

A més, la despesa turística(G.A3.1) es comença a recuperar ràpidament després de la recessió del 2012, arribant a quasi superar valors del 2011, però alguns països com Sèrbia o Bòsnia-Hercegovina no són capaços de tornar a valors precedents a la crisi, a pesar de l'increment en les arribades dels asiàtics i europeus des de 2005(A9). Podria ser que les recessions als països europeus haguessin provocat una reducció en el consum destinat al turisme, i com que la seva proporció en arribades és major, afectar al global de la despesa turística.

Finalment, l'ús de l'avió(G.A8.1) es va disparar al 2011-2015 sobretot a Bòsnia-Hercegovina i Macedònia, ja que es van incrementar en un 73.94% i 87.38% respectivament, mentre que el PNB(G.A4.1) sembla que des de la recessió al 2013 a molts països europeus estaria afectant a aquests països ja que s'observa una tendència a la baixa.

5.2. El Mediterrani Sud (2011-2015)

5.2.1. Marroc, Algèria i Tunísia

Al 2012, l'economia marroquí es va contreure un 3.2% a causa de les recessions a Europa, a pesar del bon model econòmic en desenvolupament basat en apertura, liberalització, i reformes estructurals (OECD, AfDB, UNDP & UNECA, 2013, p. 256).

Al 2015, amb la reforma territorial es va implementar un govern més dinàmic, que va continuar amb les reformes i impulsà les inversions (per exemple el tren d'alta velocitat) per millorar l'atractiu dels negocis, i atreure als inversors estrangers (AfDB, OECD & UNECA, 2016, p. 303).

El turisme té un pes important en aquest país ja que representa un 17.9% del PIB al 2014, creant així, treball per a 1740000 persones, el que representa un 16% del treball total. A més, la inversió de capital en turisme es va incrementar amb molta força fins al 2008, i fins ara ha seguit creixent d'una forma constant (WTTC, 2015).

En canvi, Algèria, creixia a taxes del 2.4% (2011) i 2.5% (2012) en termes reals, gràcies a la política fiscal expansiva iniciada al 2011, i a les diverses reformes iniciades en anys anteriors. Així i tot, és una economia, que com hem comentat anteriorment, depèn del sector del petroli i del gas, ingressos dels quals representen un 70% del total (OECD et al., 2013, p. 190).

Al 2014, el PIB real continuava creixent al 3.8% i 3.9% (2015) gràcies a l'agricultura i al petroli i gas a pesar de la caiguda en els preus (els ingressos foren del 49%) el que seria una gran oportunitat per diversificar l'economia (AfDB et al., 2016, p. 268). A diferència de Marroc, el turisme només representa un 6.7%, i la inversió va declinar fins al 2011 (WTTC, 2015).

A Tunísia, després de la contracció del 1.1% al 2011, va tornar a taxes positives al 2012 (3.3%) per la bona temporada de l'agricultura i a la relativa recuperació del turisme, de la inversió estrangera, i dels hidrocarburs, ja que les exportacions es van veure afectades per la situació dels països europeus. A més, el país vivia una situació d'incertesa política amb tensions ideològiques, el que afectava a l'economia (OECD et al., 2013, p. 288).

Al 2015, un nou govern va entrar amb la intenció de seguir amb el pla de recuperació del 2011 augmentant la inversió en un 21.6%. El problema va ser la situació d'inseguretat després dels atacs terroristes a Sousse i Tunis, el que va afectar al creixement, entrant en recessió el segon semestre de 2015 (AfDB et al., 2016, p. 323).

De forma similar a Marroc, el turisme representa a Tunísia el 15.2%, creant 505000 llocs de treball (11.9% del total), encara que s'espera que per 2025 aquestes xifres siguin pitjors, el que ens indicaria que pot ser que la incertesa terrorista afecti al turisme (WTTC, 2015).

Observant el nombre de llits (G.A1.2), vegem com Tunísia aconsegueix mantenir-los a pesar de la situació política existent, mentre que Algèria i Marroc continuen la seva expansió, i en el cas de Marroc arribant quasi a les mateixes xifres que Tunísia al 2014.

Per altra banda, les arribades (G.A2.2) i les pernoctacions (G.A5.2) a Algèria no es troben amb cap obstacle, sinó més bé un creixement fort des de principi de segle arribant al 2015 a la xifra de 4 milions en el cas d'arribades. En canvi, Marroc i Tunísia es troben que al 2011 disminueixen les arribades. Aquest fet podria ser causat per les recessions que vivien els països europeus, i a Tunísia sumar-li la situació política que es vivia.

En quant a la procedència (A9) existeix una contracció generalitzada a Tunísia al 2011 que com hem dit abans segurament és a causa de la situació d'aquella època, mentre que a Algèria el turisme asiàtic es torna important, i en el transport (A8) s'observa com la gent desconfiava dels atacs a Tunísia perquè l'ús del ferrocarril es va reduir dràsticament, mentre que a Algèria i Marroc té bastant influència. Cal dir, que com que les dades inclouen a tots els passatgers, la gran majoria de passatgers de ferrocarrils no deuen ser turistes, ja que és un mitjà més assequible per a la població local. Per aquest motiu, l'ús de l'avió és el que disminueix més al 2011, que és quan els turistes europeus per exemple es redueixen.

5.2.2. Egipte, Líbia i Malta

En aquesta etapa, Egipte vivia situacions d'inestabilitat política perquè al 2012 va entrar al govern un partit d'orientació islamista, el que va dividir al país causant que fins al juny de 2012, el PIB real declinés a un 2.2%, caient des d'un 5.1% del 2009/10. Això va provocar que les entrades de turisme i de FDI disminuïssin pronunciadament (OECD et al., 2013, p. 220).

Al 2015, continuaven les pressions polítiques amb un creixement moderat i amb un dèficit elevat. Així i tot, augmentaren la despesa pública, causant un fort endeutament. A més, aquesta situació provocà una forta debilitat del turisme, que es va empitjorar amb l'atemptat a un avió rus al mateix any (AfDB et al., 2016, p. 283).

El turisme contribuïa al PIB un 12.8%, amb creació de treball del 11.6% del total. Però, la inversió de capital va anar en decadència des del 2008, i per al 2025 s'espera que el PIB contribueixi un 12.4%, el que podria estar causat per la incertesa política (WTTC, 2015)

L'economia libanesa va créixer al 2012 a una taxa real del 95.5%, després d'una forta contracció del 59.7% al 2011. Aquest creixement va estar impulsat per l'increment en la producció de petroli, en la construcció i infraestructures, i per que s'esperava que la situació política fos estable (OECD et al., 2013, p. 244).

Però al 2015 encara continuava la inestabilitat amb enfrontaments armats al 2014, causant que el PIB es reduís en un 6%. A causa d'aquesta inestabilitat, la producció de petroli es va veure afectada, i com a conseqüència les exportacions en dos terços (AfDB et al., 2016, p. 296).

A diferència de Egipte, el turisme a Líbia només representa un 5.5% del PIB i s'espera un 3.9% al 2025 (WTTC, 2015), el que ens dóna indicis de que el Govern no té intenció de diversificar l'economia per no dependre tant del petroli.

Al 2012, l'economia maltesa va aconseguir mantenir-se en positiu (0.8%), havent estat perjudicada pel sector exterior. Els sectors serveis (principalment el turisme) és el que va impulsar aquest petit creixement (Economic Policy Department, 2013, p. 3).

Al 2014, el PIB real creixia al 3.5% pel gran repunt en la inversió en maquinària i equips, i a la inversió en projectes finançats per la UE. A més, després de la unió a la UE, els sectors com el de la construcció per exemple deixen de ser importants, i han estat substituïts pel joc, serveis financers, i serveis legals i de comptabilitat, els quals s'han convertit en el motor de l'economia juntament amb el fort turisme, el comerç minorista i els serveis públics (Commission Staff, 2016, p. 4).

En el cas de Malta, el turisme és de gran importància perquè al 2014 representava un 28.1% del PIB, pronosticant per al 2025 que fos del 32.7%. A més, contribuïa al 29.1% del treball total, i la inversió ha anat sempre en augment (WTTC, 2015).

El 2011 ha estat un any que ha afectat negativament a les economies en distints graus. Al gràfic 5 observem com en aquest any es van reduir les quantitats disponibles de llits a Egipte i Malta (amb molt poca variació a Malta), però sobretot a Egipte amb un -10.25% causat segurament per la suma dels

efectes de la crisi als països emissors i per la situació d'inestabilitat tant interna com externa que es vivia en aqueixa zona geogràfica.

A més, aquesta tendència de manteniment constant a Malta, i de contracció a Egipte, també es reflecteix en les arribades (G.A2.2) i a les pernoctacions (G.A5.2) perquè a Egipte la reducció va ser molt pronunciada entre el 2010-2011, -28.53% en les arribades, i -29.71% en les pernoctacions. I vegem, com la continua incertesa existent provoca que el turisme no torni a valors precedents a aquests esdeveniments.

Per altra banda, en el mitjà de transport utilitzat (A8), la reducció a Egipte de l'avió és molt pronunciada en termes absoluts (6 milions aproximadament), mentre que en termes relatius, la contracció en el vaixell és major, -30.38% enfront al -27.18% de l'avió. A pesar d'això, és més important la reducció en l'avió perquè segurament (encara que no tenim dades de procedència) molts de turistes de fora prefereixen aquest mitjà. Finalment, la profunda contracció en l'ús del ferrocarril al 2014 és molt probable que sigui causat pel temor de la gent a utilitzar-lo pels enfrontaments interns del país.

A diferència d'aquestes dades, la despesa turística(G.A3.2) ha anat en un constant creixement a pesar dels esdeveniments sobrepassant inclús els valors precedents a la Gran Recessió, i el PNB(G.A4.2) s'ha mantingut a taxes positives a Egipte i Malta durant la darrera etapa, el que ens indicaria que a Malta, l'increment en inversió està tenint efectes positius, mentre que a Líbia, al 2011 va caure un 61.22%.

Finalment, a Malta, com molts altres, ha tingut una persistent estacionalitat als mesos d'estiu(A6), i en quant als propòsits del viatge, el de personal és el que ha anat en constant augment des del 2007, mentre que el de visita a amics es va reduir dràsticament al 2014.

5.3. El Mediterrani Est (2011-2015)

5.3.1. Xipre, Israel i Líban

L'exposició de l'economia de Xipre amb Grècia va provocar que s'expandís ràpidament els efectes de la crisi del 2008 al seu sector financer, provocant que els seus bancs es comencessin a deteriorar al 2010, i que al 2011 el deute de les llars més el d'empreses no financeres fos del 290% sobre el PIB (European Commission, 2013, pp. 31-32).

El PIB real va tocar terra al 2013 (-5.9%), i al 2015 ja deixava la recessió en part gràcies al consum privat, incrementat per la baixa inflació, la qual també va impulsar les exportacions del turisme (Commission Staff, 2016, p. 4).

És una economia que depèn en gran part del turisme, ja que aquest contribuïa de forma total un 21.3% al 2014, oferint 82500 llocs de feina, o el que ve a ser el 22.6% del total, i la inversió ha anat en augment des del 2009 (WTTC, 2015).

Al 2011, Israel va aconseguir créixer al 4.6%, però alentint-se entre el 3.4-3.7% entre el 2012 i 2015. Aquest fet va ser causat en part, per una debilitat en les exportacions i la inversió (OECD, 2013).

El turisme a Israel no és tan representatiu en comparació a altres perquè representava un 7.3% al 2014. A més, la part que és turisme directa ha anat reduint-se considerablement en els darrers anys, essent el 2.2% al 2014. En quant al mercat laboral, en aqueix any representava 275000 llocs de feina (7.8% del treball total), i en quant a la inversió de capital en turisme, aquesta s'ha mantingut constant durant els anys (WTTC, 2015).

Al 2010, l'economia libanesa va continuar amb la seva expansió al 10% del PIB real, però al 2011 va passar a créixer un 1.5%, a causa de la inestabilitat política que es vivia en aquell moment (Ministry of Lebanon, 2013, p. 33).

A més, Líban viu un problema amb Síria perquè a causa dels conflictes interns del darrer, molts de refugiats es mouen cap a Líban, el que ha acabat afectant a la seva economia, a més de tenir un parlament que no és capaç d'arribar a consens amb molts d'aspectes socioeconòmics (IMF Staff, 2015, p. 4).

A diferència d'Israel, a Líban sí que té una gran importància el turisme perquè representa el 21.1% del PIB (2014), a pesar de que la contribució directa ha disminuït del 12% al 2005 al 8% al 2015 aproximadament. A més, oferia 313000 llocs de feina, el que es tradueix en el 20.3% del treball total. Finalment, juntament amb el creixement de l'economia al 2007-2010, també ho va fer la inversió de capital en turisme que es va incrementar fins quasi al 10% (WTTC, 2015).

Observem com Xipre continua amb la reducció de nombre de llits (G.A1.3). Com vam explicar a l'etapa anterior, Xipre va començar a dur un model per atreure un turisme de més qualitat. Per altra banda, a Israel, a partir del 2012, el nombre de llits van començar a incrementar-se, superant al 2015 valors precedents a la crisi econòmica, indicatiu de que els efectes d'aquesta ja desapareixen.

En quant a les arribades (G.A2.3) i a les pernoctacions (G.A5.3), podem veure com Israel es manté en un increment gradual de les arribades, mentre que les pernoctacions no experimenten quasi ninguna variació entre el 2011-2015, el que ens indicaria que els turistes es queden d'estància manco dies, però com que en venen més, seria l'explicació de per que la despesa turística augmenta (G.A3.3).

En canvi, a Xipre tant les arribades, com les pernoctacions experimenten una variació negativa entre els cinc anys, més una reducció en la despesa turística, el que ens indicaria que perd força com a destí competitiu, i a més, podríem pensar que les reformes per atreure al turisme de qualitat ja no funcionen perquè la despesa minva.

Per altra banda, en la estacionalitat (A6), la més pronunciada és a Xipre, mentre que a Israel i Líban hi ha poca variació entre els mesos d'estiu i els

altres. A més, la procedència dels europeus(G.A9.1) és la que més influència té tant a Xipre com Israel, però els asiàtics(G.A9.5) i americans(G.A9.3) són un mercat que ha anat agafant força des del 2005-2006. I per arribar, a Xipre, l'avió(G.A8.1) és el més usat en comparació al vaixell(G.A8.2), mentre que a Israel, el que té més volum és el ferrocarril(G.A8.3), però com hem dit altres vegades, aquest mitjà és més utilitzat per països veïns o pels nacionals (ja que estan inclosos) segurament, mentre que l'avió pels de procedència asiàtica, americana i europea.

En el PNB (G.A4.3) observem fortes contraccions a l'economia xipresa causades segurament pels efectes de la crisi, però com hem dit anteriorment, ja al 2015 sembla que es recupera en part per l'increment en les exportacions de turisme. Per altra banda, Israel i Líban viuen una etapa de variacions positives, les quals a Líban sí que poden ser degudes al turisme, mentre que a Israel, per la seva poca influència en l'economia, segurament és degut a altres factors.

5.3.2. Síria i Turquia

La primavera àrab va tenir un gran impacte negatiu a l'economia de Síria perquè els enfrontaments interns van causar una gran destrucció de molta infraestructura, el que va afectar al accés al país per exemple, però també a l'arribada de subministraments (Acaps & MapAction, 2013, p. 1).

Aquests esdeveniments van provocar una reducció del comerç, ja que molts països no estaven d'acord amb el que succeïa, un increment de la pobresa, de la inflació,...(Acaps et al., 2013, p. 2).

D'aquesta manera, el turisme s'ha col·lapsat a causa del conflicte, a més de què molts dels punts turístics importants han estat destruïts (Acaps et al., 2013, p. 4).

Durant el període 2011-2013, Turquia va ser l'economia emergent europea que més va créixer: 8.8%, 2.2% i 4% respectivament, gràcies en part al increment continu de les exportacions (GOV.UK., 2014).

L'única pega que existia era què havia perdut pes en la posició d'inversió estrangera neta, i a més, vivia un increment en el dèficit extern. Per tant, per aconseguir que el creixement sigui robust i permanent, hauria d'incrementar l'estalvi nacional, i intentar reduir aquest dèficit (OECD, 2016).

En quant a la contribució del turisme, aquesta està representada pel 12% del PIB al 2014, havent la directa crescut bastant des del 2010 fins al 2015, passant d'un 4% a un 4.7% aproximadament. A més, el turisme ofereix 2130000 llocs de feina, el que ve a ser el 8.2% del treball de tota la economia, i per altra banda, la inversió de capital s'ha mantingut sempre a taxes elevades del 10% aproximadament (WTTC, 2015).

En els nombre de llits (G.A1.3), a Turquia hi ha hagut un increment d'uns 200000 en termes absoluts aproximadament entre el 2011-2015. Però aquest

augment, ja prové des de l'any 2004, el que ens indica que Turquia és un país amb un gran potencial.

A més, les arribades (G.A2.3) i pernoctacions (G.A5.3) segueixen el mateix camí d'expansió excepte a l'any 2015, que les arribades es frenen, i les pernoctacions disminueixen dràsticament, el que podria estar afectat per la situació política i interna en quant a atacs terroristes del mateix any (BBC, s.f.). Així i tot, en comparació a principis del 2000, Turquia ha viscut un importantíssim canvi en la seva estructura econòmica, el que ha impulsat el turisme, aconseguint un increment d'arribades entre el 2000-2015 del 247.6%.

Per altra banda, en contra, la despesa turística (G.A3.3) va minvar a partir del 2010, però amb signes de recuperació al 2013-2014, i el PNB (G.A4.3) ha crescut a taxes positives relativament bones, però com podem veure, al 2015 ja només és del 2.3%, el que podria estar influenciat per la situació interna del país.

Finalment, els turistes de procedència europea (G.A9.1) i asiàtica (G.A9.5) són els principals clients, essent l'asiàtic el que més ha crescut en proporció des del 2000 (459.3%), mentre que el mitjà de transport preferit per als turistes és l'avió (G.A8.1).

Així doncs, en aquesta darrera etapa, observem que en termes generals les dues recessions de la Zona Euro van acabar per expandir-se cap als altres països. Així i tot, la presència dels sectors servicis de cada cop era més elevada, i per tant també la contribució del turisme. Però, per altra banda, en aquest darrer bloc hem vist com hi ha països amb problemes interns molt greus com és Síria, els problemes del qual es van acabar traslladant als països veïns com Líban, i a més, Turquia, un dels països amb més potencial com a destí turístic, estava essent greument afectat pels problemes interns amb atacs terroristes inclosos.

6. Conclusió

En aquest treball hem pogut veure, en primer lloc, com molts de països, com Sèrbia, Bòsnia-Hercegovina o Macedònia, van entrar al segle amb una transició política i econòmica, el que va implicar que haguessin de dur a terme una gran sèrie de reformes estructurals encaminades a la liberalització econòmica, el que pot haver arribat a afavorir al turisme, per que per exemple, Bòsnia-Hercegovina va facilitar l'entrada al país de persones demanant manco documentació, i aquestes reformes eren també per millorar les relacions amb la Unió Europea, el que donava confiança als turistes per viatjar-hi.

A més, hem vist com els atacs terroristes, i les crisis econòmiques han afectat negativament al turisme. Per una banda, els atacs produeixen temor a viatjar i a l'ús dels mitjans de transport, com és l'avió a l'any 2001, amb l'atac a les Torres Bessones, però també les guerres internes als països àrabs han provocat que els turistes no hi viatgin, essent l'exemple més clar, Síria, què a causa de la guerra, molta infraestructura ha estat destruïda.

Per altra banda, les crisis econòmiques van provocar que la gent decidís no consumir tant en turisme, però que en termes generals, a la Gran Recessió és quan el turisme es va veure més ressentit. Però té un aspecte positiu, i és la facilitat alhora de recuperar-se, perquè ja al 2009-2010, les dades tornaven a valors positius, igual que després de les recessions de la Zona Euro a la tercera etapa.

Amb l'ajuda de les tres taules (Annex Taules) i dels gràfics d'arribades, pernoctacions i PNB total del Mediterrani (G.A10) podem veure millor l'esmentat anteriorment. En primer lloc, observem com hi ha hagut dues frenades als tres indicadors, entre els anys 2002-2003 i 2008-2009, el que estaria explicat per la crisi econòmica causada per les "punctcom", i per la Gran Recessió respectivament. En segon lloc, s'observa un fort decreixement al 2014 en les arribades i les pernoctacions que és causat per falta de dades del 2015 a Egipte i Tunísia. Si tinguéssim les dades, segurament la tendència seria creixent, ja que són dos països amb dades en valor absoluts molt elevades, i a més, el PNB no es va veure ressentit en aqueix any. I en tercer lloc, vegem que durant els conflictes interns de molts països a la tercera etapa, sembla que no afecta al global. Aquest fet s'explicaria perquè els turistes van decidir no viatjar a aquests destins, i com que existeix una forta competència entre els diversos destins, hi ha un efecte substitutiu, és a dir, els turistes van canviar els destins amb conflictes, per destins més segurs.

A més, vegem que la tendència general sempre ha estat en un constant creixement, el que ens indica que el sector serveis de cada cop més té una major importància per aquestes economies. Si observem la taula 3, vegem que els percentatges dels serveis sobre el PIB són en generals molt elevats, inclús sobre el 60%, i que des de l'any 2005 la tendència ha estat en general creixent, o mantenint-se constant, però que si s'observessin les dades dels anys noranta es veuria com molts països ja van començar a diversificar la seva economia cap als serveis amb un creixement major dels percentatges, el que explicaria també, totes les reformes estructurals que molts països van començar a realitzar al principi de segle.⁶

Finalment, per tal de millorar encara més la presència del turisme al Mediterrani, els països que encara els hi queden reformes econòmiques pendents, realitzar-les, els països que viuen moments d'incertesa política i de terrorisme, tractar d'intentar augmentar la seguretat dins el país, i promocionar-lo com a destí segur, i els països que ja són "forts" per excel·lència, com França o Espanya, crec que haurien d'intentar canviar a un model de turisme de qualitat i sostenible amb el medi ambient, en comptes d'un turisme de masses.

⁶ Veure dades dels anys noranta per veure la forta tendència cap al sector serveis.

7. Bibliografia

Acaps & MapAction. (2013). *Impact of the conflict on Syria n economy and livelihoods*. Abril 26, 2017, de Acaps & MapAction Sitio web: https://www.acaps.org/sites/acaps/files/products/files/23_impact_of_the_conflict_on_syrian_economy_and_livelihoods_july_2013.pdf

AfDB/OECD. (2003). *African Economic Outlook 2003*, OECD Publishing, Paris. DOI: <http://dx.doi.org/10.1787/aeo-2003-en>

AfDB/OECD. (2008). *African Economic Outlook 2008*, OECD Publishing, Paris. DOI: <http://dx.doi.org/10.1787/aeo-2008-en>

AfDB & OECD. (2009). *OECD African Economic Outlook 2009*, OECD Publishing, Paris. DOI: http://www.oecd-ilibrary.org/development/african-economic-outlook-2009_aeo-2009-en

AfDB/OECD/UNDP. (2016). *African Economic Outlook 2016: Sustainable Cities and Structural Transformation*, OECD Publishing, Paris. DOI: <http://dx.doi.org/10.1787/aeo-2016-en>

Alternative Tourism Group (ATG). (2013). *Economic Disparity in Israeli's Tourism Monopoly – The devastating impact in occupied Palestine Israel's stranglehold and monopoly over Holy Land tourism and its impacts*. Abril 24, 2017, de ATG Lloc web: <http://www.atg.ps/resources/file/pages/Economic%20Disparity%20in%20Israel.pdf>

Anònim. (s.f). *Economy of Malta: strong points and development of Maltese business and trade*. Març 19, 2017, de Malta.com Lloc web: <http://www.malta.com/en/about-malta/economy>

Anos Casero, Paloma et al [editors]; Ramadan, Bassam; El Khalil, Zeina. 2003. *Lebanon quarterly update*. Washington, DC: World Bank. <http://documents.worldbank.org/curated/en/608791468263990600/Lebanon-quarterly-update>

Backer, D. (2014). The Effects of Terrorism on the Travel and Tourism Industry. *International Journal of Religious Tourism and Pilgrimage*, Vol.2:Iss, 1, Article 9., pp. 58-67. Març 25, 2017, De *International Journal of Religious Tourism and Pilgrimage* Base de dades. <http://arrow.dit.ie/cgi/viewcontent.cgi?article=1052&context=ijrtp>

BBC. (s.f). *Turkey Profile-Timeline*. Abril 26, 2017, de BBC News Lloc web: <http://www.bbc.com/news/world-europe-17994865>

Bosnia and Herzegovina. (2014). *Bosnia and Herzegovina Report on Development 2013*. De BOSNIA AND HERZEGOVINA COUNCIL OF MINISTERS DIRECTORATE FOR ECONOMIC PLANNING Lloc web: <https://www.google.es/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=4&cad=rja&>

[uact=8&ved=0ahUKEwj3saTpt7PTAhWB5xoKHUziAk0QFghBMAM&url=http%3A%2F%2Fwww.dep.gov.ba%2Frazvojni_dokumenti%2Ffizvjestaji%2F%3Fid%3D1647&usg=AFQjCNEtiF3CepuDLj6rDuKSny6gxJKK3Q&sig2=RFoMEx59wlvMm75OM3HvA](http://www.dep.gov.ba/Frazvojni_dokumenti/Fizvjestaji/Fid%3D1647&usg=AFQjCNEtiF3CepuDLj6rDuKSny6gxJKK3Q&sig2=RFoMEx59wlvMm75OM3HvA)

Boštjan, V. (2015). *Development Report 2015*. Abril 24, 2017, de IMAD Lloc web:

<https://www.google.es/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=9&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwjaxtnLkKzTAhUJ0hoKHbi4BulQFghnMAG&url=https%3A%2F%2Frio.jrc.ec.europa.eu%2Fen%2Ffile%2F8312%2Fdownload%3Ftoken%3DeTBm8WHD&usg=AFQjCNG0M9DqDZK2ZuWMy6ApFqqWOI37BA&sig2=zymYIXufTwZlv7jvM9GuaQ>

Bouadam, K. (2011). *The national strategy of tourism development in Algeria: issues, opportunities and limitations*. Abril 15, 2017, de REASER Lloc web: ftp://ftp.repec.org/opt/ReDIF/RePEc/rse/wpaper/6Rev2_4_Bouadam.pdf

Bank of Greece. (2014). *Foreword by the Governor*. En *The Chronicle of The Great Crisis: The Bank of Greece 2008-2013*(210). Atenes: Bank of Greece Eurosystem.

<http://www.bankofgreece.gr/BogEkdoseis/The%20Chronicle%20Of%20The%20Great%20Crisis.pdf>

Cerovic, S., Knezevic, M., Matovic, V. & Brdar, I. (2015). *The Contribution of Tourism Industry on the GDP growth of Western Balkan Countries*. *Industrija*, Vol.43, Nº3, pp. 159-170. 2017, Abril 14, De Monstat, State Statistical Office, WTTC & UNWTO Base de dades. <http://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0350-0373/2015/0350-03731503159C.pdf>

Commission Staff. (2002). *Former Yugoslav Republic of Macedonia Stabilisation and Association Report*. Marzo 11, 2017, de European Commission Sitio web: <http://www.uni-mannheim.de/edz/pdf/sek/2002/sek-2002-0342.pdf>

Commission Staff. (2007). *Albania 2007 Progress Report*. Abril 11, 2017, de European Commission Lloc web: https://www.parlament.al/wp-content/uploads/2015/10/2007_progress_report_en_23386_1.pdf

Commission Staff. (2007). *Bosnia and Herzegovina 2007 Progress Report*. Abril 14, 2017, de European Commission Lloc web: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2007/nov/bosnia_herzegovina_progress_reports_en.pdf

Commission Staff. (2007). *Serbia 2007 Progress Report*. Abril 14, 2017, de European Commission Lloc web: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2007/nov/serbia_progress_reports_en.pdf

Commission Staff. (2007). *Turkey 2007 Progress Report*. Abril 24, 2017, de European Commission Lloc web: http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/Tur_En_Realitons/Progress/turkey_progress_report_2007.pdf

Commission Staff. (2009). *Albania 2009 Progress Report*. Abril 11, 2017, de European Commission Lloc web: https://www.parlament.al/wp-content/uploads/2015/10/2007_progress_report_en_23386_1.pdf

Commission Staff. (2010). *Bosnia and Herzegovina 2010 Progress Report*. Abril 14, 2017, de European Commission Lloc web: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2010/package/ba_rapport_2010_en.pdf

Commission Staff. (2010). *Croacia 2010 Progress Report*. Abril 11, 2017, de European Commission Lloc web: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2010/package/hr_rapport_2010_en.pdf

Commission Staff. (2013). *Montenegro 2013 Progress Report*. Abril 24, 2017, de European Commission Lloc web: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2013/package/brochures/montenegro_2013.pdf

Commission Staff. (2013). *Serbia 2013 Progress Report*. Abril 24, 2017, de European Commission Lloc web: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2013/package/brochures/serbia_2013.pdf

Commission Staff. (2015). *Country Report France 2015*. Abril 24, 2017, de European Commission Lloc web: http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/csr2015/cr2015_france_en.pdf

Commission Staff. (2016). *Country Report Cyprus 2016*. Abril 26, 2017, de European Commission Lloc web: http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/csr2016/cr2016_cyprus_en.pdf

Commission Staff. (2016). *Country Report Malta 2016*. Abril 26, 2017, de European Commission Lloc web: http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/csr2016/cr2016_malta_en.pdf

Comunicat de Premsa. (2010). *Aprovechar las ventajas de la reforma y la liberalización*. Març 26, 2017, de Organització Mundial del Comerç Lloc web: https://www.wto.org/spanish/tratop_s/tpr_s/tp329_s.htm

Cömert, H & Çolak, S. (2014). *The Impacts of the Global Crisis on the Turkish Economy and Policy Responses*. *ERC Working Papers in Economics*, 14/17,

pp. 1-28. 2017, Abril 24, De ERC Working Papers in Economics Base de dades. <http://www.erc.metu.edu.tr/menu/series14/1417.pdf>

Deloitte. (2013). *Travel & Tourism*. Abril 24, 2017, de Investment Support and Promotion Agency of Turkey Investment Support and Promotion Agency o Lloc web: <http://www.invest.gov.tr/en-US/infocenter/publications/Documents/TOURISM-INDUSTRY.pdf>

DESA, UNCTAD, ECA, ECLAC, ESCAP, ESCWA. (2005). *World Economic Situation and Prospects 2005*. Marzo 7, 2017, de Naciones Unidas Lloc web: http://www.un.org/en/development/desa/policy/wesp/wesp_archive/2005wesp.pdf

Dickson, A., Brown, A., Taylor, C. & Townsend, I. (2009). *Serbia: Political & Economic Profile*. Abril 14, 2017, de Library House of Commons Lloc web: <https://www.google.es/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=9&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwj848T2IZzTAhWHvBQKHVi7BnYQFghwMAg&url=http%3A%2F%2Fresearchbriefings.files.parliament.uk%2Fdocuments%2FSN04965%2FSN04965.pdf&usq=AFQjCNFtumpYcBeNEiDyUuHXdNvj532zA&bvm=bv.152180690,d.d24>

Directorate-General for Economic and Financial Affairs. (2013). *2013 Economic and Fiscal Programmes of Albania and Bosnia and Herzegovina: EU Commission's overview and country assessments*. Abril 20, 2017, de European Union Lloc web: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/occasional_paper/2013/pdf/ocp158_en.pdf DOI: 10.2765/49518

Directorate -General for Economic and Financial Affairs. (2013). *Macroeconomic Imbalances: France 2013*. Belgium: European Union DOI: 10.2765/41087. Lloc web: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/occasional_paper/2013/pdf/ocp136_en.pdf

Directorate-General for Economic and Financial Affairs. (2015). *2015 Economic Reform Programmes (Part I) of Albania, The former Yugoslav Republic of Macedonia, Montenegro, Serbia, Turkey, Bosnia and Herzegovina and Kosovo: The Commission's overview and country assessments*. Abril 20, 2017, de European Union Lloc web: doi:10.2765/051980 http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/occasional_paper/2015/pdf/ocp229_en.pdf

Dziadosz, A. (2010). *Egypt tourism revenues resilient in 2009*: minister. Abril 17, 2017, de Reuters Lloc web: <http://www.reuters.com/article/ozabs-tourism-egypt-idAFJOE61705X20100208>

European Commission. (2002). *Regular Report on Cyprus's Progress Towards Accession*. Març 24, 2017, de Commission of the European Communities Lloc web:

http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/activity/tcc/cyprus_monitoring_report_2002.pdf

European Commission. (2010). *European Economy - 2/2010 - European Economy Forecast - Spring 2010*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. 2010, 218 pp. 21 x 29.7 cm. ISBN 978-92-79-14804-0. DOI: 10.2765/35781

http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2010/pdf/ee-2010-2_en.pdf

European Commission. (2013). *Macroeconomic Imbalances: Italy 2013*. April 24, 2017, de Directorate -General for Economic and Financial Affairs Lloc web: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/occasional_paper/2013/pdf/ocp138_en.pdf DOI: 10.2765/41246

European Commission. (2013). *The Economic Adjustment Programme for Cyprus*. April 26, 2017, de Directorate -General for Economic and Financial Affairs Lloc web:

http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/occasional_paper/2013/pdf/ocp149_en.pdf DOI: 10.2765/47807

European Commission. (s.f). *Country strategy paper for Croatia 2002-2006*. Març 29, 2017, de European Commission Lloc web:

https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/financial_assistance/cards/publications/croatia_strategy_paper_en.pdf

European Commission. (s.f). *Stability Programme Update: Spain 2009-2013*. Abril 13, 2017, de European Commission Lloc web:

http://ec.europa.eu/economy_finance/economic_governance/sgp/pdf/20_scps/2009-10/01_programme/es_2010-02-01_sp_en.pdf

European Commission. (s.f). *The EU's neighbouring economies: managing policies in a challenging global environment: Country Analysis, Lebanon*. Abril 24, 2017, de European Commission Lloc web:

http://ec.europa.eu/economy_finance/international/neighbourhood_policy/doc/eu_neighbouring_economies_lebanon_en.pdf

Economic Policy Department. (2013). *Economic Review April 2013*. Abril 26, 2017, de Government of Malta Lloc web: <http://mfin.gov.mt/en/The-Budget/Documents/The%20Budget%202013/Economic%20Review%202013.pdf>

Economic Policy Division. (2004). *Economic Survey January - September 2004*. Marzo 19, 2017, de Gobierno de Malta Lloc web:

https://mfin.gov.mt/en/epd/Documents/library/economic_survey/es_2004.pdf

Economic Policy Division. (2007). *Economic Survey: October 2007*. Abril 17, 2017, de Minsitry of Finance of Malta Lloc web:

https://mfin.gov.mt/en/epd/Documents/library/economic_survey/es_2007.pdf

Economic Policy Division. (2010). *Economic Bulletin 2009*. Abril 17, 2017, de Ministry of Finance, the Economy and Investment of Malta Lloc web: https://mfim.gov.mt/en/epd/Documents/library/economic_bulletin/EconomicBulletin2009.pdf

Economics Institute Sarajevo. (2001). *Human Development Report 2002*. Abril 26, 2017, de United Nations Lloc web: http://hdr.undp.org/sites/default/files/bosnia_and_herzegovina_2002_en.pdf

EKN. (2015). *Country Risk Analysis: Serbia*. Abril 24.2017, de EKN Lloc web: <http://www.ekn.se/Global/Landriskanalyser/Europa%20och%20OSS/Engelska/Landriskanalys%20Serbien%20mars%202015%20-%20Engelska.pdf>

Enders, W. & Olson, E. (s.f.). *Measuring the Economic Costs of Terrorism*. Març 25, 2017, de Department of Economics Finance and Legal Studies Culverhouse College of Commerce & Business Administration University of Alabama Sitio web: <http://www.socsci.uci.edu/~mrgarfin/OUP/papers/Enders.pdf>

Etxezarreta, M., Navarro, F., Ribera, R., & Soldevila, V. (2011). *Boom and (deep) crisis in the Spanish economy: the role of the EU in its evolution*. Abril 13, 2017, de Euromemorandum Lloc web: http://www2.euromemorandum.eu/uploads/ws1_etxezarreta_et_al_boom_and_deep_crisis_in_the_spanish_economy_the_role_of_the_eu_in_its_evolution.pdf

Federal Research Division. (2007). *Country Profile: France*. Abril 13, 2017, de Library of Congress Lloc web: <https://www.loc.gov/rr/frd/cs/profiles/France.pdf>
Galdo, A. (s.f). *Policies for business in the Mediterranean Countries The Syrian Arab Republic*. Març 25, 2017, de C.A.I.MED. Lloc web: <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/caimed/unpan018700.pdf>

Gaspard, T. (2004). *A Political Economy of Lebanon, 1948–2002 The Limits of Laissez-faire*. Holanda: Brill Leiden Boston. p. 212
GOV.UK. (2014). *Turkey: latest killer facts about the economy*. Abril 26, 2017, de Foreign & Commonwealth Office Lloc web: <https://www.gov.uk/government/publications/turkey-latest-killer-facts-about-the-economy/turkey-latest-killer-facts-about-the-economy>

Government of Italy. (2011). *Italy Report on Tourism 2011*. Abril 13, 2017, de European Commission Lloc web: https://www.google.es/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=3&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwikt7f0iZfTAhXDVhQKHRtbAfoQFggnMAI&url=http%3A%2F%2Fec.europa.eu%2FDocsRoom%2Fdocuments%2F11668%2Fattachments%2F1%2Ftranslations%2Fen%2Frenditions%2Fnative&usq=AFQjCNFYKzXD121T3_48h1MPWekXzGPCew&sig2=HRFUSVzWBwS0L_vjeqmU3w

Government of Montenegro. (2015). *Montenegro Economic Reform Programme 2015 - 2017*. De Government of Montenegro.

Government of Slovenia. (2002). *Slovenia: May 2002*. Març 5, 2017, de World Tourism Organization Lloc web: https://www.wto.org/english/tratop_e/tpr_e/tp192_e.htm

Government of the Republic of Macedonia. (2009). *Pre-Accession Economic Programme 2009-2011*. Abril 14, 2017, de European Commission Lloc web: http://ec.europa.eu/economy_finance/international/enlargement/pre-accession_prog/pep/pep-fyrm-2008-2009_en.pdf

Government of the Republic of Slovenia. (s.f). *Economy*. Abril 11, 2017, de Government of the Republic of Slovenia Lloc web: http://www.vlada.si/en/about_slovenia/economy/

Government of the Republic of Slovenia. (2008). *Slovenia Tourism Report 2008: Draft Annual Tourism Reporting Template*. Abril 11, 2017, de European Commission Lloc web: http://aei.pitt.edu/51947/1/sl_2008_en.pdf

Gure Diriye, H. (2015). *The Effect of Terrorism on Tourism in Africa in the 21st Century: A Case Study of Kenya*. Març 19, 2017, de University of Nairobi Lloc web: http://erepository.uonbi.ac.ke:8080/xmlui/bitstream/handle/11295/94826/Diriye_The%20effect%20of%20terrorism%20on%20tourism%20in%20Africa.pdf;sequence=1

Hernández, I. (2015, Novembre 14). *Atentados en París: 130 muertos y 352 heridos*. El Mundo. <http://www.elmundo.es/internacional/2015/11/14/56475867268e3edf198b45d6.html>

IMF. (2007). *Morocco: 2007 Article IV Consultation Discussions; Concluding Statement, Rabat, Morocco*. Abril 15, 2017, de International Monetary Fund Lloc web: <http://www.imf.org/external/np/ms/2007/061107a.htm>

IMF External Relations Department. (2007). *Syrian Arab Republic, IMF Article IV Consultation, Mission Preliminary Conclusions*. Abril 24, 2017, de International Monetary Fund Lloc web: http://www.imf.org/external/np/ms/2007/051607.htm#P21_7557%23P21_7557

IMF External Relations Department. (2010). *Syrian Arab Republic- 2009 Article IV Consultation, Preliminary Conclusions of the IMF Mission*. Abril 24, 2017, de International Monetary Fund Lloc web: <http://www.imf.org/en/news/articles/2015/09/28/04/52/mcs122109>

IMF Staff. (2015). *2015 Article IV Consultation- Press Release: FYR Macedonia*. Maig 4, 2017, de IMF Lloc web: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2015/cr15242.pdf>

IMF Staff. (2015). *2015 Article IV Consultation- Press Release: Lebanon*. Abril 26, 2017, de IMF Lloc web: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2015/cr15190.pdf>

IMF Staff. (2015). *Bosnia and Herzegovina: Concluding Statement of the 2015 Article IV Mission*. Abril 24, 2017, de IMF Lloc web: <http://www.imf.org/external/np/ms/2015/051215.htm>

Jelocnik, M., Zubovic, J. & Subic, J. (s.f.). *State of Tourism in Republic of Serbia During the Period of Slow Down*. Abril 14, 2017, de Insitute of Agricultural Economics Lloc web: [http://ebooks.ien.bg.ac.rs/653/1/44%20Tourism%20Serbia%20Stavropol%20\(1\)%20\(1\).pdf](http://ebooks.ien.bg.ac.rs/653/1/44%20Tourism%20Serbia%20Stavropol%20(1)%20(1).pdf)

Karagöl, E. (2013). *The Turkish Economy During the Justice and Development Party Decade*. Insight Turkey, 15, pp.115-129. 2017, Març 25, De Department of Economics, Yildirim Beyazit University Base de dades.

Kota, V. (2009). *Determinants of Economic Growth in Albania*. Bank of Albania, Vol.12; Número 4, pp. 106-115. Març 26, 2017, De Bank of Albania Base de dades. https://www.bankofalbania.org/web/pub/paper_kota_3615_1.pdf

Masoud, N. (2013) *A Review of Libyan's Economy, Structural Changes and Development Patterns*. Bus Eco J 4: 083. doi: 10.4172/2151-6219.1000083

Mičić, Z. (2007). *Posittion and Role of Tourism in Croatian Economic Environment*. Abril 11, 2017, de Ministry of the Sea, Tourism, Transport and Development Lloc web: http://www.mint.hr/UserDocsImages/HUP_20072.pdf

Ministry of Economy and Finance. (2006). *The 2006 Update of the Hellenic Stability and Growth Program 2006-2009*. Abril 13, 2017, de European Commission Lloc web: http://ec.europa.eu/economy_finance/economic_governance/sgp/pdf/20_scps/2006-07/01_programme/2006-12-18_el_sp_en.pdf

Ministry of Finance of Lebanon. (2008). *Lebanon Country Profile 2008*. Abril 24, 2017, de Government of Lebanon Lloc web: [http://www.finance.gov.lb/en-US/finance/ReportsPublications/DocumentsAndReportsIssuedByMOF/Documents/Sovereign%20and%20Invensment%20Reports/Country%20Profile/Country%20Profile%202008%20\(17%20April%2008\).pdf](http://www.finance.gov.lb/en-US/finance/ReportsPublications/DocumentsAndReportsIssuedByMOF/Documents/Sovereign%20and%20Invensment%20Reports/Country%20Profile/Country%20Profile%202008%20(17%20April%2008).pdf)

Ministry of Finance of Lebanon. (2013). *Lebanon: Country Profile 2013*. Abril 26, 2017, de Republic of Lebanon Lloc web: <http://www.finance.gov.lb/en-US/finance/ReportsPublications/DocumentsAndReportsIssuedByMOF/Documents/Sovereign%20and%20Invensment%20Reports/Country%20Profile/Lebanon%20Country%20Profile%202013.pdf>

Ministry of Finance of Montenegro. (2009). *Overview of Macroeconomic Trends of Montenegro for the Period 2007-2011*. A Montenegro Economic and Fiscal Programme 2008-2011(112). Podgorica: Members of The Team for EFP Preparation.

Moore, D. & Vamvakidis, A. (2007). *Economic Growth in Croatia: Potential and Constraints*. Abril 11, 2017, de International Monetary Fund Lloc web: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2007/wp07198.pdf>

Mujevi, M. & Nukovic, M. (s.f). *The impact of global economic crisis on the operations of Montenegrin economy*. Abril 14, 2017, de University of Novi Pazar Lloc web: <http://www.eco.u-szeged.hu/download.php?docID=40384>

Nikolic, R., Fedajev, A. & Svrkota, I. (2012). *Serbian Economy in Transition Period*. Economics Management Information Technology, 1, 19. 2017, marzo 11, De Economics Management Information Technology Base de datos. <http://www.emit.kcbor.net/Emit%20clanci%20za%20sajt/SERBIAN%20ECONOMY%20IN%20TRANSITION%20PERIOD.pdf>

OECD. (2002). *OECD Economic Surveys: Greece 2002*, OECD Publishing, Paris. DOI: http://dx.doi.org/10.1787/eco_surveys-grc-2002-en

OECD. (2007). *OECD Economic Surveys: France 2007*, Paris, OECD Publishing. DOI: http://dx.doi.org/10.1787/eco_surveys-fra-2007-en

OECD. (2007). *OECD Economic Surveys: Italy 2007*, Paris, OECD Publishing. DOI: http://dx.doi.org/10.1787/eco_surveys-ita-2007-en

OECD. (2008). *Country Profiles: Tourism Policy Developments and Trends*. En *Tourism in OECD Countries 2008: Trends and Policies* (236). Paris, OECDpublishing. <https://books.google.es/books?id=ENvVAgAAQBAJ&pg=PA81&lpg=PA81&dq=TOURISM+IN+OECD+COUNTRIES+2008:+TRENDS+AND+POLICIES+%E2%80%93+ISBN+978+-+92+-+64+-+03967+-&source=bl&ots=uH3rTTrWa&sig=fcm4PyPP1RzigmCbwE4qp6Aiohk&hl=es&sa=X&ved=0ahUKEwi3k7K1k9vTAhWlzxQKHZ5uB9cQ6AEIRDAE#v=onepage&q=TOURISM%20IN%20OECD%20COUNTRIES%202008%3A%20TRENDS%20AND%20POLICIES%20%E2%80%93%20ISBN%20978%20-%2092%20-%2064%20-%2003967%20-&f=false>

OECD. (2011). *OECD Economic Surveys Slovenia*. Abril 11, 2017, de OECD Publishing Lloc web: <http://www.oecd.org/eco/47103634.pdf>

OECD. (2012). *OECD Tourism Trends and Policies 2012*, Paris, OECD Publishing. DOI: <http://dx.doi.org/10.1787/tour-2012-en>

OECD. (2013), *OECD Economic Surveys: Israel 2013*, Paris, OECD Publishing. DOI: http://dx.doi.org/10.1787/eco_surveys-isr-2013-en

OECD. (2014). *OECD Economic Surveys: Spain*. Abril 24, 2017, de OECD Lloc web: <https://www.oecd.org/eco/surveys/Spain-Overview-2014.pdf>

OECD. (2015). *OECD Economic Surveys: Slovenia*. Abril 24, 2017, de OECD Publishing Lloc web: <http://www.oecd.org/eco/surveys/Slovenia-2015-overview.pdf>

- OECD. (2016). *OECD Economic Surveys: Turkey 2016*, Paris, OECD Publishing. DOI: http://dx.doi.org/10.1787/eco_surveys-tur-2016-en
- OECD/AfDB. (2004). *African Economic Outlook 2004*, Paris, OECD Publishing. DOI: <http://dx.doi.org/10.1787/aeo-2004-en>
- OECD/AfDB. (2006). *African Economic Outlook 2006*, Paris, OECD Publishing,. DOI: <http://dx.doi.org/10.1787/aeo-2006-en>
- OECD/AfDB/UNECA. (2010), *African Economic Outlook 2010*, Paris OECD Publishing. DOI: <http://dx.doi.org/10.1787/aeo-2010-en>
- OECD/AfDB/UNECA. (2012), *African Economic Outlook 2012*, Paris, OECD Publishing. DOI: [10.1787/aeo-2012-en](http://dx.doi.org/10.1787/aeo-2012-en)
- OECD, AfDB, UNDP & UNECA. (2013). *African Economic Outlook 2013: Structural Transformation and Natural Resources*, Paris, OECD Publishing. DOI: <http://dx.doi.org/10.1787/aeo-2013-en>
- Orphanides, A. & Syrichas, G. (2012). *The Cyprus Economy: Historical Review, Prospects and Challenges*. Cyprus: Central Bank of Cyprus. pp. 31-57
- Pandurevic, B. (s.f.). *Tourism Sector in Bosnia and Herzegovina*. April 14, 2017, de Ministry of Foreign Trade and Economic Relations of Bosnia and Herzegovina Lloc web: https://www.google.es/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=6&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwieuJCmkpzTAhWJXBQKHVIZCRYQFghPMAU&url=http%3A%2F%2Fdonormapping.ba%2Fdonormapping%2FPresentations_060214%2FTourism%2520sector%2520in%2520Bosnia%2520and%2520Herzegovina.pdf&usq=AFQjCNFDeKGQZE-LPYFHSXWICjogsVBDzA&bvm=bv.152180690,d.d24
- Prandeka, M.& Zarkos, V. (May 2014). *The Greek maritime transport industry and its influence on the Greek economy*. Economy and Markets, IX, 11. 09. 2017, març, De Eurobank Research Base de dades. https://www.eurobank.gr/Uploads/Reports/ECONOMYMARKETS_wpMAY2014.pdf
- Petralias, A., Petros, S. & Prodromídis, P. (2013). *Greece in Recession: Economic predictions, mispredictions and policy implications*. April 24, 2017, de Hellenic Observatory European Institute Lloc web: <http://www.lse.ac.uk/europeanInstitute/research/hellenicObservatory/CMS%20pdf/Publications/GreeSE/GreeSE-No75.pdf>
- Republic of Albania. (2013). *National Strategy for Development and Integration: 2014 - 2020*. April 20, 2017, de Republic of Albania Lloc web: https://shtetiweb.org/wp-content/uploads/2014/06/NSDI_2014-2020_version_JUne-2013.pdf

Republic of Lebanon. (s.f). *Lebanon Country Profile 2004*. Març 24, 2017 , de Ministeri de Finances de Líban Lloc web: <http://www.finance.gov.lb/en-US/finance/ReportsPublications/DocumentsAndReportsIssuedByMOF/Documents/Sovereign%20and%20Invensment%20Reports/Country%20Profile/Country%20Profile%202004.pdf>

Romano, O & Ostrovsky, L. (2012). *Tourism in Israel: 1990-2011*. Març 25, 2017, de The Central Bureau of Statistics Lloc web: <http://www.cbs.gov.il/www/statistical/touris2011e.pdf>

SEPG. (S.F). *Stability Programme Update: Spain 2003-2007*. Marzo 07, 2017, de Secretaría de Estado de Presupuestos y Gastos Lloc web: <http://www.sepg.pap.minhafp.gob.es/sitios/sepg/en-GB/Presupuestos/Documentacion/paginas/programasdeestabilidad.aspx>

Shalem-Cohen, T. & Dizahav, H. (2013). *The Israel Economy: 1995-2011*. Abril 24, 2017, de Central Bureau of Statistics Lloc web: http://www.cbs.gov.il/www/statistical/meshek11_e.pdf

Staff of the Directorate-General for Economic and Financial. (2014). *Macroeconomic Imbalances: Croatia 2014*. Abril 24, 2017, de European Union DOI: 10.2765/7388 Lloc web: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/occasional_paper/2014/pdf/ocp179_en.pdf

Tahari, A. & Marston, D. (2009). *Algeria: Staff Report for the 2009 Article IV Consultation*. Abril 15, 2017, de International Monetary Fund Lloc web: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2010/cr1057.pdf>

The Republic of Croatia. (2013). *2013 Economic Programme of Croatia*. Abril 24, 2017, de European Commission Lloc web: http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/nd/ep2013_croatia_en.pdf

UNCTAD & DESA. (2002). *World Economic Situation and Prospects 2002*. Marzo 07, 2017, de Naciones Unidas Lloc web: http://www.un.org/en/development/desa/policy/wesp/wesp_archive/2002wesp.pdf

UNWTO. (s.f). *Johannesburg Summit 2002*. Març 24, 2017, de UNWTO Lloc web: <http://www.un.org/esa/agenda21/natlinfo/wssd/lebanon.pdf>

Shalem-Cohen, T. & Dizahav, H. (2013). *The Israeli Economy 1995-2011*. Març 24, 2017, de Central Bureau of Statistics Lloc web: http://www.cbs.gov.il/www/statistical/meshek11_e.pdf

Veselinovic, P. & Miletic, D. (2011). *Serbian Economic Restructuring as Determinant of European Integration*. Economics and Organizations, 8 N°2, pp. 153-163. Abril 14, 2017, De Facta Universitatis Base de dades.

World Travel & Tourism Council (WTTC). (2015). *Travel & Tourism Economic Impact 2015: Algeria*. Abril 24, 2017, de WTTC Lloc web: <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic%20impact%20research/countries%202015/algeria2015.pdf>

World Bank. (2015). FYR Macedonia Public Expenditure Review: Fiscal Policy for Growth. Maig 4, 2017, de World Bank Group Lloc web. Report N° 93913: <http://documents.worldbank.org/curated/en/895641468269982851/pdf/Macedonia-PER-2015-Revised-for-Submission-Final-clean.pdf>

World Travel & Tourism Council (WTTC). (2015). *Travel & Tourism Economic Impact 2015: Bosnia and Herzegovina*. Abril 24, 2017, de WTTC Lloc web: http://www.tourism-generis.com/_res/file/3629/49/0/BosniaHerzegovina2015.pdf

World Travel & Tourism Council (WTTC). (2015). *Travel & Tourism Economic Impact 2015: Croatia*. Abril 24, 2017, de WTTC Lloc web: <http://zh.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/countries-2015/croatia2015.pdf>

World Travel & Tourism Council (WTTC). (2015). *Travel & Tourism Economic Impact 2015: Cyprus*. Abril 24, 2017, de WTTC Lloc web: <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic%20impact%20research/countries%202015/cyprus2015.pdf>

World Travel & Tourism Council (WTTC). (2015). *Travel & Tourism Economic Impact 2015: Egypt*. Abril 24, 2017, de WTTC Lloc web: <http://sp.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/countries-2015/egypt2015.pdf>

World Travel & Tourism Council (WTTC). (2015). *Travel & Tourism Economic Impact 2015: France*. Abril 24, 2017, de WTTC Lloc web: http://www.veilleinfotourisme.fr/medias/fichier/france2015_1433758106530-pdf

World Travel & Tourism Council (WTTC). (2015). *Travel & Tourism Economic Impact 2015: Greece*. Abril 24, 2017, de WTTC Lloc web: <http://zh.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/countries-2015/greece2015.pdf>

World Travel & Tourism Council (WTTC). (2015). *Travel & Tourism Economic Impact 2015: Israel*. Abril 24, 2017, de WTTC Lloc web: http://www.tourism-generis.com/_res/file/3897/49/0/Israel2015.pdf

World Travel & Tourism Council (WTTC). (2015). *Travel & Tourism Economic Impact 2015: Italy*. Abril 24, 2017, de WTTC Lloc web: <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic%20impact%20research/countries%202015/italy2015.pdf>

World Travel & Tourism Council (WTTC). (2015). *Travel & Tourism Economic Impact 2015: Lebanon*. Abril 24, 2017, de WTTC Lloc web: <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic%20impact%20research/countries%202015/lebanon2015.pdf>

World Travel & Tourism Council (WTTC). (2015). *Travel & Tourism Economic Impact 2015: Libya*. Abril 24, 2017, de WTTC Lloc web: <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic%20impact%20research/countries%202015/libya2015.pdf>

World Travel & Tourism Council (WTTC). (2015). *Travel & Tourism Economic Impact 2015: Macedonia*. Abril 24, 2017, de WTTC Lloc web: <http://www.tourism-generis.com/res/file/3776/49/0/FYROM2015.pdf>

World Travel & Tourism Council (WTTC). (2015). *Travel & Tourism Economic Impact 2015: Malta*. Abril 24, 2017, de WTTC Lloc web: <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic%20impact%20research/countries%202015/malta2015.pdf>

World Travel & Tourism Council (WTTC). (2015). *Travel & Tourism Economic Impact 2015: Montenegro*. Abril 24, 2017, de WTTC Lloc web: <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic%20impact%20research/countries%202015/montenegro2015.pdf>

World Travel & Tourism Council (WTTC). (2015). *Travel & Tourism Economic Impact 2015: Morocco*. Abril 24, 2017, de WTTC Lloc web: <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic%20impact%20research/countries%202015/morocco2015.pdf>

World Travel & Tourism Council (WTTC). (2015). *Travel & Tourism Economic Impact 2015: Serbia*. Abril 24, 2017, de WTTC Lloc web: <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic%20impact%20research/countries%202015/serbia2015.pdf>

World Travel & Tourism Council (WTTC). (2015). *Travel & Tourism Economic Impact 2015: Slovenia*. Abril 24, 2017, de WTTC Lloc web: <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic%20impact%20research/countries%202015/slovenia2015.pdf>

World Travel & Tourism Council (WTTC). (2015). *Travel & Tourism Economic Impact 2015: Spain*. Abril 24, 2017, de WTTC Lloc web: <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic%20impact%20research/countries%202015/spain2015.pdf>

World Travel & Tourism Council (WTTC). (2015). *Travel & Tourism Economic Impact 2015: Tunisia*. Abril 24, 2017, de WTTC Lloc web: <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic%20impact%20research/countries%202015/tunisia2015.pdf>

World Travel & Tourism Council (WTTC). (2015). *Travel & Tourism Economic Impact 2015: Turkey*. Abril 24, 2017, de WTTC Lloc web: <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic%20impact%20research/countries%202015/turkey2015.pdf>

</media/files/reports/economic%20impact%20research/countries%202015/turkey2015.pdf>

WTO. (2004). *Economic Reform Agenda for Montenegro 2002-2007*. Marzo 11, 2017, de World Tourism Organization Sitio web: https://www.wto.org/english/thewto_e/acc_e/cgr_e/WTACCCGR11_LEG_8.pdf

WTO. (s.f). *Economic Environment: Israel*. Març 24, 2017, de WTO Lloc web: https://www.wto.org/english/tratop_e/tp_r_e/s157-1_e.doc

8. Bibliografia Electrònica

Banc Mundial (Arribades): <http://data.worldbank.org/indicator/ST.INT.ARVL>

Banc Mundial (Despesa Turística):
<http://data.worldbank.org/indicator/ST.INT.XPND.CD>

Central Administration of Statistics of Lebanon:
<http://www.cas.gov.lb/index.php/monthly-data-matrix>

Central Bureau of Statistics (CBS) of Israel:
http://www.cbs.gov.il/reader/?Mlval=cw_usr_view_SHTML&ID=432

Central Bureau of Statistics (CBS) of Síria: <http://www.cbssyr.sy/index-EN.htm>

EUROSTAT: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/tourism/data/database>

EUROSTAT: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/transport/data/database>

FRONTUR: <http://estadisticas.tourspain.es/es-es/estadisticas/frontur/series/paginas/default.aspx>

Hellenic Statistical Authority: <http://www.statistics.gr/en/statistics/ind>

INSTAT: <http://www.instat.gov.al/en/themes/tourism.aspx>

MAKSTAT:
<http://makstat.stat.gov.mk/PXWeb/pxweb/en/MakStat/?rxid=46ee0f64-2992-4b45-a2d9-cb4e5f7ec5ef>

MONSTAT: <http://www.monstat.org/eng/index.php>

National Statistics of Malta: <https://nso.gov.mt/en/Pages/NSO-Home.aspx>

Office National des Statistiques: <http://www.ons.dz/-Statistiques-Economique-.html>

Statistiques Tunisie: <http://www.ins.tn/en/statistiques>

Statistical Office of the Republic of Serbia:
<http://www.stat.gov.rs/WebSite/Default.aspx>

Statistical Service of Cyprus:
http://www.pio.gov.cy/mof/cystat/statistics.nsf/services_71main_en/services_71main_en?OpenForm&sub=1&sel=2

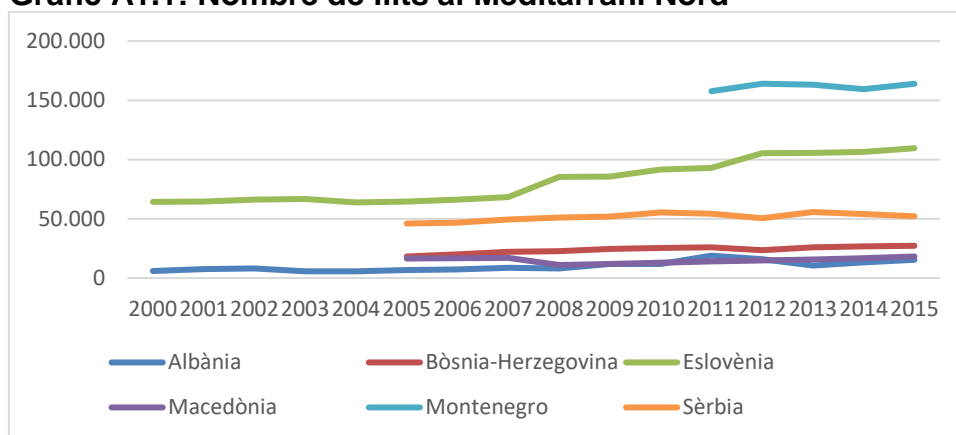
TURKSTAT:http://www.turkstat.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1072

Web Aeroport de Belgrado: <http://www.beg.aero/en/strana/11191/traffic-figures-archive>

9. Annex gràfics

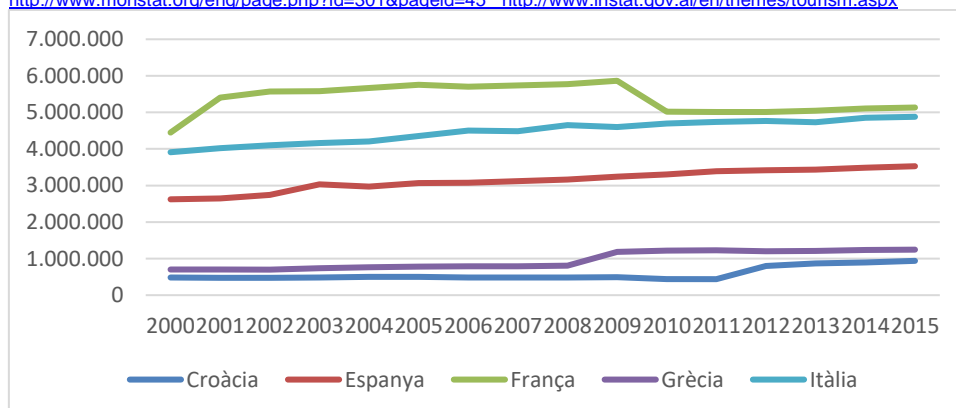
A1. Nombre de llits als Establiments Turístics

Gràfic A1.1: Nombre de llits al Mediterrani Nord

Elaboració pròpia. Font: Eurostat, INSTAT, MONSTAT⁷

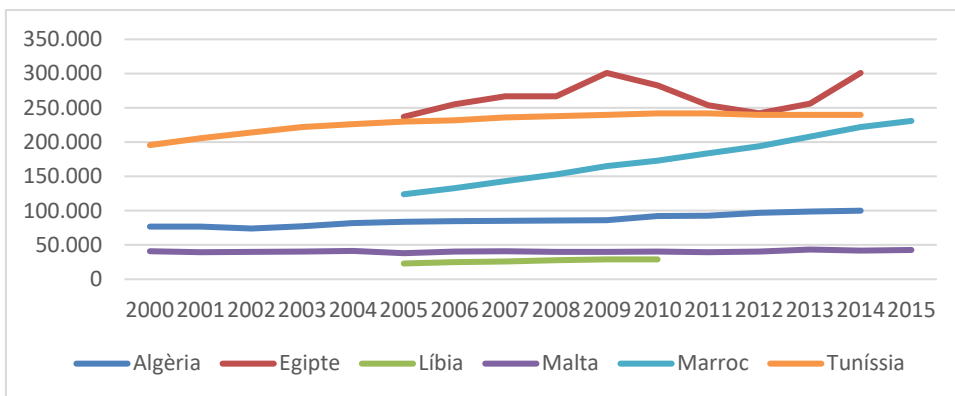
[http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Number_of_bed_places_hotels_and_similar_accommodation_2005%E2%80%932015_\(thousands\)_V2.png](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Number_of_bed_places_hotels_and_similar_accommodation_2005%E2%80%932015_(thousands)_V2.png)
<http://www.monstat.org/eng/page.php?id=301&pageid=45> <http://www.instat.gov.al/en/themes/tourism.aspx>

Elaboració pròpia. Font: Eurostat <http://ec.europa.eu/eurostat/web/tourism/data/database>

Gràfic A1.2: Nombre de llits al Mediterrani Sud

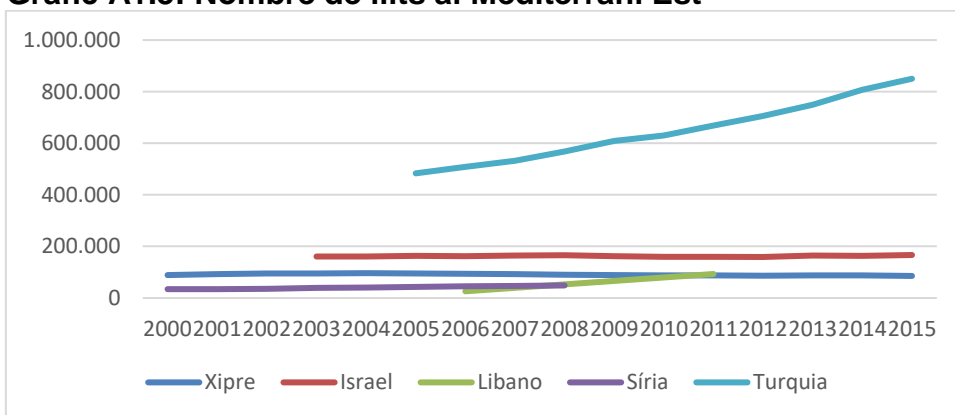
⁷ A partir de 2008, a Macedònia són a hotels amb estrella

Elaboració pròpia: Font: Eurostat⁸

http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/images/3/3f/Number_of_bed_places_in_hotels_and_similar_accommodation_establishments%2C_2005%E2%80%9315_%28thousands%29_ENPS16.png <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

Gràfic A1.3: Nombre de llits al Mediterrani Est

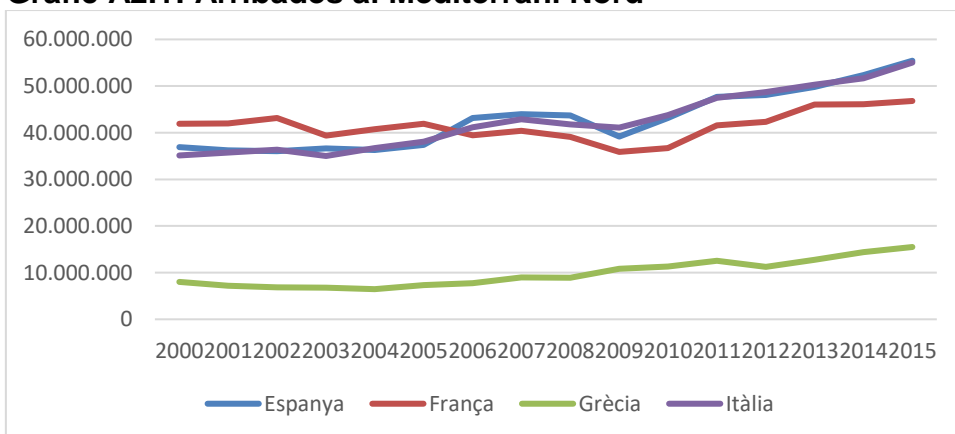

Elaboració pròpia. Font: Eurostat⁹

http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/images/3/3f/Number_of_bed_places_in_hotels_and_similar_accommodation_establishments%2C_2005%E2%80%9315_%28thousands%29_ENPS16.png
http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/images/a/a3/Number_of_bed_places%2C_hotels_and_similar_accommodation%2C_2005%E2%80%932015_%28thousands%29_V2.png

A2. Arribades als Establiments Turístics

Gràfic A2.1: Arribades al Mediterrani Nord

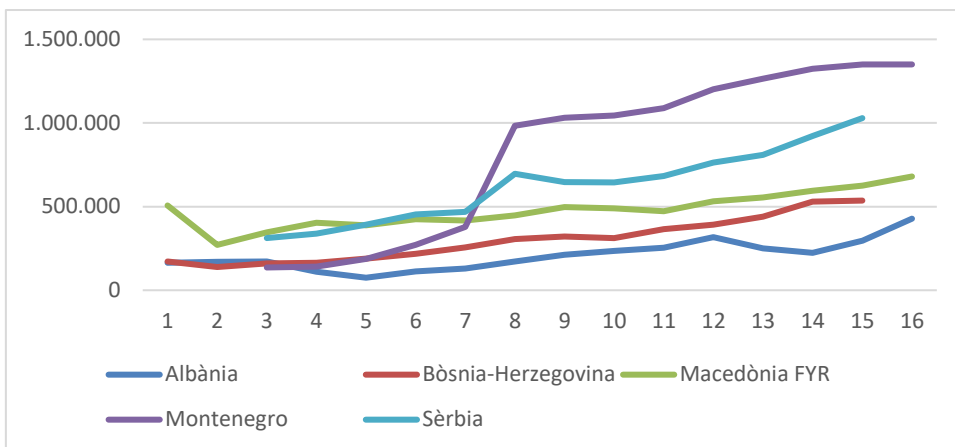

Elaboració pròpia. Font: Eurostat¹⁰ <http://ec.europa.eu/eurostat/web/tourism/data/database>

⁸ A Israel s'inclouen llits a Establiments temporalment tancats, i a Tunísia s'inclouen els d'establiments especials i càmpings.

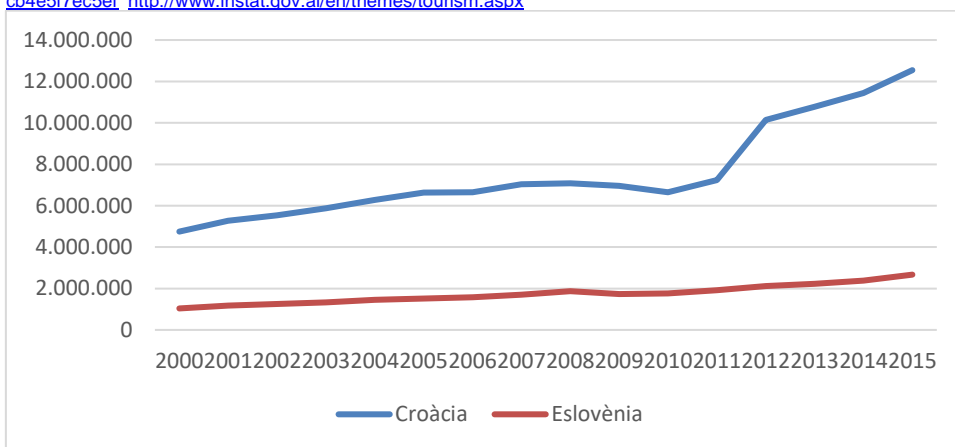
⁹ Establiments amb llicència a Turquia.

¹⁰ Són arribades de no residents

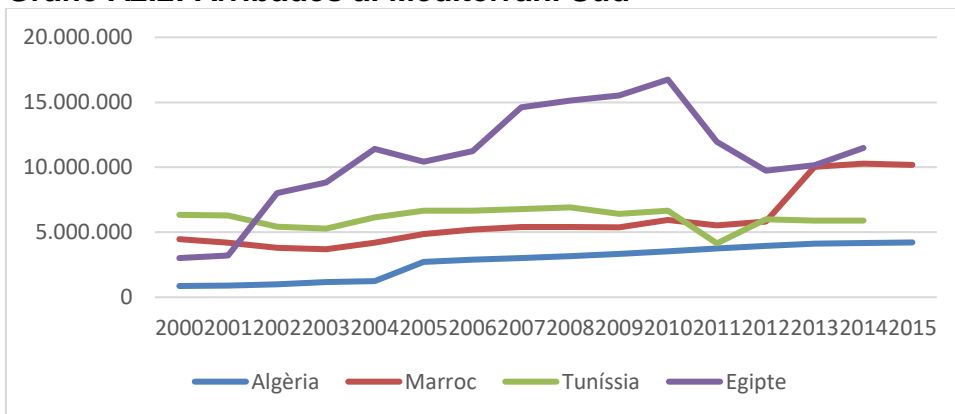
Elaboració pròpia. Fonts: INSTAT, Banc Mundial, MAKSTAT Database¹¹

<http://data.worldbank.org/indicator/ST.INT.ARVL> <http://makstat.stat.gov.mk/PXWeb/pxweb/en/MakStat/?rxid=46ee0f64-2992-4b45-a2d9-cb4e5f7ec5ef> <http://www.instat.gov.al/en/themes/tourism.aspx>

Elaboració pròpia. Font: Eurostat <http://ec.europa.eu/eurostat/web/tourism/data/database>

Gràfic A2.2: Arribades al Mediterrani Sud

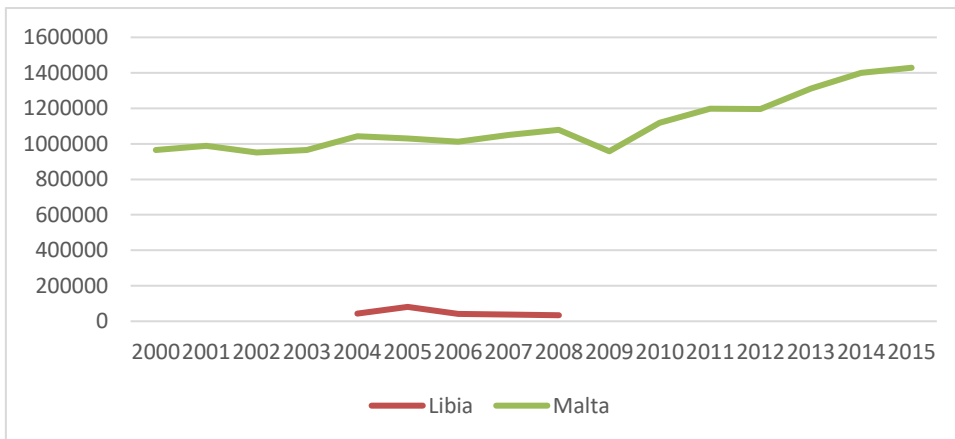
Elaboració pròpia. Fonts: Office National des Statistiques, Banc Mundial, EUROSTAT¹²

<http://ec.europa.eu/eurostat/web/european-neighbourhood-policy/enp-south/data/database>
<http://www.ons.dz/-Statistiques-Economique-.html> <http://data.worldbank.org/indicator/ST.INT.ARVL>

<http://www.ons.dz/-Statistiques-Economique-.html>

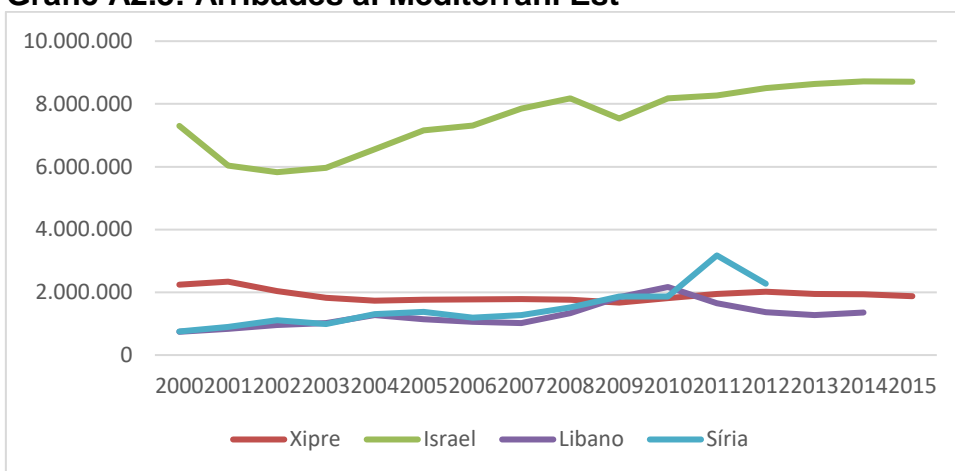
¹¹ Dades del Banc Mundial són arribades totals al país, no només inclou als hotels.

¹² Del Eurostat són arribades totals a Establiments turístics. A Marroc les dades de 2013-2015 són del BM.

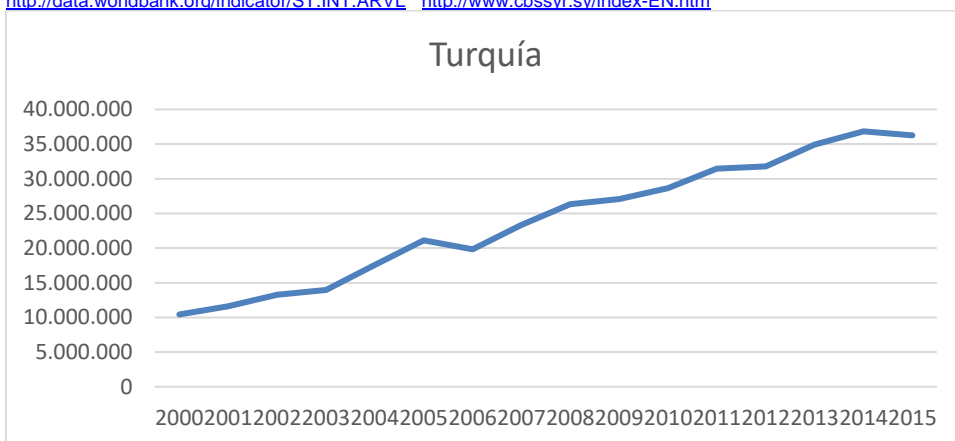

Elaboració pròpia. Fonts: Eurostat i BM <http://ec.europa.eu/eurostat/web/tourism/data/database>
<http://data.worldbank.org/indicator/ST.INT.ARVL>

Gràfic A2.3: Arribades al Mediterrani Est

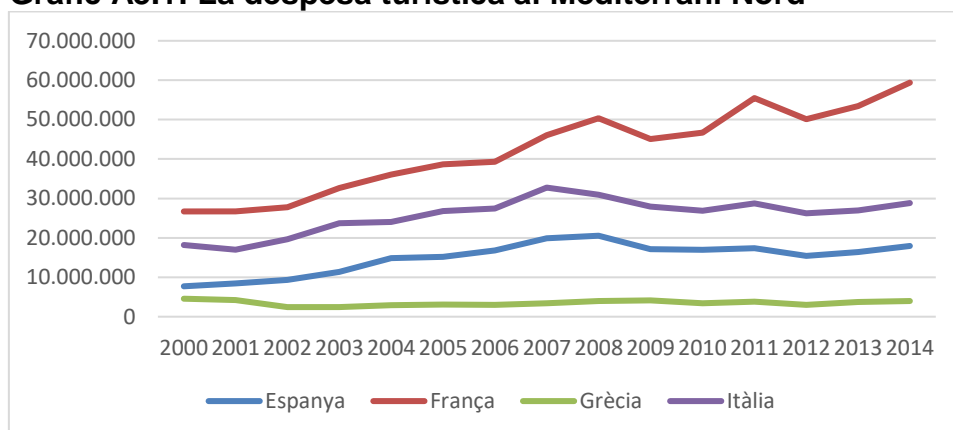
Elaboració pròpia. Fonts: Eurostat, BM, Central Bureau of Statistics <http://ec.europa.eu/eurostat/web/european-neighbourhood-policy/enp-south/data/database>
<http://ec.europa.eu/eurostat/web/tourism/data/database>
<http://data.worldbank.org/indicator/ST.INT.ARVL> <http://www.cbssvr.sv/index-EN.htm>

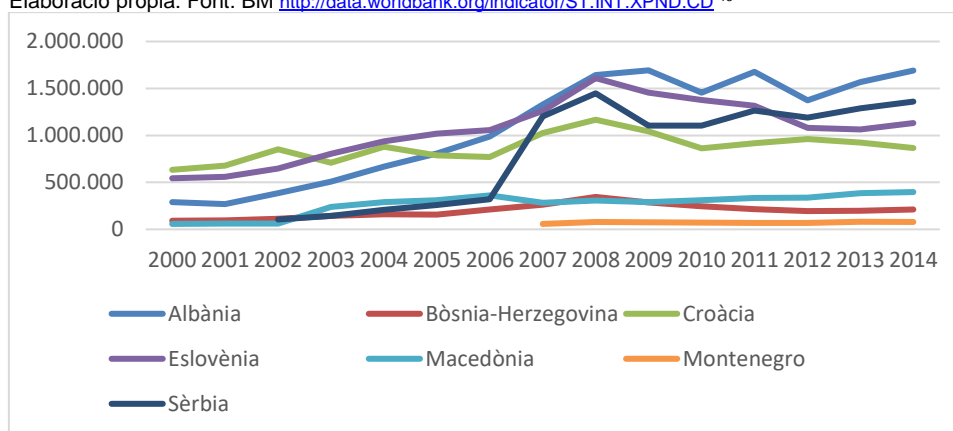
Elaboració pròpia. Font: TURKSTAT https://biruni.tuik.gov.tr/turizmapp/sinir_ing.zul

A3. La despesa turística

Gràfic A3.1: La despesa turística al Mediterrani Nord

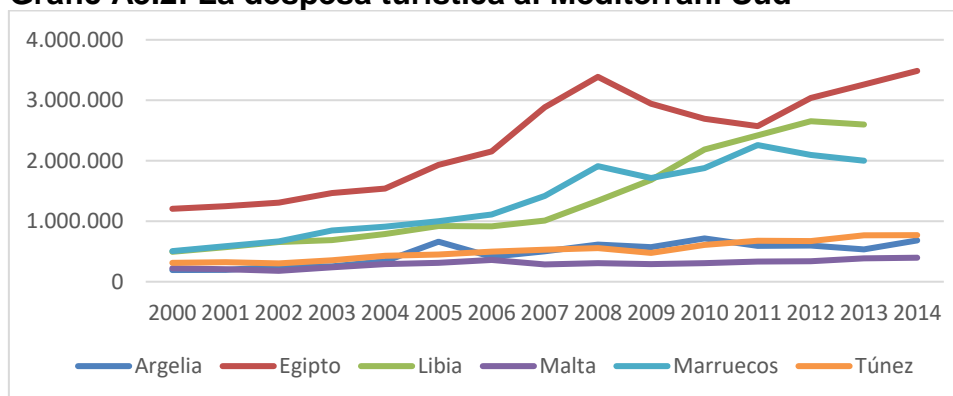

Elaboració pròpia: Font: BM <http://data.worldbank.org/indicator/ST.INT.XPND.CD> ¹³

Elaboració pròpia: Font: BM <http://data.worldbank.org/indicator/ST.INT.XPND.CD>

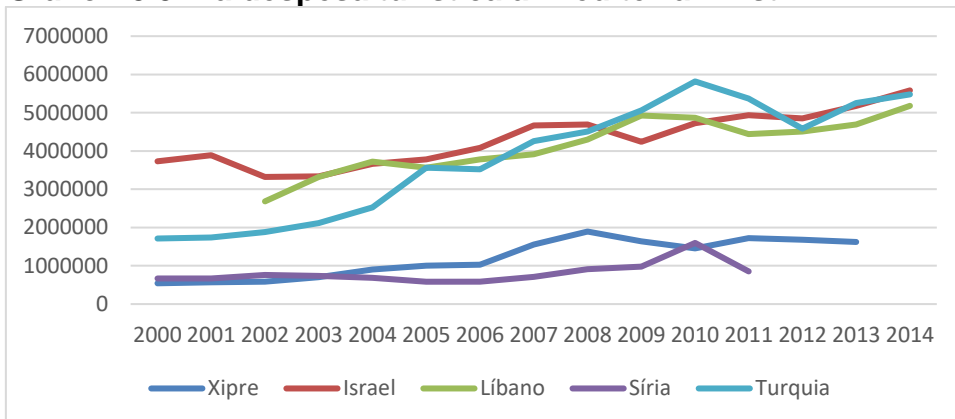
Gràfic A3.2: La despesa turística al Mediterrani Sud

Elaboració pròpia: Font: BM <http://data.worldbank.org/indicator/ST.INT.XPND.CD>

¹³ En milers de dòlars.

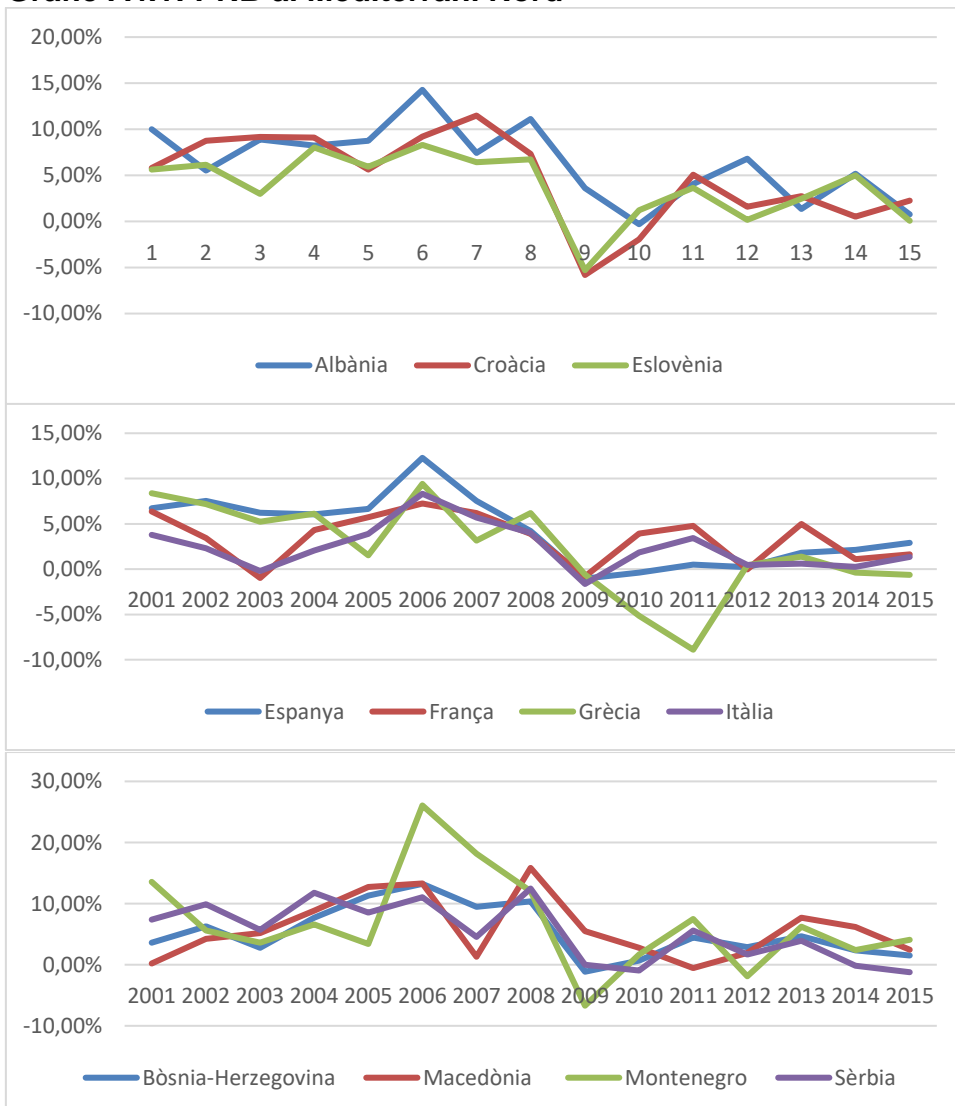
Gràfic A3.3: La despesa turística al Mediterrani Est

Elaboració pròpia. Font: BM <http://data.worldbank.org/indicator/ST.INT.XPND.CD>

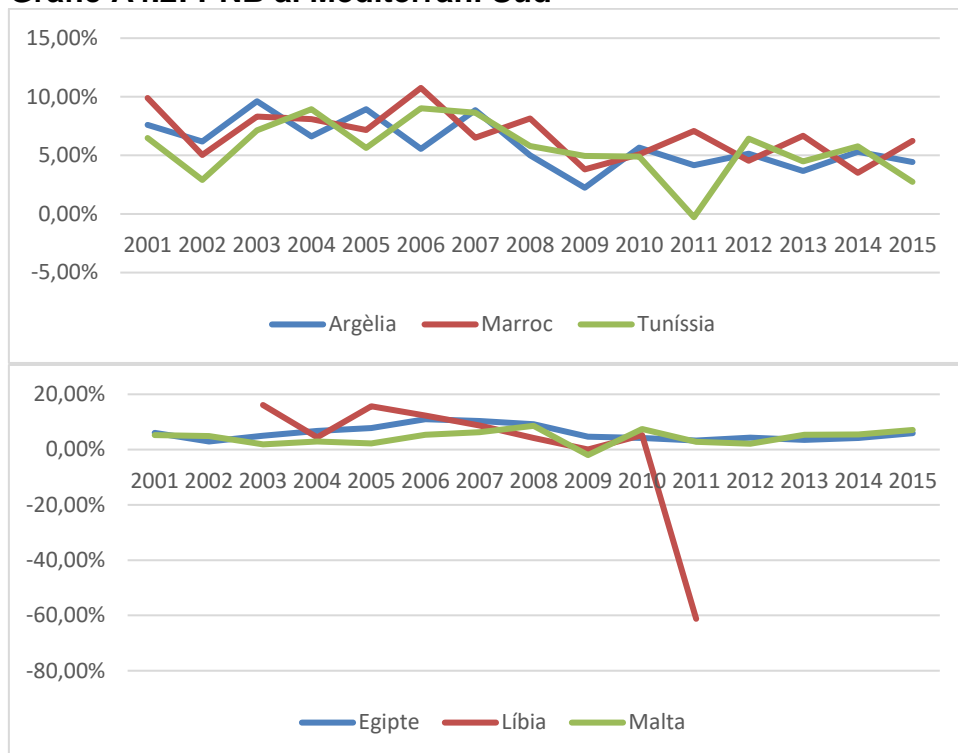
A4. Variacions del Producte Nacional Brut

Gràfic A4.1: PNB al Mediterrani Nord

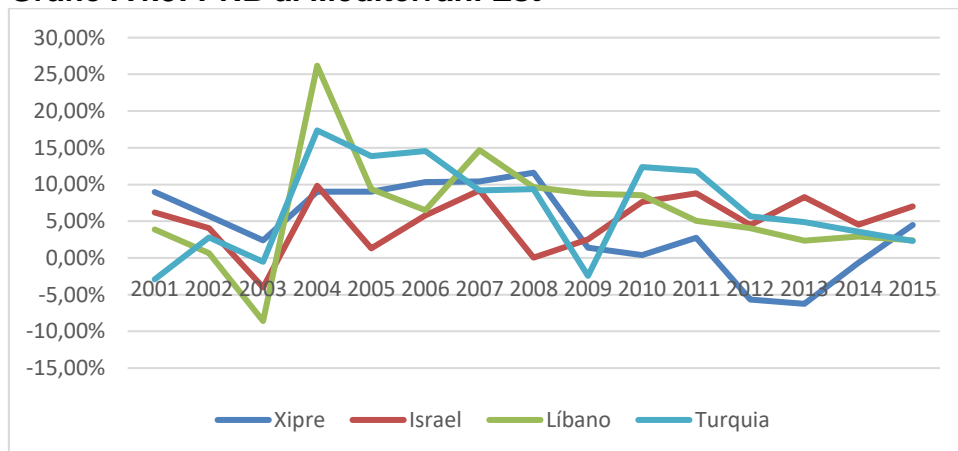
Elaboració pròpia. Font: BM <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GNP.MKTP.PP.CD?view=chart>

Gràfic A4.2: PNB al Mediterrani Sud

Elaboració pròpia. Font: BM <http://data.worldbank.org/indicador/NY.GNP.MKTP.PP.CD?view=chart>

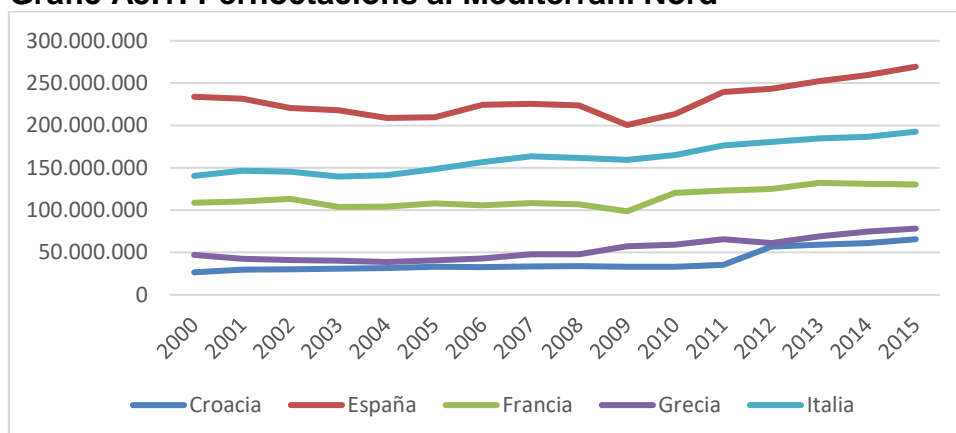
Gràfic A4.3: PNB al Mediterrani Est

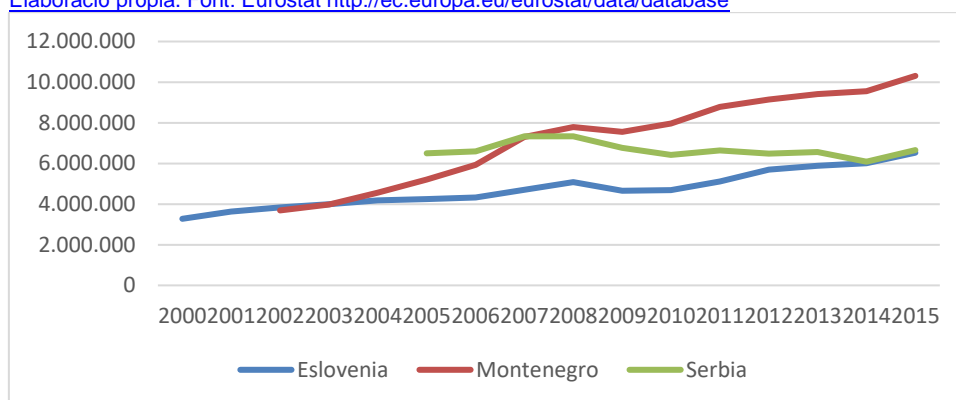
Elaboració pròpia. Font: BM <http://data.worldbank.org/indicador/NY.GNP.MKTP.PP.CD?view=chart>

A5. Pernoctacions

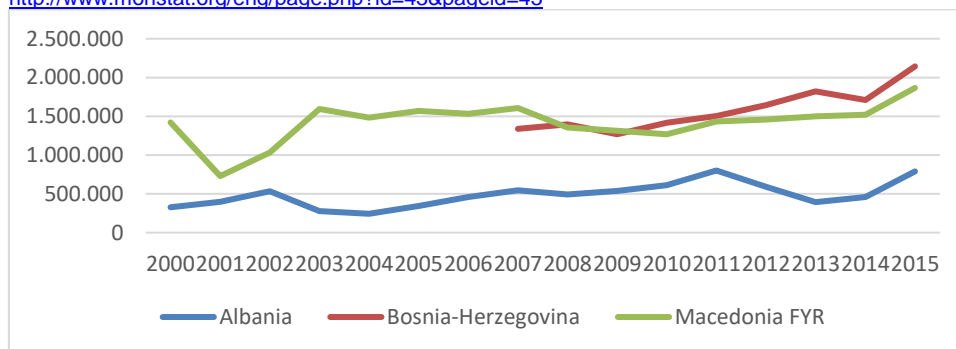
Gràfic A5.1: Pernoctacions al Mediterrani Nord

Elaboració pròpia. Font: Eurostat <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

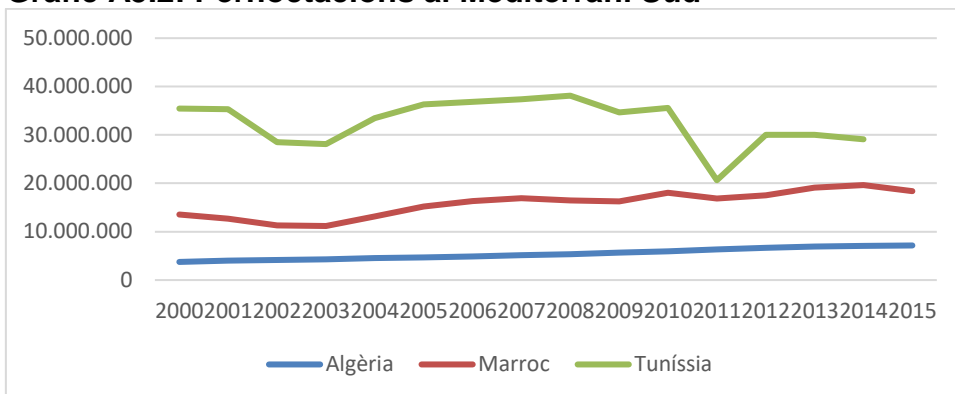

Elaboració pròpia. Font: Eurostat, MONSTAT <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database> <http://www.monstat.org/eng/page.php?id=43&pageid=43>

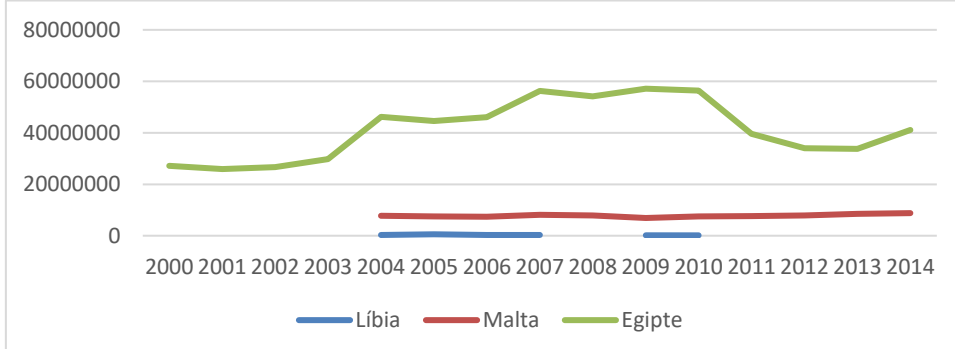

Elaboració pròpia. Font: INSTAT, Agency for Statistics of Bosnia-Herzegovina, MAKSTAT http://www.bhas.ba/index.php?option=com_publicakcija&view=publicakcija_pregled&ids=3&id=16&n=Tourism&Itemid=&lang=en <http://www.instat.gov.al/en/themes/tourism.aspx> <http://makstat.stat.gov.mk/PXWeb/pxweb/en/MakStat/?rxid=46ee0f64-2992-4b45-a2d9-cb4e5f7ec5ef>

Gràfic A5.2: Pernoctacions al Mediterrani Sud

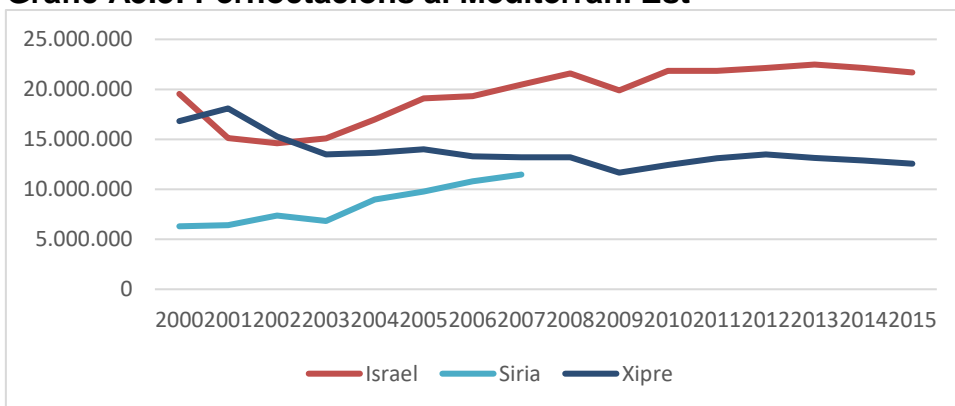

Elaboració pròpia. Font: Eurostat <http://ec.europa.eu/eurostat/web/european-neighbourhood-policy/enp-south/data/database>

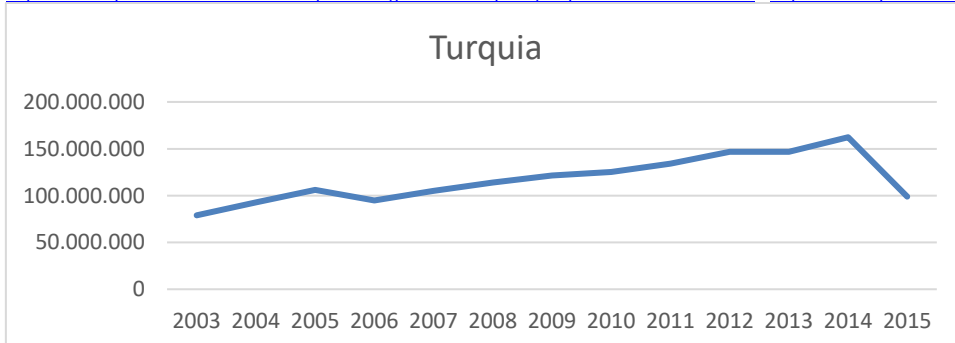

Elaboració pròpia. Font: Eurostat <http://ec.europa.eu/eurostat/web/european-neighbourhood-policy/enp-south/data/database>
<http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

Gràfic A5.3: Pernoctacions al Mediterrani Est

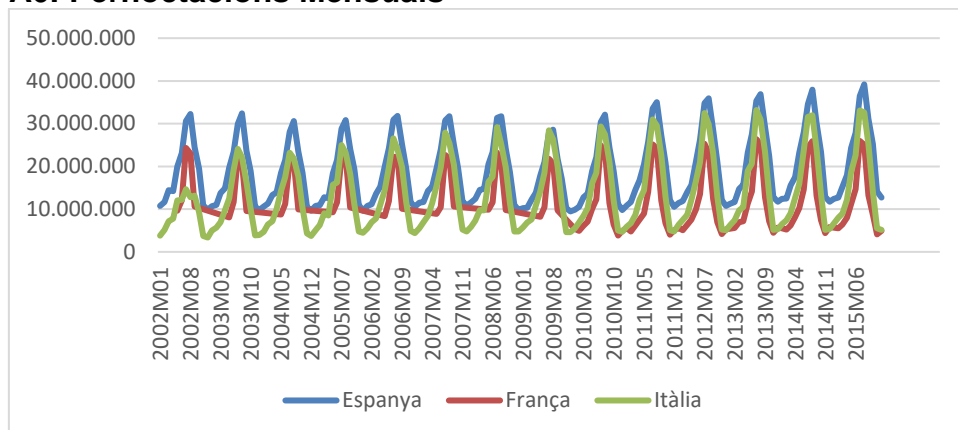

Elaboració pròpia. Font: Eurostat, Central Bureau of Statistics of Syria <http://www.cbssyr.sy/index-EN.htm>
<http://ec.europa.eu/eurostat/web/european-neighbourhood-policy/enp-south/data/database> <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

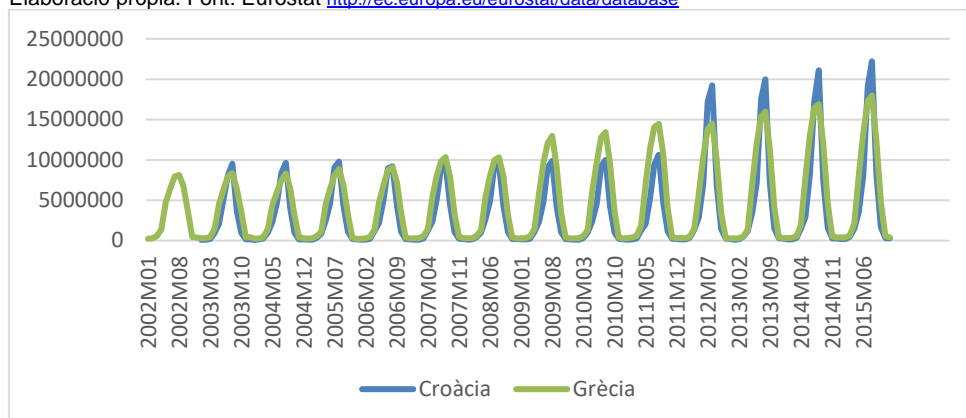

Elaboració pròpia. Font: TURKSTAT http://www.turkstat.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1072

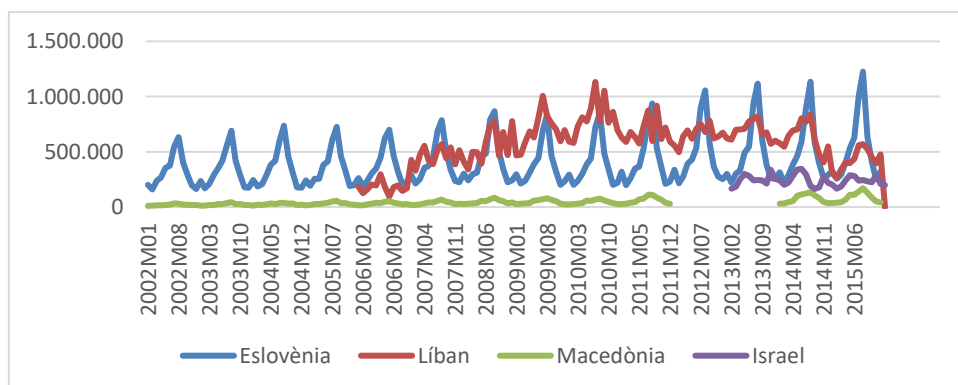
A6: Pernoctacions Mensuals

Elaboració pròpia. Font: Eurostat <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

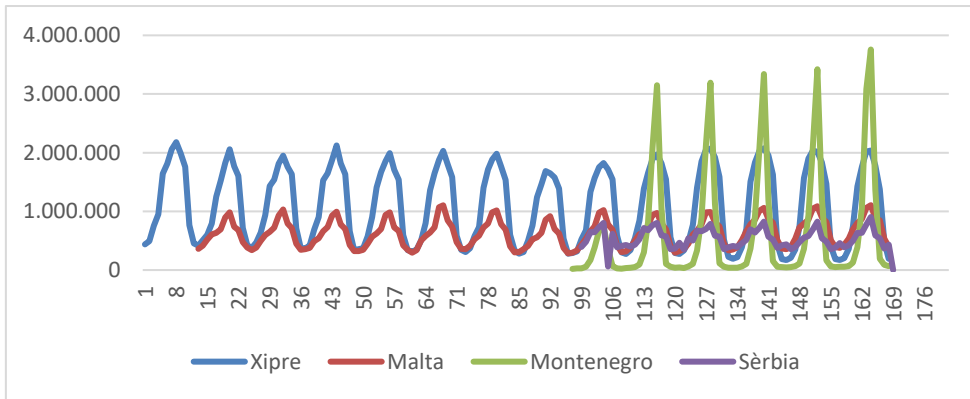

Elaboració pròpia. Font: Eurostat <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

Elaboració pròpia. Fonts: Eurostat, Central Administration of Statistics of Lebanon, Central Bureau of Statistics of Israel¹⁴ <http://www.cas.gov.lb/index.php/monthly-data-matrix> <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database> http://www.cbs.gov.il/reader/?Mival=cw_usr_view_SHTML&ID=432

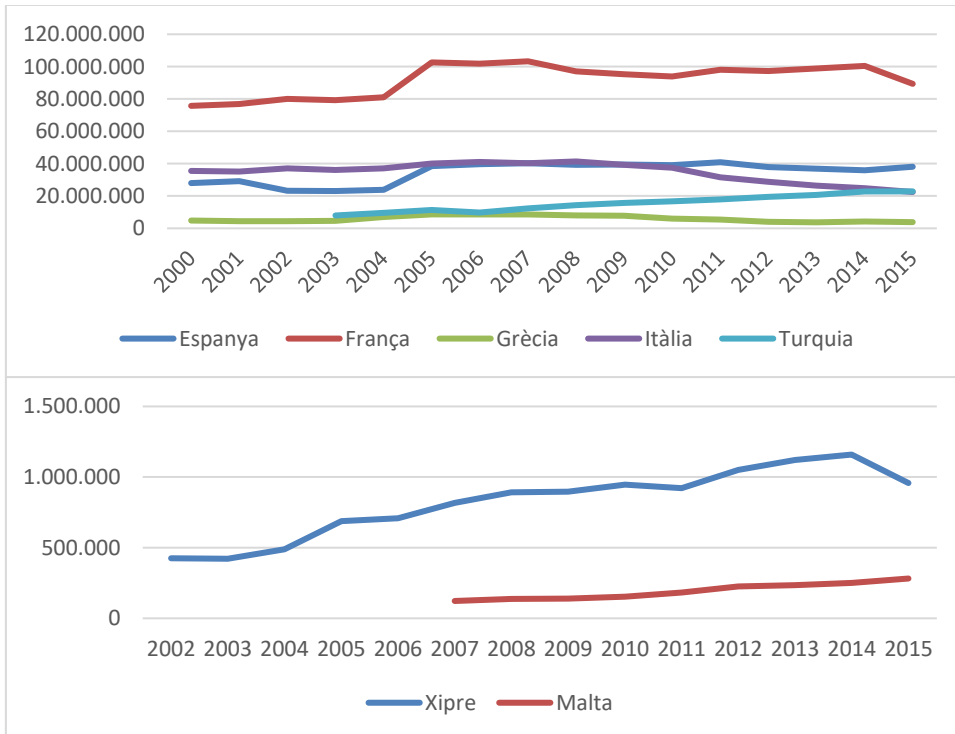
¹⁴ A Líban i a Israel són arribades mensuals.

Elaboració pròpia. Font: Eurostat <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

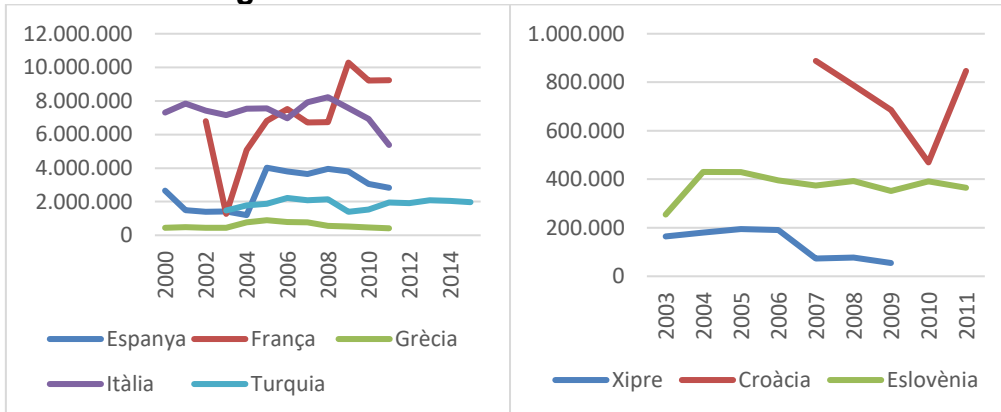
A7. Propòsits del viatge

Gràfic A7.1: Personal

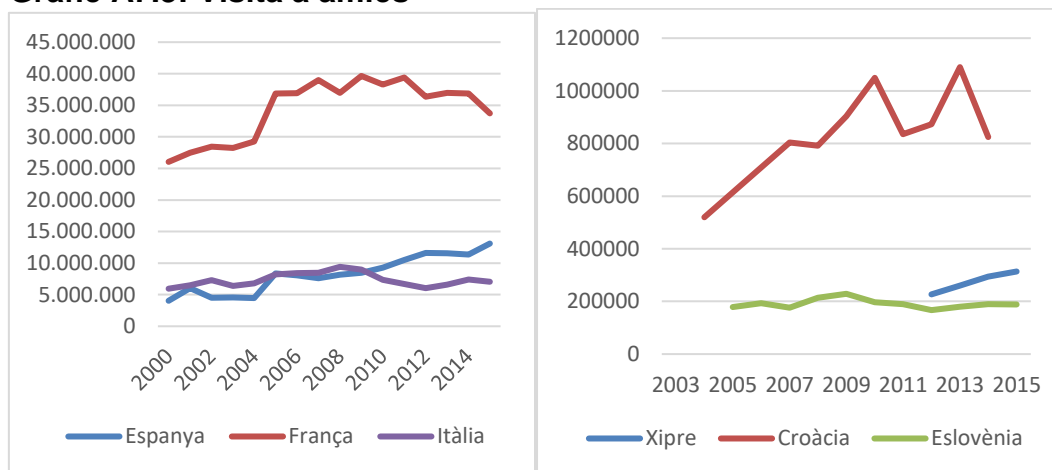
Elaboració pròpia. Font: Eurostat <http://ec.europa.eu/eurostat/web/tourism/data/database>

Gràfic A7.2: Negocis

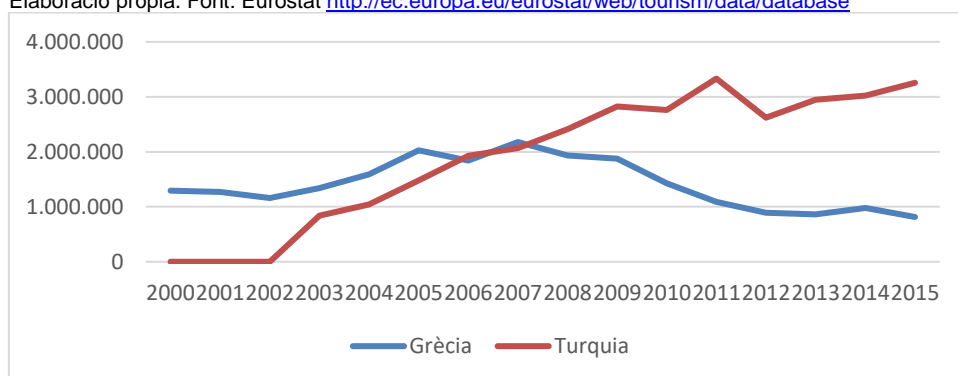

Elaboració pròpia. Font: Eurostat <http://ec.europa.eu/eurostat/web/tourism/data/database>

Gràfic A7.3: Visita a amics

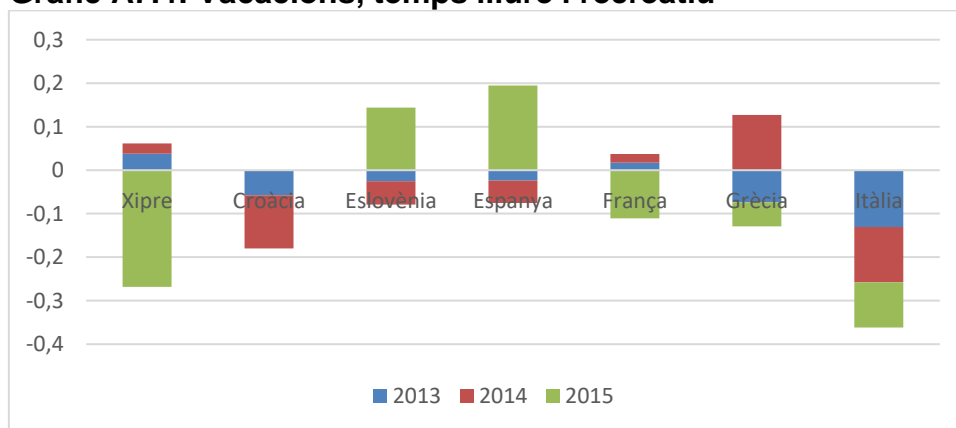

Elaboració pròpia. Font: Eurostat <http://ec.europa.eu/eurostat/web/tourism/data/database>

Elaboració pròpia. Font: Eurostat, TURKSTAT <http://ec.europa.eu/eurostat/web/tourism/data/database>
http://www.turkstat.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1072

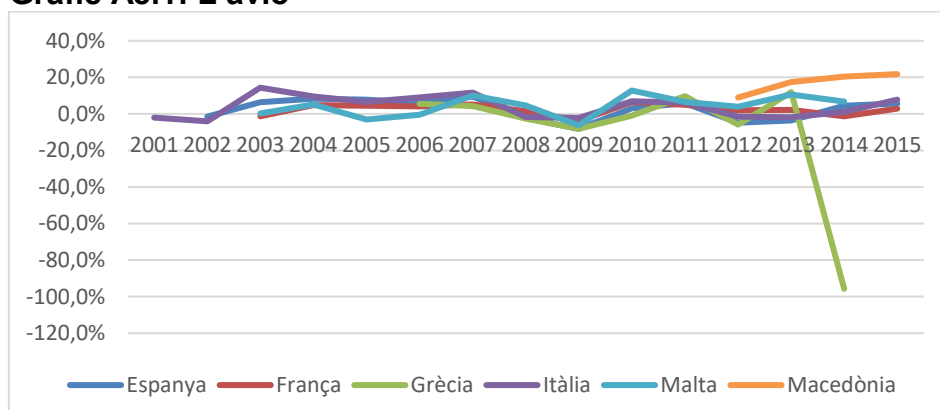
Gràfic A7.4: Vacacions, temps lliure i recreatiu

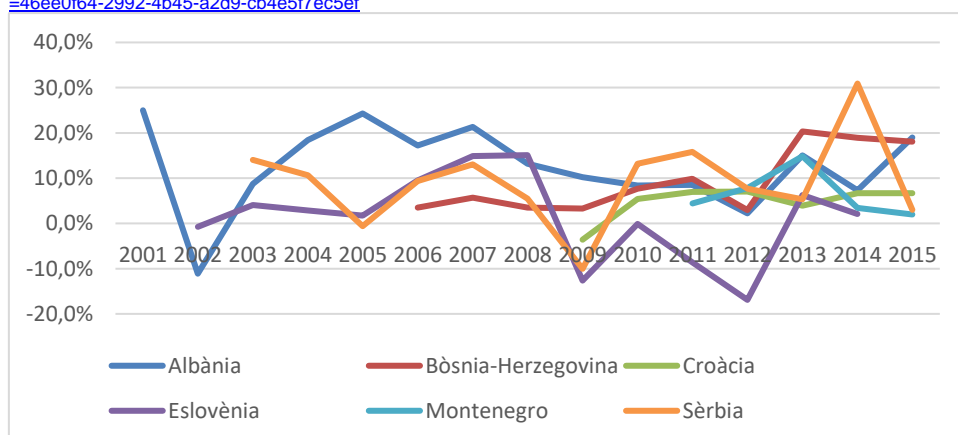
Elaboració pròpia. Font: Eurostat <http://ec.europa.eu/eurostat/web/tourism/data/database>

A8. Arribades per mitjà de transport

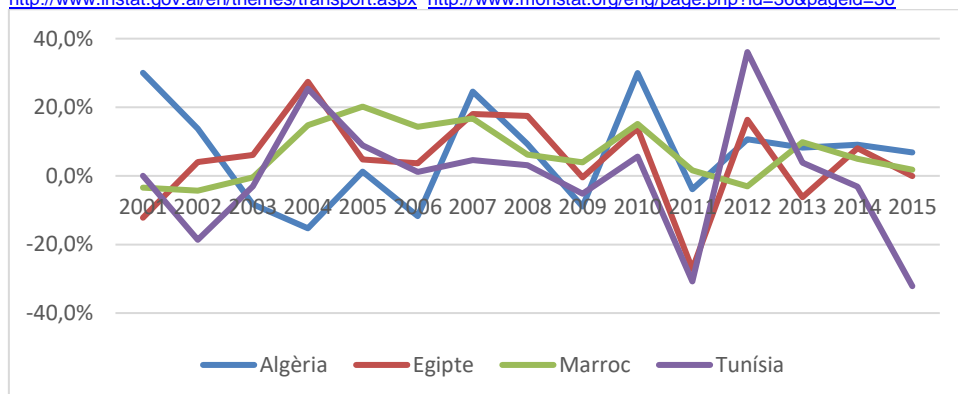
Gràfic A8.1: L'avió

Elaboració pròpia: Fonts: Eurostat, MAKSTAT, National Statistics Office of Malta
¹⁵https://nso.gov.mt/en/publicatons/Publications_by_Unit/Pages/B3-Environment-Energy-Transport-and-Agriculture-Statistics.aspx
<http://ec.europa.eu/eurostat/web/transport/data/database>
http://makstat.stat.gov.mk/PXWeb/pwweb/en/MakStat/MakStat_Transport_IndikatorZaTransport/125_Trans_pass_ucestvo_en.px?rxid=46ee0f64-2992-4b45-a2d9-cb4e5f7ec5ef

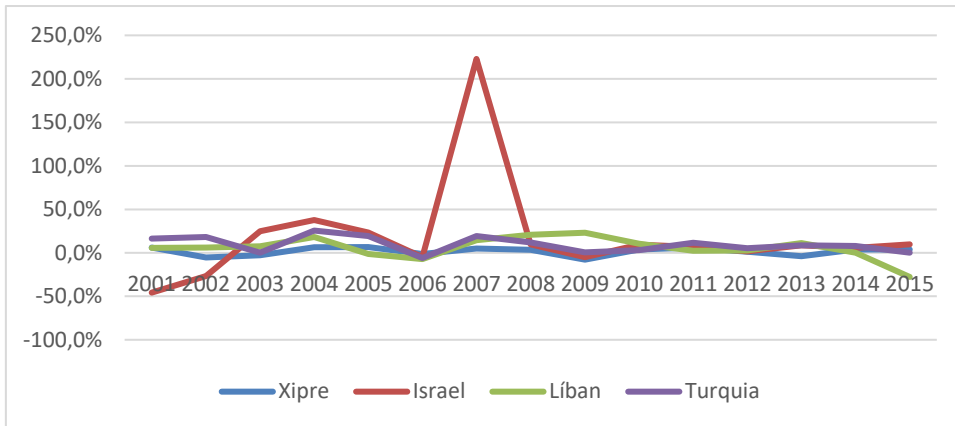

Elaboració pròpia. Fonts: Agency of Statistics of Bosnia-Herzegovina, MONSTAT, Eurostat, INSTAT, Aeropoport de Belgrado Web <http://www.beg.aero/en/strana/11191/traffic-figures-archive> <http://ec.europa.eu/eurostat/web/transport/data/database>
http://www.bhas.ba/index.php?option=com_publicakcija&view=publicakcija_pregled&ids=3&id=16&n=Tourism
<http://www.instat.gov.al/en/themes/transport.aspx> <http://www.monstat.org/eng/page.php?id=36&pageid=36>

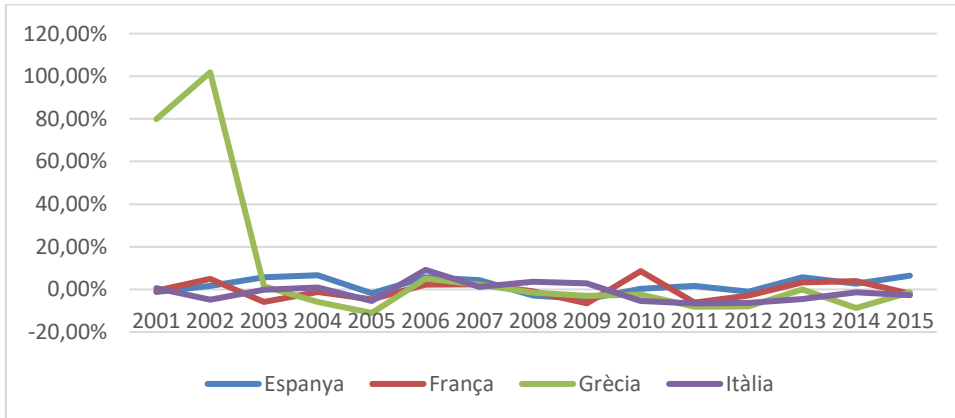
Elaboració pròpia, Fonts: Eurostat <http://ec.europa.eu/eurostat/web/european-neighbourhood-policy/enp-south/data/database>

¹⁵ Nombre de passatgers totals

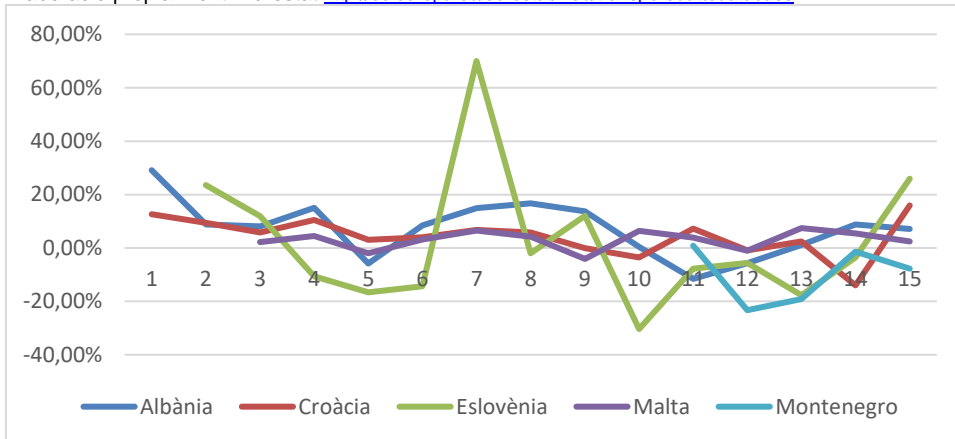

Elaboració pròpia. Fonts: Eurostat, TURKSTAT, Statistical Service of Cyprus
http://www.pio.gov.cy/mof/cystat/statistics.nsf/services_71main_en/services_71main_en?OpenForm&sub=1&sel=2
<http://ec.europa.eu/eurostat/web/transport/data/database> http://www.turkstat.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1051

Gràfic A8.2: Vaixell

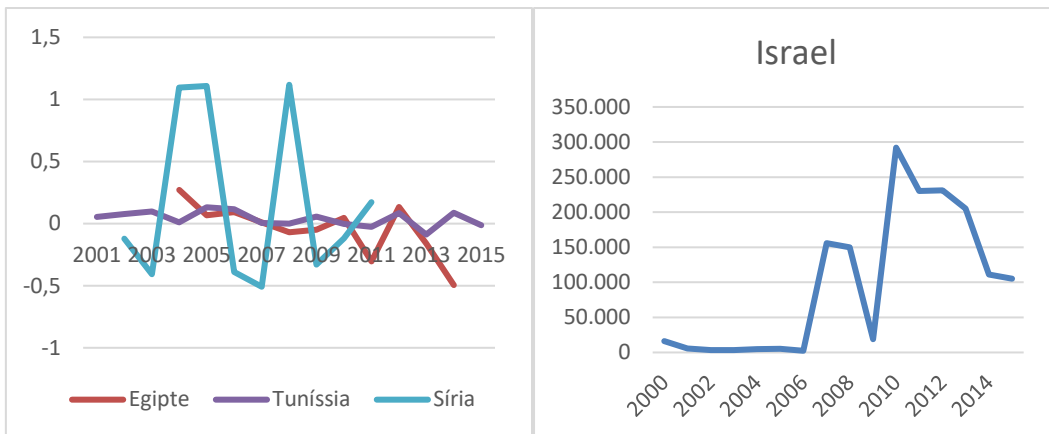

Elaboració pròpia. Font: Eurostat <http://ec.europa.eu/eurostat/web/transport/data/database> ¹⁶

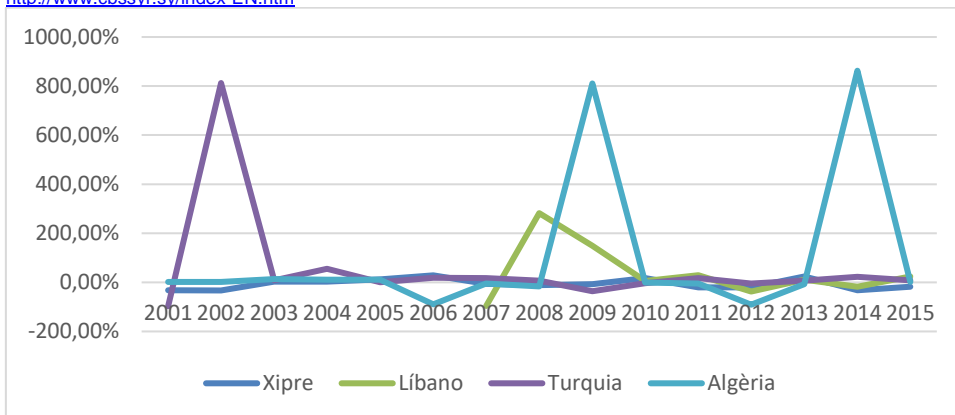

Elaboració pròpia. Fonts: INSTAT, Eurostat, MAKSTAT <http://ec.europa.eu/eurostat/web/transport/data/database>
<http://www.instat.gov.al/en/themes/transport.aspx>
http://makstat.stat.gov.mk/PXWeb/pxweb/en/MakStat/MakStat_Transport_IndikatorZaTransport/125_Trans_pass_ucestvo_en.px/?rxid=46ee0f64-2992-4b45-a2d9-cb4e5f7ec5ef

¹⁶ Les fonts d'Eurostat són passatgers totals, i s'exclouen els creuers

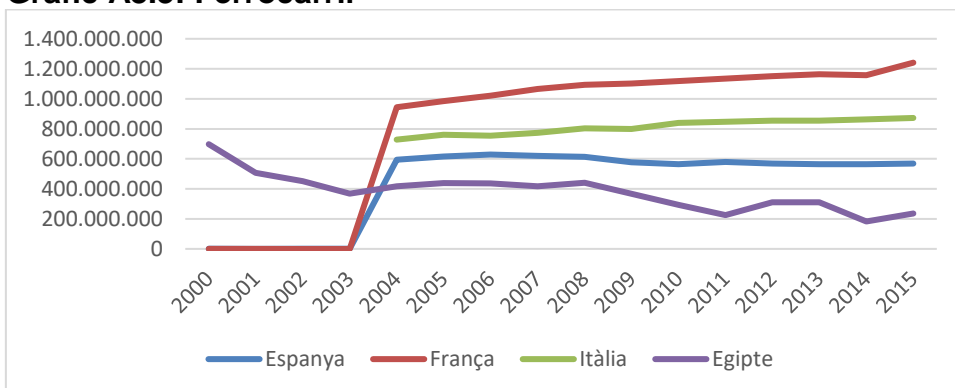

Elaboració pròpia. Fonts: Eurostat, CBS of Syria, CBS of Israel¹⁷
http://www.cbs.gov.il/reader?Mlval=cw_usr_view_SHTML&ID=433
<http://www.cbssvr.sy/index-EN.htm>
<http://ec.europa.eu/eurostat/web/transport/data/database>

Elaboració pròpia. Fonts: Eurostat, TURKSTAT, Statistical Service of Cyprus, Central Administration of Statistics of Lebanon¹⁸
<http://www.cas.gov.lb/index.php/monthly-data-matrix>
<http://ec.europa.eu/eurostat/web/transport/data/database>
http://www.pio.gov.cy/mof/cystat/statistics.nsf/services_71main_en/services_71main_en?OpenForm&sub=1&sel=2
http://www.turkstat.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1051

Gràfic A8.3: Ferrocarril

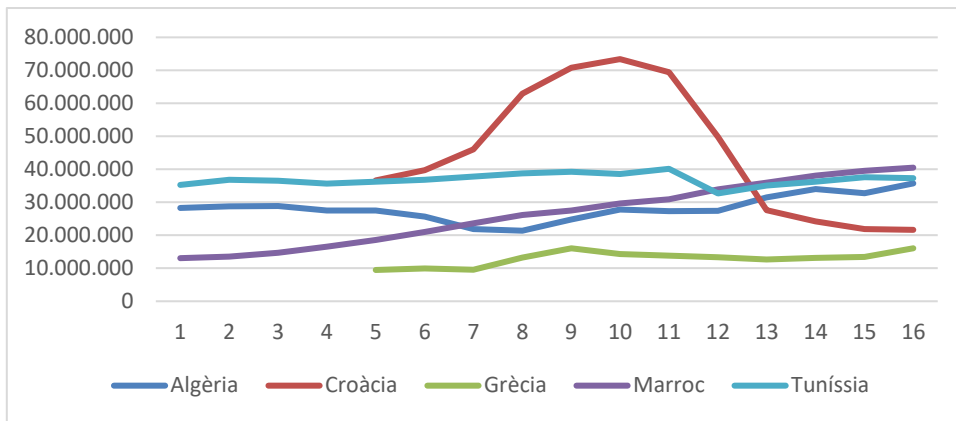

Elaboració pròpia. Font: Eurostat, Insee, FRONTUR¹⁹
<http://estadisticas.frontur.es/es-es/estadisticas/frontur/series/paginas/default.aspx>
<https://www.bdm.insee.fr/bdm2/choixTheme?code=349#arbo.montrerbranches=theme349/theme354>
<http://ec.europa.eu/eurostat/web/transport/data/database>

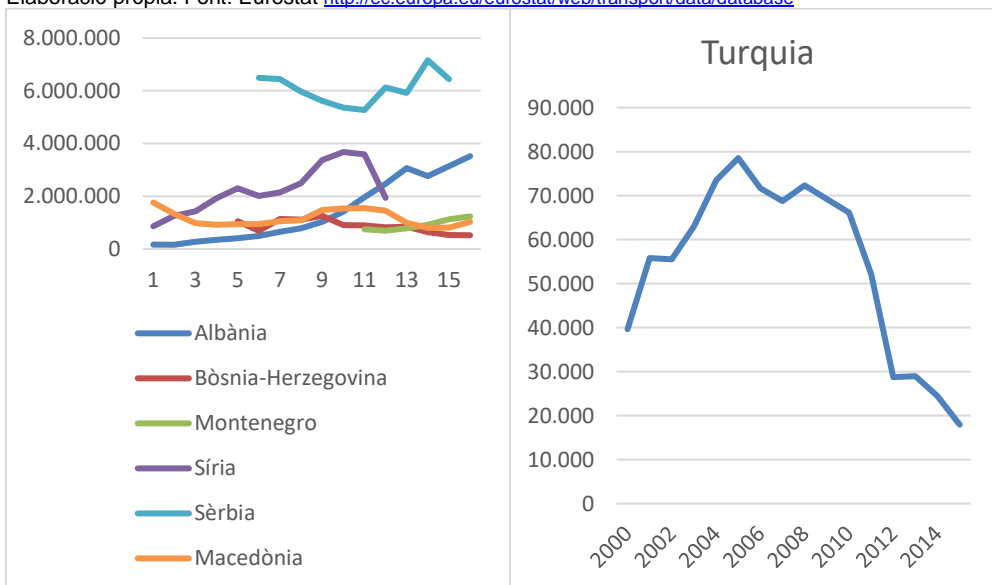
¹⁷ A Israel entre el 2000-2006 són arribades només de turistes

¹⁸ A Liban són passatgers al port de Beirut

¹⁹ Dades del Eurostat inclouen a tots els passatgers

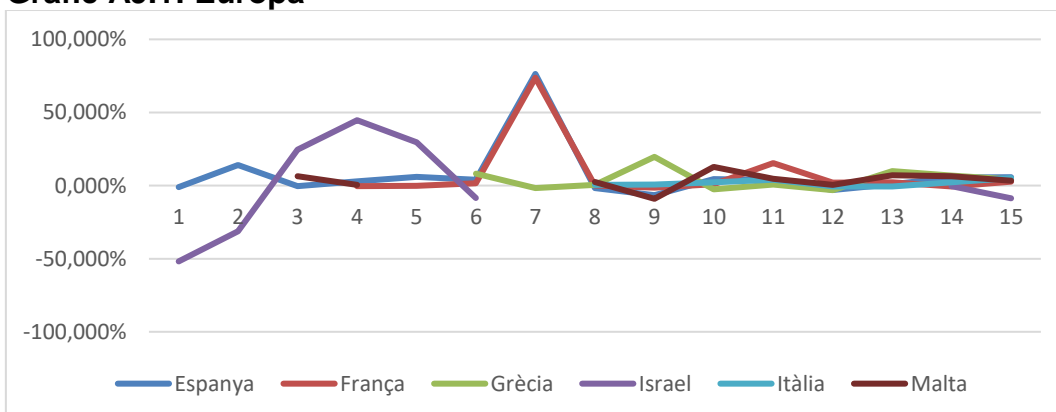
Elaboració pròpia. Font: Eurostat <http://ec.europa.eu/eurostat/web/transport/data/database>

Elaboració pròpia. Fonts: TURKSTAT, INSTAT²⁰, Agency for Statistics of Bosnia-Herzegovina, Statistical Office of the Republic of Serbia, MONSTAT, CBS of Syria <http://www.stat.gov.rs/WebSite/public/ReportView.aspx> <http://www.cbssyr.sy/index-EN.htm> http://www.turkstat.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1051 http://www.bhas.ba/index.php?option=com_publicakcija&view=publicakcija_pregled&ids=3&id=16&n=Tourism <http://www.instat.gov.al/en/themes/transport.aspx> <http://www.monstat.org/eng/page.php?id=36&pageid=36>

A9. Procedència dels turistes

Gràfic A9.1: Europa

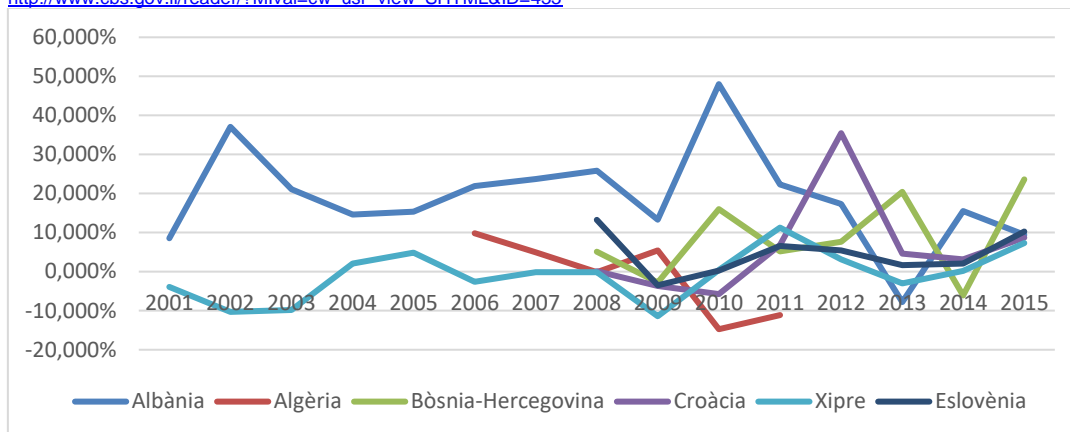

Elaboració pròpia. Fonts: FRONTUR, Insee, Eurostat, CBS Israel, National Statistics of Malta²¹ <http://estadisticas.tourspain.es/es-es/estadisticas/frontur/series/paginas/default.aspx> <http://www.statistics.gr/en/statistics/ind> <http://ec.europa.eu/eurostat/web/tourism/data/database> <https://nso.gov.mt/en/Pages/NSO-Home.aspx#>

²⁰ No distingeix entre carretera i ferrocarril

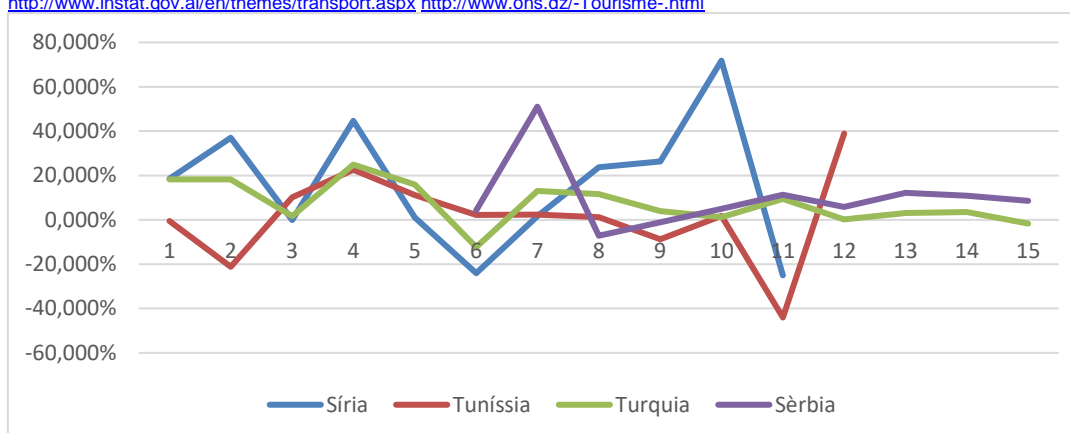
²¹ Fins al 2006, a Espanya, França i Grècia són de les seves respectives webs.

<https://www.bdm.insee.fr/bdm2/choixTheme?code=349#arbo:montrerbranches=theme349/theme354>
http://www.cbs.gov.il/reader/?Mlval=cw_usr_view_SHTML&ID=433

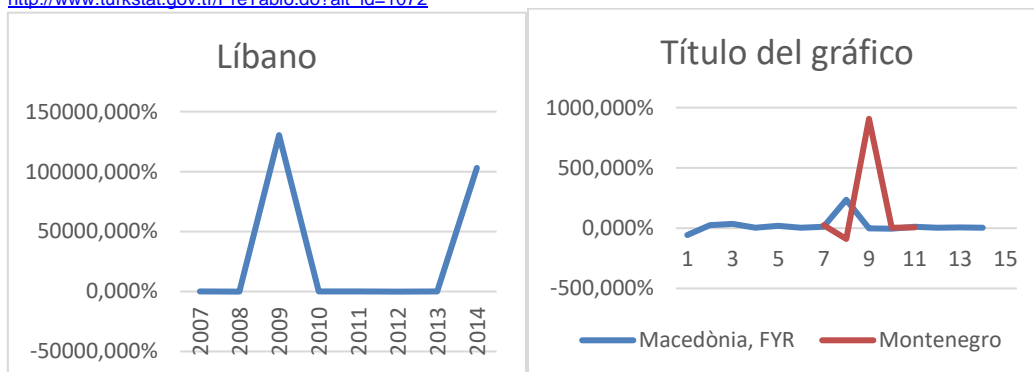
Elaboració pròpia. Fonts: ONS, INSTAT, Agency for Statistics of Bosnia-Herzegovina, Eurostat²²

<http://ec.europa.eu/eurostat/web/tourism/data/databas>
http://www.bhas.ba/index.php?option=com_publicakcija&view=publicakcija_pregled&ids=3&id=16&n=Tourism
<http://www.instat.gov.al/en/themes/transport.aspx> <http://www.ons.dz/-Tourisme-.html>

Elaboració pròpia. Fonts: CBS Syria, TURKSTAT, Statistiques Tunisie, NS of Serbia

<http://www.ins.tr/en/statistiques> <http://www.stat.gov.rs/WebSite/public/ReportView.aspx> <http://www.cbssyr.sy/index-EN.htm>
http://www.turkstat.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1072

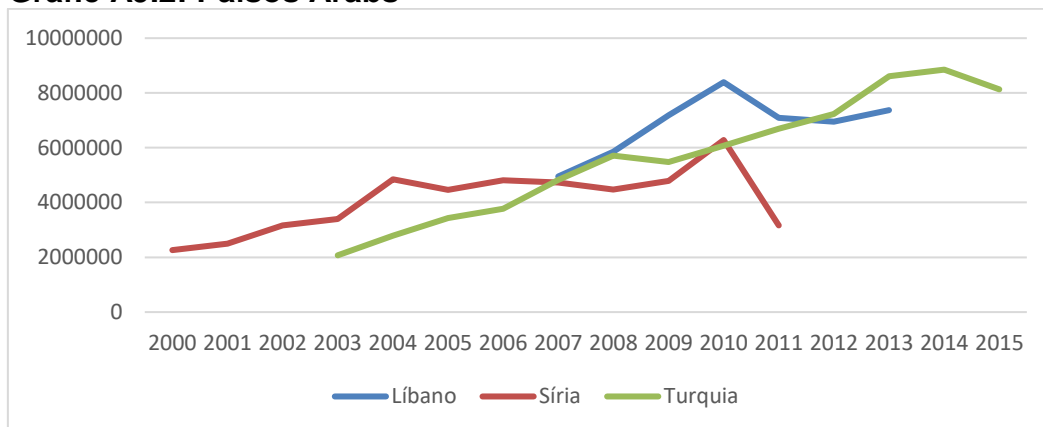
Elaboració pròpia. Fonts: MAKSTAT, Eurostat, MONSTAT, Central Administration of Statistics²³

<http://www.monstat.org/eng/page.php?id=43&pageid=43> <http://makstat.stat.gov.mk/PXWeb/pxweb/en/MakStat>
<http://ec.europa.eu/eurostat/web/tourism/data/databas> <http://www.cas.gov.lb/index.php/monthly-data-matrix>

²² A Algèria són de UE-15, i Xipre fins al 2004 de la seva web

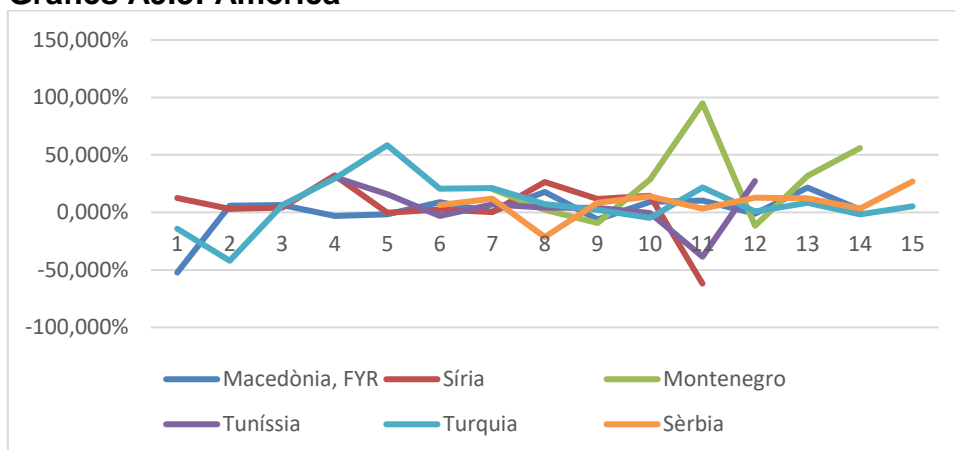
²³ Macedònia fins al 2007 és de MAKSTAT

Gràfic A9.2: Països Àrabs

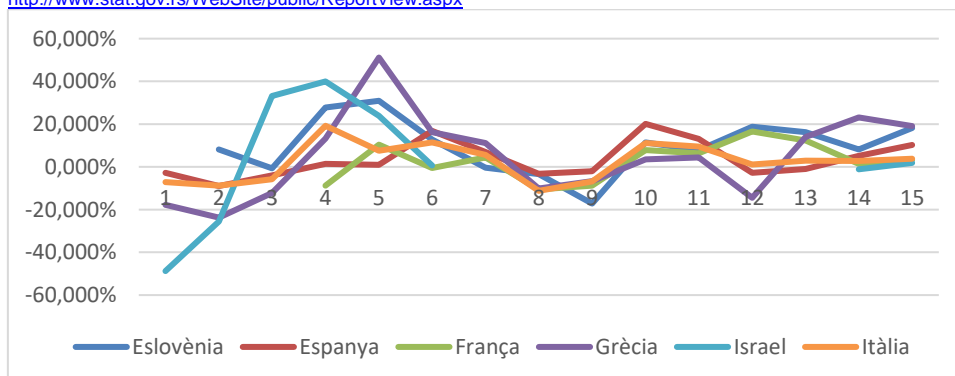
Elaboració pròpia. Fonts: TURKSTAT, CBS Syria, CAS Lebanon <http://www.cas.gov.lb/index.php/monthly-data-matrix>
http://www.turkstat.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1072 <http://www.cbssyr.sy/index-EN.htm>

Gràfics A9.3: Amèrica

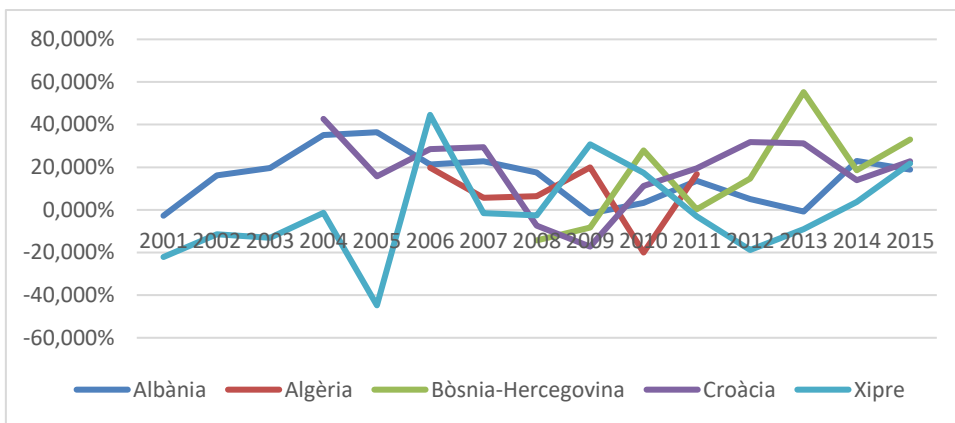

Elaboració pròpia. Fonts: MONSTAT, CBS Syria, MAKSTAT, Statiques Tunisie, TURKSTAT, Statistical Office of the Republic of Serbia

http://www.turkstat.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1072 <http://www.monstat.org/eng/page.php?id=43&pageid=43>
<http://makstat.stat.gov.mk/PXWeb/pxweb/en/MakStat> <http://www.cbssyr.sy/index-EN.htm> <http://www.ins.tn/en/statistiques>
<http://www.stat.gov.rs/WebSite/public/ReportView.aspx>

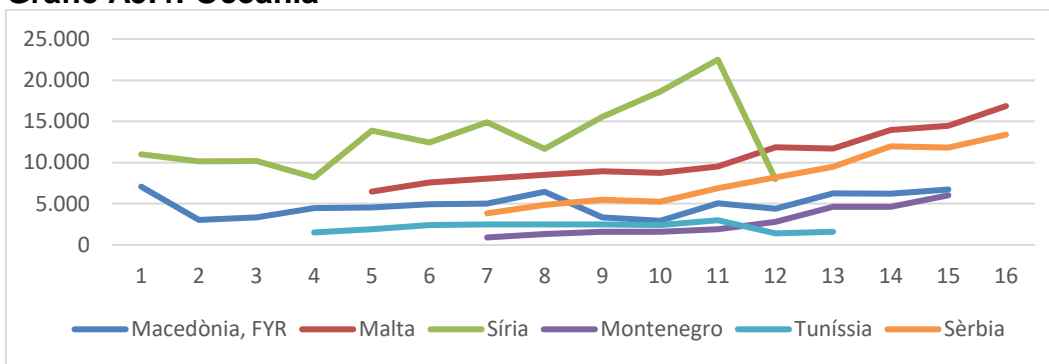

Elaboració pròpia. Fonts: Eurostat, CBS Israel <http://ec.europa.eu/eurostat/web/tourism/data/databases>
http://www.cbs.gov.il/reader/?Mlval=cw_usr_view_SHTML&ID=433

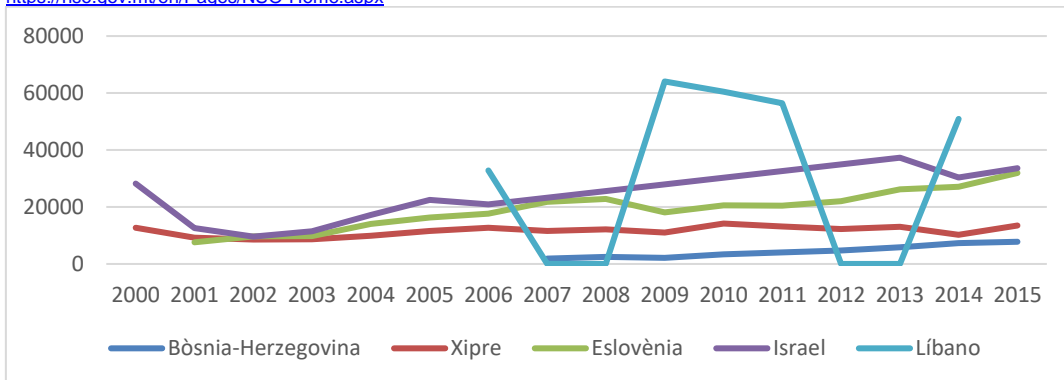

Elaboració pròpia. Fonts: INSTAT, Eurostat, ONS, Agency for Statistics of Bosnia-Herzegovina
<http://ec.europa.eu/eurostat/web/tourism/data/databases>
http://www.bhas.ba/index.php?option=com_publicakcija&view=publicakcija_pregled&ids=3&id=16&n=Tourism
<http://www.instat.gov.al/en/themes/transport.aspx> <http://www.ons.dz/-Tourisme-.html>

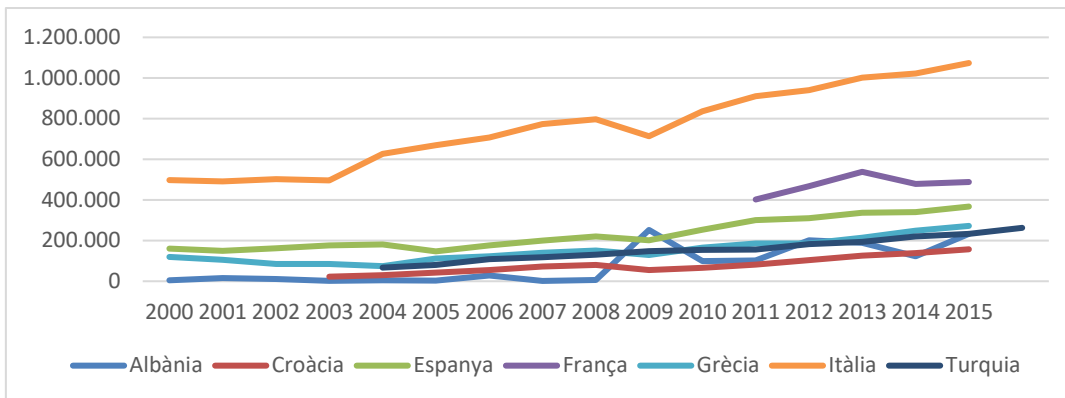
Gràfic A9.4: Oceania

Elaboració pròpia. Fonts: MAKSTAT, NS Malta, CBS Syria, MONSTAT, Statistiques Tunisie, Statistical Office of Serbia
<http://www.monstat.org/eng/page.php?id=43&pageid=43> <http://makstat.stat.gov.mk/PXWeb/pxweb/en/MakStat>
<http://www.cbssyr.sy/index-EN.htm> <http://www.ins.tn/en/statistiques> <http://www.stat.gov.rs/WebSite/public/ReportView.aspx>
<https://nso.gov.mt/en/Pages/NSO-Home.aspx>

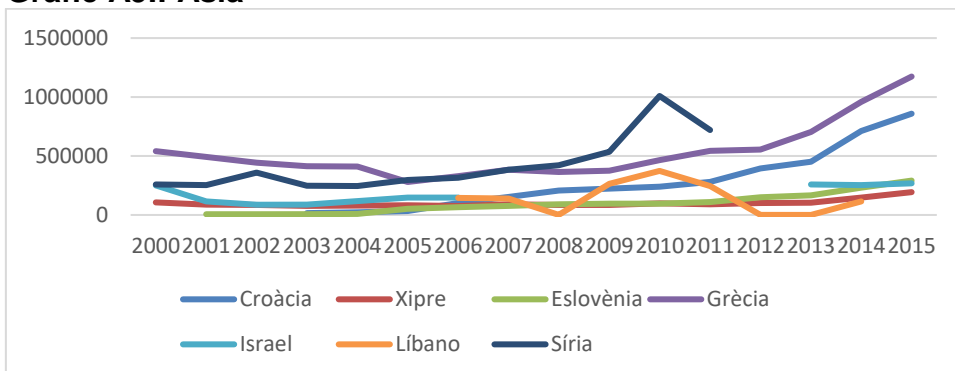

Elaboració pròpia. Fonts: Agency for Statistics of Bosnia-Herzegovina, Eurostat, CBS Israel CAS Lebanon
<http://ec.europa.eu/eurostat/web/tourism/data/databases>
http://www.bhas.ba/index.php?option=com_publicakcija&view=publicakcija_pregled&ids=3&id=16&n=Tourism
http://www.cbs.gov.il/reader/?Mval=cw_usr_view_SHTML&ID=433 <http://www.cas.gov.lb/index.php/monthly-data-matrix>

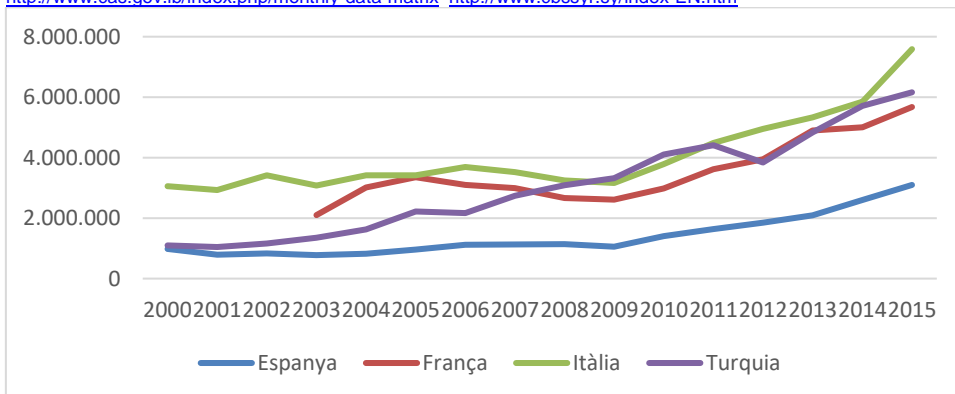

Elaboració pròpia. Fonts: INSTAT, Eurostat, TURKSTAT <http://ec.europa.eu/eurostat/web/tourism/data/databas>
<http://www.instat.gov.al/en/themes/transport.aspx> http://www.turkstat.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=107

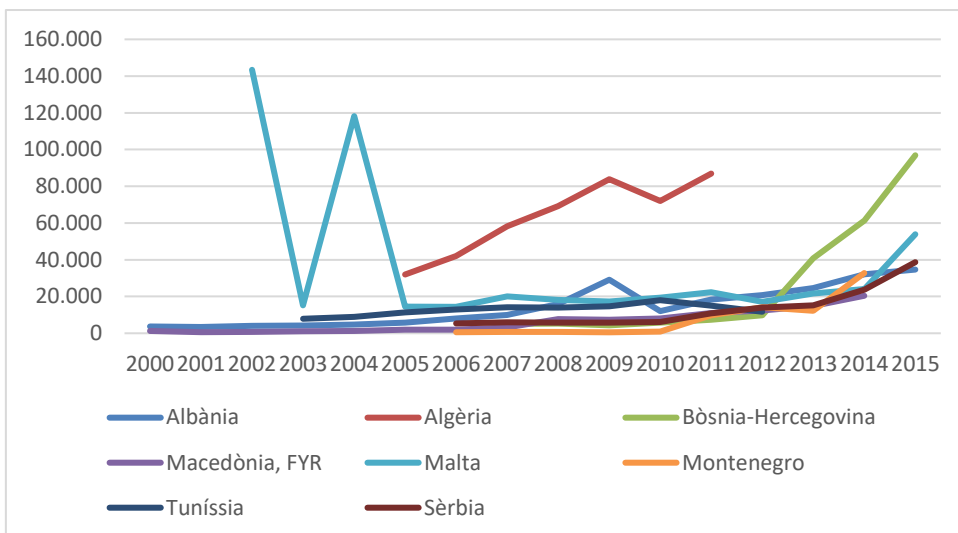
Gràfic A9.: Àsia

Elaboració pròpia. Fonts: Eurostat, CBS Israel, CBS Syria, CAS Lebanon <http://ec.europa.eu/eurostat/web/tourism/data/databas>
http://www.cbs.gov.il/reader?Mlval=cw_usr_view_SHTML&ID=433
<http://www.cas.gov.lb/index.php/monthly-data-matrix> <http://www.cbssyr.sy/index-EN.htm>

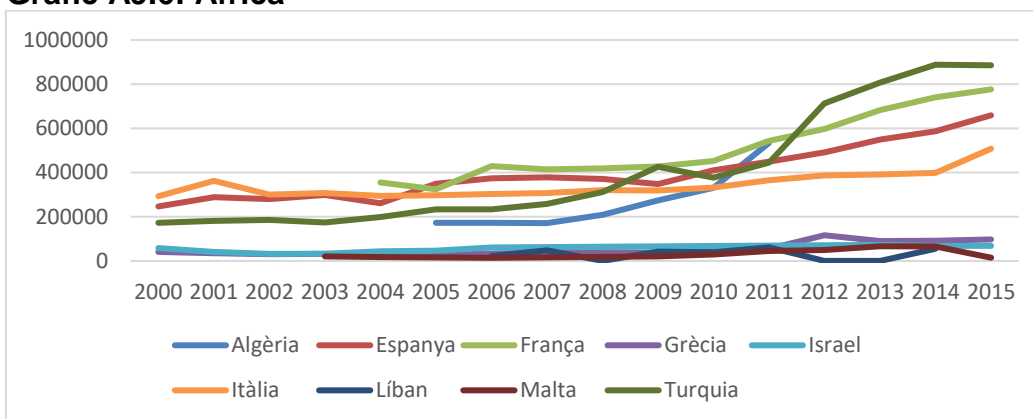

Elaboració pròpia. Fonts: Eurostat, TURKSTAT <http://ec.europa.eu/eurostat/web/tourism/data/databas>
http://www.turkstat.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=107

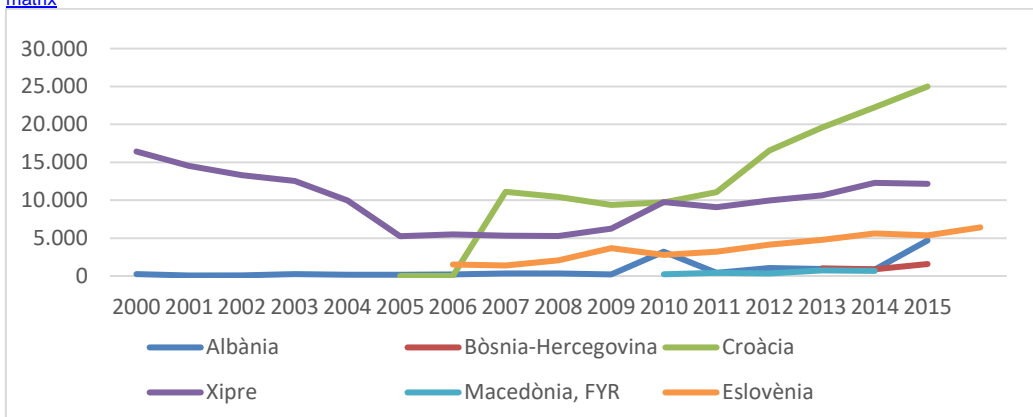

Elaboració pròpia. Fonts: INSTAT, MONSTAT, ONS, MAKSTAT, Eurostat, Agency for Statistics of Bosnia-Herzegovina, National Statistics of Malta
<https://nso.gov.mt/en/Pages/NSO-Home.aspx> <http://www.ons.dz/-Tourisme-.html>
http://www.bhas.ba/index.php?option=com_publicakcija&view=publicakcija_pregled&ids=3&id=16&n=Tourism
<http://www.monstat.org/eng/page.php?id=43&pageid=43> <http://makstat.stat.gov.mk/PXWeb/pxweb/en/MakStat>
<http://www.instat.gov.al/en/themes/transport.aspx>

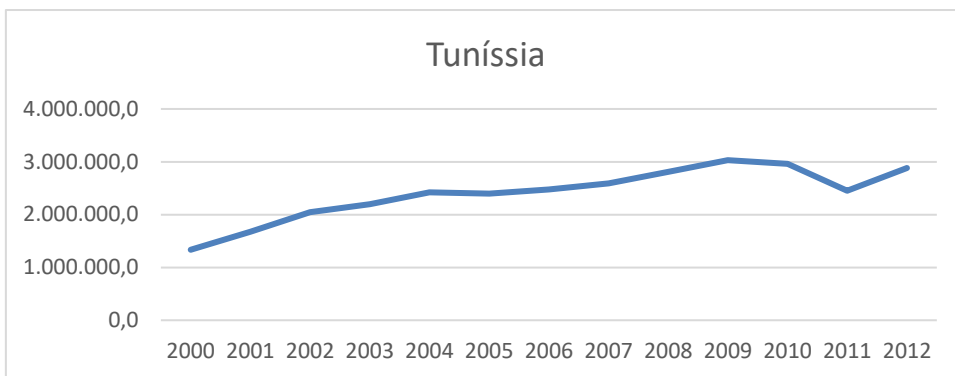
Gràfic A9.6: Àfrica

Elaboració pròpia. Fonts: ONS, Eurostat, CBS Israel, CAS Lebanon, TURKSTAT, National Statistics of Malta
<https://nso.gov.mt/en/Pages/NSO-Home.aspx> <http://www.ons.dz/-Tourisme-.html> <http://ec.europa.eu/eurostat/web/tourism/data/databas>
http://www.turkstat.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=107 <http://www.ons.dz/-Tourisme-.html> <http://www.cas.gov.lb/index.php/monthly-data-matrix>

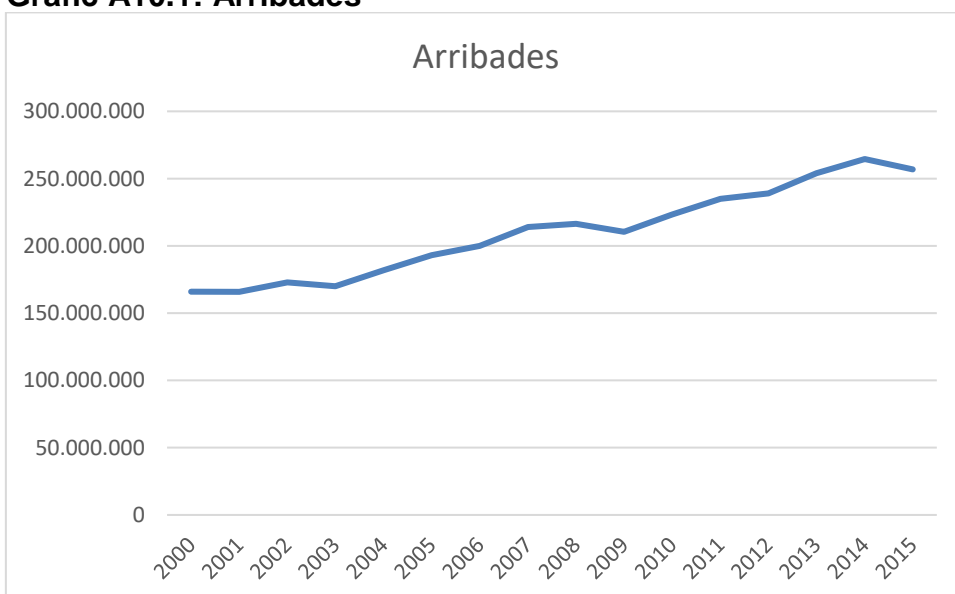
Elaboració pròpia. Fonts: INSTAT, Eurostat, MAKSTAT, Agency for Statistics of Bosnia and Herzegovina
http://www.bhas.ba/index.php?option=com_publicakcija&view=publicakcija_pregled&ids=3&id=16&n=Tourism
<http://www.instat.gov.al/en/themes/transport.aspx> <http://makstat.stat.gov.mk/PXWeb/pxweb/en/MakStat>
<http://ec.europa.eu/eurostat/web/tourism/data/databas>

Elaboració pròpia. Font: Statistiques Tunisie <http://www.ins.tn/en/statistiques>

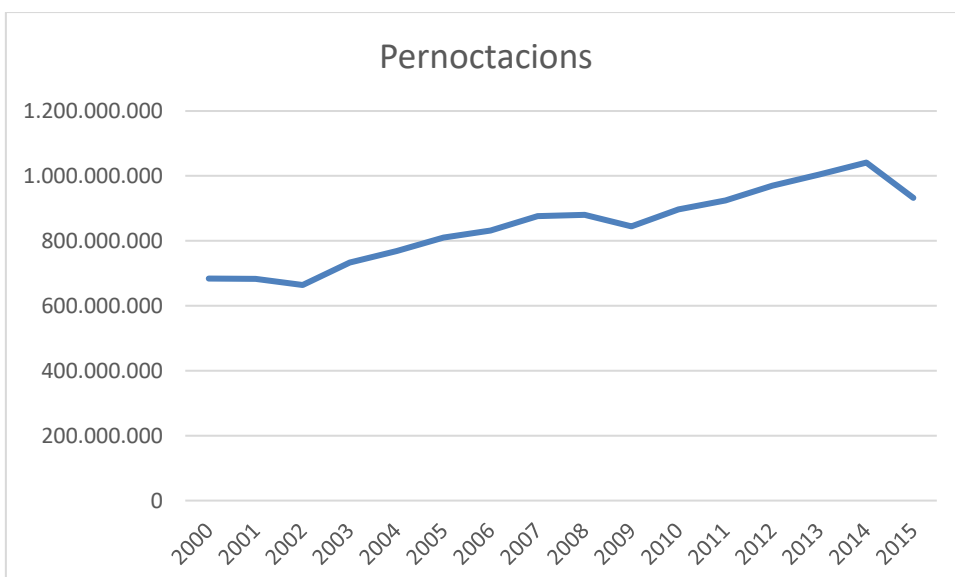
A10. Arribades, Pernoctacions i PNB totals

Gràfic A10.1: Arribades

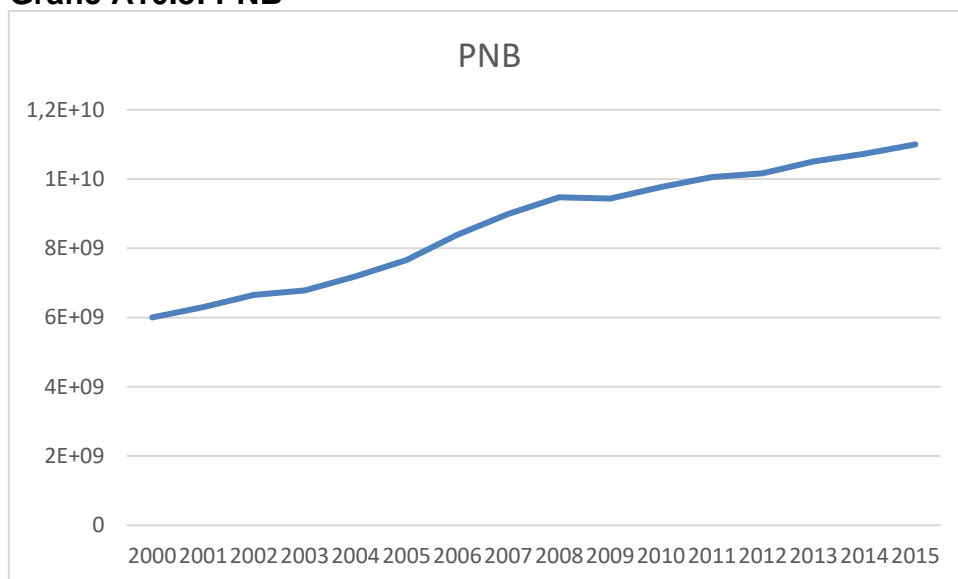
Elaboració pròpia. Font: Suma de totes les arribades

Gràfic A10.2: Pernoctacions

Elaboració pròpia. Font: Suma de totes les pernactacions

Gràfic A10.3: PNB

Elaboració pròpia. Font: Suma del PNB de tots els països.

10. Annex Taules

B1. Taula 1: Percentatge Agricultura sobre el PIB

	2005	2010	2015		2005	2010	2015
Albània	21,23	20,66	22,13	Líban	3,96	4,29	4,82
Algèria	8,23	9,03	12,67	Líbia	2,34	:	:
Bòsnia-Hercegov	10,10	8,27	7,56	Macedònia	11,34	11,73	11,16
Croàcia	5,00	4,87	4,29	Malta	2,23	1,66	1,39
Egipte	14,88	13,99	11,18	Marroc	13,09	14,44	14,48
Eslovènia	2,60	1,98	2,38	Montenegro	10,46	9,20	10,20
Espanya	3,03	2,55	2,56	Síria	19,49	:	:
França	1,87	1,78	1,74	Sèrbia	11,96	10,23	8,18
Grècia	4,77	3,27	4,12	Tunísia	10,10	8,20	10,45
Israel	:	:	:	Turquia	10,80	9,46	8,53
Itàlia	2,25	1,97	2,25	Xipre	3,13	2,39	2,27

Elaboració pròpia. Font: Banc Mundial <http://data.worldbank.org/indicador/NV.AGR.TOTL.ZS>

B2. Taula 2: Percentatge Indústria sobre el PIB

	2005	2010	2015		2005	2010	2015
Albània	25,22	28,69	25,42	Líban	16,10	14,94	16,59
Algèria	61,34	53,85	38,89	Líbia	75,47	:	:
Bòsnia-Hercegov	25,98	27,27	27,32	Macedònia	23,71	24,40	26,14
Croàcia	29,04	27,06	26,21	Malta	23,50	20,10	15,80
Egipte	36,33	37,53	36,32	Marroc	28,97	28,62	29,22
Eslovènia	34,08	30,61	32,75	Montenegro	20,71	20,54	20,30
Espanya	30,43	26,01	23,64	Síria	36,21	:	:
França	21,51	19,60	19,50	Sèrbia	29,30	28,40	31,36
Grècia	19,84	15,66	15,69	Tunísia	29,29	31,54	28,20
Israel	:	:	:	Turquia	28,46	26,39	26,51
Itàlia	25,83	24,37	23,53	Xipre	20,48	16,71	10,56

Elaboració pròpia. Font: Banc Mundial <http://data.worldbank.org/indicador/NV.IND.TOTL.ZS>

B3. Taula 3: Percentatge Serveis sobre el PIB

	2005	2010	2015		2005	2010	2015
Albània	53,55	50,65	52,44	Líban	79,94	80,78	78,60
Algèria	30,43	37,12	48,44	Líbia	22,19	:	:
Bòsnia-Hercegov	63,92	64,45	65,12	Macedònia	64,95	63,87	62,70
Croàcia	65,95	68,07	69,50	Malta	74,27	78,24	82,82
Egipte	48,79	48,48	52,50	Marroc	57,94	56,94	56,30
Eslovènia	63,32	67,41	64,87	Montenegro	68,84	70,26	69,50
Espanya	66,54	71,44	73,80	Síria	44,31	:	:
França	76,62	78,62	78,76	Sèrbia	58,74	61,37	60,45
Grècia	75,39	81,08	80,19	Tunísia	60,61	60,26	61,35
Israel	:	:	:	Turquia	60,74	64,15	64,96
Itàlia	71,92	73,66	74,22	Xipre	76,39	80,90	87,17

Elaboració pròpia. Font: Banc Mundial <http://data.worldbank.org/indicator/NV.SRV.TETC.ZS>